

XIV-XVI. YÜZYILLARDA MENTEŞE LİVASINDA DEĞİRMENLER*

Ahmet YİĞİT**

ÖZET

İnsanların yeryüzünde toplayıcılıktan kendileri ekip biçme toplumuna geçtikleri günden beri, ürettikleri ürünleri yemek için un haline getirdikleri görülür. Özellikle insanoğlunun her türlü iklimde ve coğrafyada yetiştirdiği buğday insanların en çok kullandıkları temel gıda maddesidir. İnsanlar buğdayı dünyanın değişik bölgelerinde farklı biçimlerde un haline getirmiştir. Basit ve ilkel değirmenler insan ve hayvan gücünün yanında su gücünün de kullanılmaya başlamasıyla teknolojik bir devrim geçirmiştir. Orta Asya'da Türkler de değirmen sözcüğü mevcuttur. Dolayısıyla değirmen Türkler tarafından İslam öncesi dönemde Orta Asya'da da kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde teknik olarak Türkler Çin'den, İslam Dünyasından veya Roma İmparatorluğundan etkilenmiş olabileceği gibi Türkler de onlara birikimlerini aktarmış olabilir. Çünkü farklı coğrafyalarda insanlar ihtiyaçlarını çözüm noktasında hemen hemen aynı sonuçlara ulaşacak derecede problemlerini benzer şekillerde çözmüşlerdir. Değirmen insanların temel ihtiyaçlarını yiyecek haline getirmede önemli bir araçtır. Üretim tüketim arasındaki dengeye orantılı olarak bölgede değirmenler inşa edilmektedir. Değirmenler insan nüfusu ve üretimle orantılıdır. Değirmenler coğrafyanın özelliklerine göre de teknik olarak inşa edilmektedir. Su, rüzgâr ve hayvan gücü ile işleyenler yapılmaktadır. Değirmenler buğday, çeltik, mısırı un haline getirirken zeytin ve susam gibi ürünleri de yağ haline getirmede kullanılmıştır. Dolayısıyla değirmen insan hayatında önemli araçlardan biridir.

Tahrir defterlerinden Menteşe bölgesinde değirmenlerin XIV. yüzyıldan itibaren inşa edildiği ve kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Bu dönem öncesine ait değirmenler olabilir. Fakat konumuz itibarıyla vakıf kayıtlarından elde edilen bilgiler çerçevesinde Menteşe bölgesinde değirmenler ele alınmıştır. Bölgede XVI. yüzyıl süresinde devlet tarafından yaptırılan tahrirlerden oldukça önemli miktarda değirmen olduğu anlaşılmıştır. Değirmenler üretim tüketim ilişkisi açısından oldukça önemlidir. Bölgedeki nüfusa göre değirmen sayısı değişmektedir. Değirmenlerden bölgedeki su kaynaklarını tespit etmek ve bunların yıl içindeki işleyişlerini bilmek ve incelemek mümkündür. Suyun dışında yel değirmenleri ile atlar kullanmak suretiyle işletilen kıraç değirmenler mevcuttur. Yağhaneler zeytin ve süsamin işlendiği merkezlerdir. Kazalara göre değirmenlerin yıl içindeki işleyişleri değişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Menteşe, Asiyab (Su değirmeni), Yağhane, Değirmen.

Mills in Mentesh Region in XIV-XVI Centuries

ABSTRACT

Since the time humans passed from collecting food to cultivation of the land it has been seen that they ground the crops they produced into flour for foodstuff. Especially wheat, which has been commonly grown in every region and climate all over the world, has always become an essential foodstuff. Man ground wheat into flour in a different way in the different parts of the world. The simple and primitive mills have evolved through the ages by using power of water and other technological developments. Turks had a word for mill in their language even when they were in Central Asia. For this reason the word "mill" was also used in pre-Islamic period. In the later periods Turks could have been affected by China, Islamic world or Roman Empire or they could have transferred their experiences. Because human beings had used similar techniques or methods in order to solve their own problems in the different parts of the world. Mills are very important vehicles to grind various foodstuffs into flour. Depending on the supply and demand

* Bu makale Birinci Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi (15-17 Kasım 2001) sunumu yapılmış olup genişletilerek yayına hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr. Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

XIV-XVI. Yüzyıllarda Mentese Livasında Değirmenler

principle the mills were built in the region. These are proportional to the population and production. The mills also carry the technical characteristics of the region. The ones run by water, wind and animal power had been built in the course of the time. While they were used to grind wheat, rice and maize into flour, they were also used to extract oil from sesame and olive grains. So mills have become important vehicles in human life.

It is apparent from state recordings that the mills began to be used in Mentese region from the XIV. century on. The date of the mills in this region goes back to earlier times. For the scope of our study, only the mills in Mentese region were handled in the light of the knowledge obtained from foundation recordings. It has been found out that there were many mills in the region in XVI. century according to the state recordings. Mills were also very important in terms of production-consuming relationship. The number of the mills would change according to the population in the region. With mills it is possible to determine the water sources and investigate their seasonal regimes all year long in the region under study. In addition to the water-powered mills there were horse and wind powered mills. Oil mills are the places where olive and sesame oil was extracted. The operation of the mills during the year changed according to the towns around the Mentese region.

Key Words: Mentese, water mill, Mortar (oil mill) and mills.

GİRİŞ

İslam öncesi Türk devletlerinde, Türk Hakanı'nın halkına karşı sorumluluklarının başında açları doyurmak, çıplakları giydirmek gelmektedir¹. Her ne kadar göçebe bir toplum için karbonhidratlı yiyecekler, yani temel gıda maddelerinden biri olan buğday, hayatın devamı açısından hayvansal ürünlerin yanında çok büyük anlam ifade etmemekteyse de, tarih boyunca daima toplumların en çok üretilip tükettiği ziraî ürünlerin başında gelmiştir². Buğday dünyanın hemen hemen her bölgesinde ve her iklimde rahatlıkla yetiştirilebilen ender ziraî ürünlerdendir. Bu ürün insanlar tarafından yiyecek olarak farklı şekillerde tüketilmektedir. Fakat en çok kullanım şekli ezilerek un haline getirilmiş buğdayın su ile yoğrulmasıyla oluşan hamurun ateşte pişirilmesi sonucu elde edilen ekme ve benzeri yiyeceklerdir. Buğdayın ekme, peksimet, pasta vs. haline gelmesi için mutlaka ezilerek un haline getirilmesi gereklidir. İlkçağdan itibaren insanoğlu buğdayı ezmek için farklı yöntemler kullanmıştır. Ellere aldıkları küçük düz kayalarla içi oyuk daha büyük kayaların arasında buğdayı sıkıştırmak suretiyle ezip un haline getirmişlerdir. Bu işlemde buğdayın un haline dönüştürmede kullanılan taşlara öğütme ve eyer taşları denilmektedir. Diğer öğütme taşları ise; dibek, dairesel dönen el ve değirmen taşlarıdır. Bu ezme işleminin yapıldığı alet ve makinalara, genel olarak en ilkelinden en modernine kadar hepsine değirmen denilmektedir. Modern manada değirmenler, her türlü taneli ziraî ürünün ezilmesi, ufaltılması veya öğütülmesi işleminde kullanılan işletmelerdir³.

¹ Orhun kitabeleri Kültekin abidesi güney yüzü 8 ve 9. sıra, Kültekin abidesi doğu yüzü 16. ve 29. satır, Bilge Kağan yazıtı kuzey yüzü 23. satırlar için bkz. Talat Tekin, Orhon Yazıtları, Ankara 1988, s.5, 13, 17, 45; İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, İstanbul 1984, s.244

² Türklerde Göktürklerden Osmanlılara kadar yemek kültürü hakkında geniş bilgi için bkz. Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş IV, Ankara 1991.

³ İslam Dünyasında değirmenlerin tarihi gelişimi hakkında bkz. Harun Dıraman, "Değirmencilik Kısaca Bir Tarihi ve İslam Dünyasında Un Değirmencilik", Pasta Ekme

Tarıma dayalı ekonomilerde değirmenin önemi büyüktür. Yukarıda da bahsedildiği gibi tarım ürünleri, değirmen ve insan arasında doğrusal bir bağlantı vardır. İnsanlık tarihinde değirmenlerin ilk defa yel değirmeni olarak Çinliler tarafından M.Ö. 2000 yıllarında icat edildiğine inanılmaktadır. Ortaçağda teknolojik olarak suyun gücünü değirmen taşlarını çevirmede kullanılması, değirmencilik teknolojisi açısından önemli bir aşamadır. Su değirmeninin bulunuşunu, diğer bir ifade ile suyun gücünün değirmenlerde kullanılmağa başlamasını “teknik bir devrim” olarak yorumlayan tarihçiler de vardır⁴. Roma İmparatorluğu döneminde su gücünden yararlanılmak suretiyle değirmenin kullanıldığı bilinmektedir⁵. M.Ö. 90-20 yılları arasında yaşayan Romalı yazar Vitruvius’un mimarlıkla ilgili meydana getirdiği eserde, su gücünden yararlanılmak suretiyle inşa edilen değirmenlerin nasıl yapıldığı ve ne şekilde işlediğiyle ilgili bilgiler mevcuttur. Fakat kurulan bu ilk değirmenin Roma İmparatorluğu’nun hangi bölgesinde kurulduğuna dair bilgi yoktur⁶. Ortaçağ İslam dünyasında su değirmenleri Endülüs’ten Kuzey Afrika’ya, Afrika’dan Maveraünnehir’e kadar geniş bir coğrafi yelpazede ziraat üretime paralel olarak işlemekte idi⁷. İslâm dünyasındaki mekanik aletler hakkında çizimler yapmış olan Cezerî eserinde değirmen çarklarını ve bu çarkların işleyişleri hakkında bilgi vermiştir⁸. İslâm dünyasında sabit su değirmenlerinin

---

Dondurma Teknik (Temmuz-Ağustos 1997) S.6, s.54-59; Değirmen genel olarak taneli cisimleri öğütmeye yarayan makinedir. Genelde değirmen buğday ve tahıl tanelerini öğüten makinedir. Değirmende öğütülecek madde, kendisinden daha sert ve aralarındaki uzaklık kendi boyutundan daha küçük olan ve birbirine göre hareket eden iki cisim arasına alınır. Bu cisimlerin hareketi sırasında taneler parçalanarak öğütülür. Geniş bilgi için bkz. Heyet, “Değirmen”, Türk Ansiklopedisi XII, s.427

⁴ B. Gille, “Le Moulin a eau, une réevolution technique médiévale” Techniques et Civilisations III., Paris 1954, s.1-15; M. Bloch, “Avenement et conquête du moulin a eau” Annales VII, 1935, s.538-563.

⁵ Ortaçağ’da Avrupa’da enerji kaynakları ve bunların geliştirilmesi ile tarım alanında yapılan yenilikler hakkında bkz. J. Gimbel, Ortaçağda Endüstri Devrimi (çev. N. Özüaydın), Ankara 1997, s.1-57; Roma’da güç kaynakları, enerji, su kaynakları ve mühendislik ile su pompaları hakkında bkz. J. G. Landles, Eski Yunan ve Roma’da Mühendislik (Çev. B. Bıçakçı), Ankara 1996, s. 1-91.; Strabon’a göre ise tarihte ilk su değirmeni M.Ö. I. Yüzyılın sonlarında Karadeniz’de Kelkit nehri üzerinde yapılmıştır. Fakat Strabon’da böyle bir kayıt mevcut değildir. Bkz. Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, (Çev. Adnan Pekman) İstanbul 1993.

⁶ Vitruvius eserinin 7 ve 8. bölümlerinde su değirmenleri hakkında bilgi vermektedir. Bkz. Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap, (çev. Dr. Suna Güven), İstanbul 2000, s.196.; Gimpel ilk su değirmenlerinin büyük olasılıkla MÖ ikinci yüzyılın sonuna doğru yapıldığını ve ilk kez Strabon’un eserinde bu konuya değindiğini kaydetmiştir. Bkz. J. Gimpel, a.g.e., s.7

⁷ İslam dünyasında değirmenler hakkında önemli bilgiler 903 yılında İbn-i Vahşiyye’nin yazmış olduğu Kitabü’l-felâhü’n-Nebtiyye isimli eserinde geçmektedir. Önemli tahılların öğütülmesi açısından, değirmen kapasiteleri İslâm şehirlerinin büyüklüklerine bir ölçü teşkil ederdi. Suriye’de yatay su çarkları Endülüs’te dikey çarklar kullanılmaktaydı. Büyük İslâm şehirlerinin etrafında çok sayıda su değirmeni mevcuttu. Bu konuda geniş bilgi için bkz. H. Dıraman, “İslâm Dünyasında Un değirmenciligi”, Tarih ve Medeniyet, S.56, İstanbul 1998, s.60.

⁸ Alttan çevrilen su çarkları, üstten çevrilen su çarkları ve yatay su çarkları Cezerî’nin eserinde mevcuttur. Cezerî’nin eseri Kültür bakanlığı tarafından tıpkıbasımı yapılmıştır. Bkz. El-Cezeri, Bediüz-zaman Ebûl-iz İsmail bin Ar-Razzaz, Olağanüstü Mekanik Araçların Bilgisi Hakkında Kitap, Ankara 1990.

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

dışında başta Fırat ve Dicle Irmakları üzerinde işleyen gemi değirmenler, Basra kıyısında med ve cezirden yararlanarak çalışan değirmenler, el değirmenleri ve yel değirmenleri de mevcuttur⁹.

Türklerin Anadolu'daki değirmen yapımı ve kullanımında elde etmiş oldukları teknik birikimleri, Orta Asyadan mı getirmişlerdir, İşlâm dünyasından mı öğrenmişlerdir, yoksa Anadolu'yu fethettikten sonra Romalılardan mı almışlardır veya kendi birikimleri midir? bu konuda yeterli bilgi mevcut değildir. Ögel'in ifadesi ile "Kültür tarihinde hiçbir âlet, insanlıktan ayrı olarak bir değer ifade etmez. Âletlerin hepsi insanlığa hizmet için icâd edilmiştir."¹⁰ Dolayısıyla farklı yerlerde aynı şekilde birbirine çok benzeyen icadlar yapılmış olabilir. Bilinen Eski Türkçe de değirmen kelimesinin olduğu ve kullanıldığıdır¹¹. Dede Korkut hikâyelerinde değirmen taşı geçmektedir¹². Yine Çin'li seyyahlardan naklen alınan bilgilerden Uygurların başkenti Beş-Balığ çevresinde suların düzenlenerek tarlaların ve bahçelerin sulandığını, ayrıca değirmenlerin de işletilmesinde kullanıldığı yazılmıştır¹³. Eberhard Kırgızların Kem ve Yenisey ırmakları kıyılarında yaşadığını ve bunların arpa ekip el değirmenlerinde öğüttüğünü yazmıştır¹⁴. Kaşgarlı Mahmud'un eseri olan Divanü Lûgat-it-Türk'te değirmen ile ilgili olarak sözler ve atasözleri geçmektedir. Atasözü olarak "değirmende doğan sıçan gök gürlediğinde korkmaz" ve diğer bir atasözünde de "tenęsizde tegirmen turgursa yarağsızda yar barır" şekillerinde kullanılmaktadır¹⁵. Değirmen taşının dişlenmesi ile ilgili olarak "tişedi ve tişeldi" kelimeleri kullanılmıştır¹⁶. Değirmen oluğu olarak "teğirman koguşı" tabiri kullanılmaktadır¹⁷. Kısacası Orta Asya'da su değirmenleri ve el değirmenleri Türkler tarafından bilinmekte ve halk arasında

⁹ Draman makalesinde bu devre ait değirmenler ve bu değirmenlerin teknik özellikleri, kaynakları hakkında bilgi vermiştir. Gemi değirmenler hakkında İbn-i Havkal'ın eserinden yararlanmıştır. Bkz. H. Draman, a.g.m., s.61; İbn-i Havkal'a göre Tiflis'te Kürr ırmağı üzerinde birçok su değirmeni vardır. Musul ve Rakka'da da Dicle ve Fırat nehirlerinin ortasında bulunan su değirmenlerinde öğütüldüğü gibi gemilerde de buğday ve hububat öğütülürdü. Geniş bilgi için bkz. Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler, İbn- Havkal, İstahrî, Kudâme b. Ca'fer, İbn Fakih, İbn Rusteh, El-Ya'kûbî, İbn Hurdazbih, (Derleyen Yusuf Ziya Yörükan), İstanbul 2004, s.91

¹⁰ B. Ögel, a.g.e. IV, s.114.

¹¹ A. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri (ev. Mehmet Akalın), Ankara 1995, s.298; Değirmen kelimesinin Kumuk, Uygur, Kırgız ve Osmanlı Türkçesinde kullanılış şekilleri hakkında bkz. Sır Gerard Clauson, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, London 1972, s.486

¹² "Kazan'ı getürdiler. Tomanın kal'asında bir kuyuya bıraktılar. Kuyunun ağzına, bir değirmen taşı koydılar. Yimeğini, suyunı, değirmen taşı delüğinden virürler idi." Bkz. Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin-Faksimile, (M. Ergin), Ankara 1989, s.235.; B. Ögel, a.g.e.III, s.119.

¹³ Çinli seyyah Wabg Yen-t'ê,den naklen bkz. B. Ögel, a.g.e.I, s.51.

¹⁴ W. Eberhard, Çin'in şimal Komşuları, (N. Uluğtuğ), Ankara 1942, s.68; Bahaeddin Ögel, a.g.e.II, s.147.

¹⁵ Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III, (ev. Besim Atalay), Ankara 1986, s.282, 355.

¹⁶ Bu konuda bkz. Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II, s.128; Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III, s.266-267.

¹⁷ Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I, s.369.

atasözleri dahil olmak üzere değirmen kelimesi kullanılmaktadır. Türkler Orta Asya'da Çinliler ile uzun müddet sınır komşuları olarak ekonomik ve sosyal ilişkiler içinde olmuşlardır. İslamiyeti kabul edip İslam Dünyası içinde yer almışlardır. Daha sonra da Doğu Roma İmparatorluğu'yla komşuluk yaparak onlara ait toprakları sınırları içine dahil etmişlerdir. İslâm dünyasının yayıldığı coğrafya uzun müddet Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında kalmıştır. Arapların buldukları coğrafyada suyun yeterli olmaması ve çöl bölgesinde olmaları dolayısıyla su değirmenlerinin kullanılmaması mantıklıdır. Tabii bu coğrafi dezavantaj hayvan gücünden yararlanarak ziraat ürünlerin öğütülmesine hiçbir zaman engel değildir. Romalılar teknik bilgileri Araplardan alabilecekleri gibi Arap yarım adasına onların bıraktığı bir miras da olabilir¹⁸. Esasen bu husus çalışmanın sınırlarını da aşmaktadır. Fakat şurası bir gerçektir, değirmencilik açısından bu teknik bilgiler İslam dünyasında daha da geliştirilmiştir. Çünkü Avrupalılar Haçlı Seferleri sonrasında XII. ve XIII. yüzyıllarda değirmencilik açısından, doğudan aldıkları teknik bilgiler ile Avrupa'da adeta endüstriyel bir devrim yaşamışlardır. Bu bakımdan özellikle Doğu Roma İmparatorluğu ve Arapların yayıldığı sahalara hakim olan Osmanlı Devleti'nin İslam Dünyası ve Romalılardan kalan veya Orta Asya'dan beraberlerinde getirmiş oldukları değirmencilikle ilgili teknik bilgilerden yararlanmış olması yadsınamaz.

Değirmenin her zaman, her yerde bulunması ve inşa edilmesi mümkün değildir. Değirmenler, suyu veya rüzgârı olan inşaata müsait arazilerde bina edilebilir. Değirmenler Anadolu'nun coğrafi şekillerinin yapısına uygun olarak inşa edilmişlerdir. Irmak, nehir veya derelerin akan sularının yeterli olduğu ve çarkı çevirecek yeterli eğimin de olduğu yerler değirmen inşası için tercih edilmektedir. Rüzgâr veya suyun akış hızı ile çarklar çevrilerek değirmen taşları döndürülüp zahireler ufaltılmış, un haline getirilmiştir. Su her bölgede değirmen inşa etmek için yeterli değildir. Suyun kaynağının yeterli olmadığı veya yılın belirli zamanlarında özellikle kış-ilkbahar dönemlerinde yağmur-kar suyu ile oluşan derecikler üzerinde, akan su ile işleyen "sel" değirmeni adı verilen, yılın 12 ayında işlemeyip sadece yılın belirli aylarında çalıştırılan değirmenler de kurulmaktadır. Suyun çarklara düşürülmesi için yeterli eğim her yerde bulunmamaktadır. Bu durumlarda özellikle düz veya düze yakın arazilerde akan nehir/ırmakların kenarlarına inşa edilen değirmenlerin çarkları ise nehirin akışı ile dönen büyük dolaplar (çarklar) vasıtasıyla işlemekte idi. Bu dolaplar aynı zamanda ekilebilir arazilerin sulanması için kanallara su aktarılmasında da kullanılmaktadır. Su kaynağının, yağmur ve kar suyunun da yeterli olmadığı yerlerde eğer rüzgâr gücü yeterli ise rüzgâr alan tepeler üzerine yel değirmenleri inşa edilmektedir. Değirmenlerin çarklarını döndüren büyük pervaneler diğer bir ifade ile yelkenler rüzgârın yönüne göre ayarlanabilecek şekilde monte edilmektedir. Su ve rüzgârın yetersiz olduğu dönemlerde veya kurak geçen yıllarda değirmen taşlarını döndürmek üzere atlar kullanılmaktadır. At veya

¹⁸ Gimpel direkli yel değirmenlerini Avrupalıların Haçlı seferleri ile Arap yarımadasına götürdüğünü kaydetmektedir. Bkz. J. Gimpel, a.g.e., s.24.

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

katır kullanılmak suretiyle değirmen taşlarının döndürölme işlemleri ilk bakışta çok basit gibi görünse de aslında zor ve zor olduğu kadar da matematik ve mühendislik bilgisi gerektirmektedir. İşçilik çok fazla olmaktadır.

Su değirmenleri nehir yataklarına yapılmakta ve arazinin kot farkından yararlanmak suretiyle kanallara alınan sular belirli bir yüksekliğe ulaştıktan sonra hızla değirmenlerin çarklarına düşürölmektedir. Dönen çarklar da değirmen taşlarını¹⁹ döndürmektedir²⁰. Değirmen taşlarından altta olana taban taşı denir ve sabit olup hareketsizdir. Çarklar vasıtasıyla hareket eden ve dönem taş üsteki taştır. Bu taşın ortasındaki delikten giren zahire ezilip ufalanır ve kullanılabilir hale gelmektedir. Tahılların tamamı öğütöldüğü için tahıldan herhangi bir kayıp olmamaktadır. Yani değirmen taşlarının belirli yerlerine açılan yivler vasıtası ile dışarıya itilen un, tanelerin kabuklarında ayrılmaksızın her şeyi ile öğütölmüş haldedir. Halkın temel ihtiyaçlarından olan unu elde etmek için inşa edilen değirmenler göçer ve köylülerin uğradıkları mekânların başında gelmektedir. Bu da değirmenlerin inşa edildikleri köylerin sosyal ve ekonomik hayatına etkisinin olduğunu göstermektedir²¹.

Suyun tutulmağa başlandığı yerlerde kayalar oyulmak veya suyun önüne set çekilmek suretiyle sular açılan kanallara yönlendirilmektedir. Buradan kanala alınan su çok az bir kot farkı ile arazinin yapısına göre kilometrelerce götüröldükten sonra değirmen taşlarının dönmesi için yeterli yükseklik elde edilince oluklar vasıtasıyla çarkların üzerine basınç yaratacak şekilde düşürölmektedir. Bu yükseklik genelde 10 ila 15 metre arasında değişmektedir. Hızla düşen su önce değirmenin çarkını²², ardından çarka bağlı

¹⁹ İlkçağdan beri çeşitli maddeleri parçalamak, ezmek ve toz haline getirmek için kullanılan taşlara değirmen taşı denilir. Ocaklardan çıkarılan özellikle sert taşlar büyüklüklerine ve kullanılacakları yerlere göre yontularak tek parça veya iki parçalı olarak kullanıma hazır hale getirilir. Taşların çapları 50 cm den 180 cm ye kadar değişmektedir. Kalınlıkları da 30 cm ile 50 cm arasındadır. Taşların yüzünde öğütecekleri maddeye göre değişmek üzere 5-6 mm derinliğinde taşın eksenine dik dönüş yönüne yatık çentikler açılır. Bu şekilde hazırlanan taşlar ekseninden geçen bir mile oturtularak yatık veya dik olarak çalıştırılır. Yatık taşlar ziraî ürünlerin un haline getirilmesinde kullanılırken dik taşlar daha çok yağ çıkarmak için zeytin, susam gibi yağlı tohum ve meyvaların yağlarını çıkarmatada kullanılmıştır. Dik değirmen taşlarında çentik yoktur. Genelde sert olan kara taşlar un değirmenlerinde kullanılmıştır. Bkz. "değirmen taşı", Türk Ansiklopedisi XII, s.428

²⁰ "Değirmen üst üste konmuş iki büyük silindir taştan meydana gelir. Alttaki taş sabittir ve ortasından bir mil üstteki taşın ortasından geçmektedir. Milin alt kısmı su veya yel tarafından döndürölen çarka bağlıdır. Su değirmeninde silindirik ve daralan bir boru içerisinden yüksekçe bir yerden akıtılan su borunun alt ucundan çıkarken sıkışmanın verdiği basınçla çarkın üzerine büyük bir kuvvetle inmekte ve onu döndürmektedir. Böylece en üstteki silindirik değirmen taşı dönmekte ve taşın ortasından akıtılan hububat taşın arasında ezilerek kenardaki bir oluktan un olarak akmaktadır." Bkz. M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Çemişkezek Sancağı, Ankara 1999, s.123 vd.

²¹ M. Ali Ünal, a.g.e., s.124; J. Gimpel Ortaçağda Avrupa'da bu değirmenlerin adeta bir fabrika olmasının ötesinde işlev gördüğünü özellikle değirmenlerin yöre halkının buluşma yeri haline geldiğini kaydetmektedir. Bkz. J. Gimpel, a.g.e., s.1-2

²² Halk arasında su değirmeninin çarkın bulunduğu ve döndüğü yere değirmen donuzluğu denilmektedir. Bkz. Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara 1983, s.62.

değirmen taşını döndürdükten sonra değirmenin dışında yapılmış olan yuvarlak ve üzeri örtülü havuzlarda hızı kesilerek etrafa zarar vermeden, eğer dere yatağına salınacak ise düzenli bir şekilde bırakılır, eğer sulama veya değirmende kullanılacak ise tekrar kanallara alınır. Çarklara gelen suyun az veya çokluğuna göre değirmenlerde dönen taş yani Osmanlı tahrirlerinde bab denilen değirmen taşı sayısı değişmektedir. Dolayısıyla değirmende bulunan bab sayısına göre de un haline getirilen zahire miktarı da artmaktadır. Bütün bu değirmenler Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu coğrafyada yetişen zahireyi halkın kullanımına sunmak, un haline getirmek için çalışmaktaydı. Değirmenler kullandıkları enerji türüne göre adlandırılmaktadır. Buna göre dört çeşit değirmen vardır²³. Bunlar;

1-At (Kıraç) Değirmeni²⁴;

2-Su (Asiyab) Değirmeni²⁵;

3-Yel (Bad-Rah) Değirmeni²⁶;

4-Dolaptır²⁷;

Türkler değirmen teknolojisini un öğütmenin dışında çok farklı işlerde kullanmamışlardır. Avrupa'da değirmenler veya çarklar İlkçağdan itibaren çok farklı işlerde kullanılmıştır. Avrupalılar şehir merkezlerinde büyük devasa değirmenler inşa ederek buradan elde ettikleri enerjiyi dericilik, dokuma, çırpma vesaire gibi birçok işte endüstri devrimine kadar geliştirip kullanırken²⁸ Türkler sadece buğday ve türevlerinin un haline getirilmesinde kullanmıştr.

A. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE ANADOLU'DA DEĞİRMENLER

XVI. yüzyıl Anadolu coğrafyasındaki değirmenleri gösteren çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar vergi mükelleflerini ve vergi kayıtlarını esas alan tahrir defterlerinden yapılmış olan ilmî çalışmalardır²⁹. Teknoloji tarihi

²³ Aynural değirmenleri üç gruba ayırmıştır. Bkz. Salih Aynural, İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840), İstanbul 2002, s.85 vd.

²⁴ Bunlar at gücüyle çalışan değirmenlerdir. Her değirmen taşını dört at çevirmektedir. Maliyet bakımından diğer değirmenlere göre daha fazla harcama yapılmaktadır.; Ayıntab'da bu tür değirmenlere "kara değirmeni" denilmektedir. Bkz. Hüseyin Özdeğer, "Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi S.16, İstanbul 1982, s.85.

²⁵ Akarsu yakınlarına kurulmuş su gücü ile çalışan değirmenlerdir. Bunlara asiyab da denilmektedir.

²⁶ Bu değirmenler rüzgâr gücü ile çalışmaktadır.

²⁷ Bahçelerin sulanması amacıyla da kullanılmaktadır. Suyun yeterince hızlı akmadığı zamanlarda un öğütülemez. Ayrıca dere ve ırmak yatakları içine dolaplar kurulduğu için kış mevsimleri veya suyun çoğaldığı zamanlarda değirmen ve dolap zarar görmektedir. Fatih Kanunnamesinde de değirmenlerden alınacak vergi hakkında yazılan kayıta da "Dolap Değirmeni" tabiri görülmektedir. Bkz. Ömer L. Barkan, XV ve XVI inci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I Kanunlar, İstanbul 1943, s.391.

²⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. J. Gimpel, a.g.e., s. Muhtelif sayfalar.

²⁹ XV. ve XVI. Yüzyıldaki sancak ve kazalar üzerine yapılmış olan yüksek lisans ve doktora çalışmalarında değirmenler hakkında bilgi bulmak mümkündür. Türkiye Üniversitelerinde

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

açısından mutlaka incelenmesi gereken değirmenler, Osmanlı Devleti'nde Anadolu'da daha çok düzenli akan su güzergâhları üzerine kurulmuşlardır. Her devlet için olduğu kadar Osmanlı Devleti açısından da özellikle XVI. yüzyılda değirmenlerin önemi büyüktür. Çünkü Fernand Braudel'e göre XVI. yüzyılın özellikle ikinci yarısında Akdeniz Havzası'nda nüfus iki katına çıkmıştır³⁰. Akdeniz Havzası'nda bulunan Osmanlı Devleti'nde de nüfus doğal olarak artmıştır. Yine Braudel'e göre aynı dönemde Avrupa'da buğday, darı, arpa, yulaf gibi zahireler açısından sıkıntı başlamıştır. Akdeniz'de buğday başta olmak üzere kaçak ziraî ürün ticareti giderek yaygınlaşmıştır³¹. Her ne kadar Osmanlı Devleti ülke dışına zahire çıkarılmasını (memnu) yasaklamışsa da, üretilen ziraî ürünleri kontrol altında tutmalı ve ürünleri işleyen değirmenleri mali boyutu ile beraber tespit etmelidir. Osmanlı Devleti XIV. yüzyıldan XVI. yüzyılın sonuna kadar ortalama 30 yılda bir yaptırdığı tahrirlerde değirmenlerin son durumunu da kayd altına almıştır. Bu değirmenlerin sayıları, yılda ne kadar süre işledikleri, su, yel veya kıraç değirmen oldukları hakkında bilgiler verilmiş ve ne kadar vergi alındığı da belirtilmiştir. Bu sayımlarda her eyalet için ayrı düzenlenmiş olan kanunnamelerde akarsu ve selle işleyen değirmenlerle ilgili bilgileri de görmek mümkündür³². Osmanlı Devleti'nde değirmencilerin uymaları gereken kurallar kanunnamelerde yazılmıştır. "*Değirmenciler gözlene. Değirmende tavuk besleyüp halkın ununa ve buğdayına zarar etmiyeler. Vakti bilmek için bir horoz besleyeler. Eyü döğeler, hile etmeyeler, kimesnenin buğdayını değiştirmeyeler, değirmeni boş bırakıp yabana gitmeyeler ve taşların vakti geldikçe diş edeler ve haklarından fazla almayalar ve her kişi nevbetiyle öğüdeler*"³³. Osmanlı Devleti'nin tarıma dayalı bir toplum yapısı olduğundan elde edilen ürünlerin öğütülmesi ve un haline getirilmesi için toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere oldukça fazla değirmen yapılmıştır. Ülke genelindeki değirmenlerin vergilerinde az bir artışla hazineye önemli miktarda

---

yapılmış olan Doktora ve Yüksek lisans çalışmalarından makale meydana getirmiş olan Ümit Koç, XVI. Yüzyıl Anadolu coğrafyasında değirmenleri yazmıştır. Çok geniş bir coğrafyadaki değirmenler Koç tarafından genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu konuda bkz. Ümit Koç, "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Değirmenler", Türk Dünyası Araştırmaları S.149 (Nisan 2004), İstanbul 2004, s.181-190

³⁰ Fernand Braudel, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I, (çev. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 1990, s.265 vd.

³¹ F. Braudel, a.g.e.I, s.384 vd.

³² "resm-i çift ve bennak levahikile evailde harman akebince alınur imiş şimdiki halde mart ayında alınmak kanun-ı mukarar olmuştur ve resm-i asiyab dahi ol vakidde alına Madde 7", "Ve bir timarda ki kovan ve koyun ve bağ ve bağçe ve asiyab olmayup sonra hadis olsa öşür ve rüsum sahib-i timara müteallikdir. Madde 31" gibi bkz. Ö. Lütfi Barkan, XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I, Kanunlar, İstanbul 1943, muhtelif sayfalar.; Heyet, Osmanlı Vergi Mevzuatı, Ankara 1999, muhtelif sayfalar.; Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I-X, İstanbul 1994-1996, muhtelif sayfalar.

³³ Kanuni Sultan Süleyman zamanında hazırlanan Kânûn-i Osmânî'nin ihtisap ile ilgili hükümlerinin yirminci faslında kaydedilmiştir. Bkz. Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri IV, İstanbul 1994, s.322-329; Ayrıca bkz. İsmail Özsoy, "Osmanlılarda Piyasa Düzenlemeleri", Akademik Araştırmalar Dergisi S. 22, (Ağustos-Ekim 2004), İstanbul 2004, s.31 vd.

bir para girişi sağlanmaktadır. Bunu fark eden Tarhuncu Ahmed Paşa devletin gelirlerini arttırmak amacı ile değirmenlere koyduğu vergi sayesinde yılda 100.000 kuruş hazineye para aktarmayı hedeflemiştir³⁴.

Osmanlı tahrirlerinde her değirmen “bab” yani işleyen bir değirmen taşı olarak kabul edilmiş ve vergi de bab hesabı üzerinden almıştır. Suyun yeterli ve düzenli aktığı nehirler çevresinde değirmen sayısı fazla olmuştur. Suyun çokluğu ve azlığına göre değirmenlerdeki bab sayısı da değişmektedir. Osmanlı Devleti’nde su veya yel ile işleyen un ve zeytinyağı değirmenlerinden alınan vergiye genel olarak resm-i asiyap denilmektedir. Resm-i asiyab adıyla toplanan bu verginin miktarı muhtelif bölgelere ve tahririn yapıldığı zamana göre değişmektedir. Değirmenlerden alınan vergilerdeki farklılık kıraç, dolap, yel ve su ile işletilmesinden kaynaklanmaktadır. Bazı bölgelerde vergi olarak hububat alınırken çoğu zaman nakit olarak toplanmaktadır³⁵. Menteşe Livasının da dâhil olduğu uygulamalar da değirmenlerden Bursa müddi ile 1 müdd³⁶ buğday 1 müdd de arpanın vergi olarak toplandığı kanunnamelerde görülmektedir. Fakat kanunnamenin devamında bu tür bir uygulamanın buğday kıtlığına yol açmaması için nakit alınması tavsiye edilmektedir. Böyle bir uygulama ile nakliye de çıkacak problemler düşünülmüş olmalıdır. Verginin nakit olarak alındığı yerlerde değirmenlerden ayda 5 akçe üzerinden yılda kaç ay işlerse o miktarda vergi tahsil edilmektedir. Bu miktar bölgeler arasında değişiklik göstermektedir³⁷. Menteşe livasında da tam yıl işleyen değirmenlerden ayda 5 akçeden yıllık 60 akçe vergi alınmaktadır. Alınan vergi yani defterlerde yazan rakam değirmenin bir yılda çalışabildiği zaman içindir. Vilayetlerde bulunan değirmenlerin resm-i asiyabının tamamı divanî için toplanmaktadır³⁸. Bir

³⁴ Üsküdar halkının bilhassa sipahilerin ayaklanması üzerine değirmenlerden vergi alma işlemi geriye bırakılmıştır. Bunu esasında Şeyhülislam Bahai Efendi uygun görmemiştir. Bkz. M. Cavid Baysun, “Mehmed IV.” İ.A. VII., s.550.

³⁵ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Re’âyadan Alınan Vergi ve Resimler” Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, V/5, Ankara 1947, s.503; M. Ali Ünal, a.g.e., s.124; Özdeğer makalesinde kaynak belirtmeksizin “bir değirmene un yaptırmak için tahıl getiren köylü, değirmencinin öğütme ücretini nakit olarak değil, getirdiği tahılın içinden yine tahıl olarak ödemektedir.” demektedir. Devamında da “Asiyâb resminin alınışında da, resm karşılığı olarak hububat veya akçe alınmaktadır.” diye makalesine devam etmiştir. Kısacası resm-i asiyâbın kanunnamelerde tahıl ve nakit alınmasına dair hükümler varken, öğütülen buğdaydan alındığına dair bilgi mevcut değildir. Bkz. H. Özdeğer, a.g.m., s.85.

³⁶ 1 müdd buğday 513,12 kg. 1 müdd arpa 445 kgdır. Osmanlı Ölçü Sistemleri hakkında geniş bilgi için bkz. Walter Hinz, İslâmda Ölçü Sistemleri, (çev. Acar Sevim), İstanbul 1990, s.56 vd.; Müdd bir ağırlık ölçü birimidir. Müdd ağırlık ölçüsü her yerde aynı değildir. Kütahya’da bir müdd yirmi İstanbul kilesidir. Diyarbakırda onaltı İstanbul kilesidir. Bkz. M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II, İstanbul 1993, s.596.

³⁷ N. Çağatay, a.g.m., s.503.

³⁸ “Anadolu vilayetinin sancaklarından yıl yürüyen değirmenlerden Bursa müddiyle bir müdd buğday ve bir müdd arpa kaydolmuştur. Amma bazı sancaklarda mezkûr galle bahası yıl yürüyen değirmene altmış akçe vaz’ olunmuştur, galle bahası olucak re’ayaya muzayaka verilmemek için”. Bkz. A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 2.kitap II. Bayezid Devri Kanunnameleri, İstanbul 1994, s.55; Ziya Kazıcı Osmanlılarda Vergi Sistemi, İstanbul 1977, s.65 vd.; Heyet, Osmanlı Vergi Mevzuatı, Ankara 1999, s.37 vd.

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

timarda tahrirden sonra değirmen inşa edilirse sipahisi resm almağa hak kazanırdı. Değirmenin deftere kaydedilmemiş olması vergi alınmasına engel değildi. Esasında değirmen resmi kimin adına hâsıl olarak kaydedilmişse onun tarafından toplanmaktadır.

Çalışmanın kaynakları olan tahrir defterlerinin yazımında, tahrir komisyonları değirmenlerin durumlarını belirlemek için yerinde incelemeler yaparlardı. Bu değirmenlerden harap olan, yeni yapıp yapılmadığı, bir yılda ne kadar süre işlediği ve kaç bab işleyen değirmen olduğu hepsi yazım esnasında belirlenirdi. Değirmenlerden alınan vergilerin nakit mi yoksa aynî mi olduğuna karar verilirdi. Osmanlı Devleti'nde değişik bölgelerde arazinin coğrafi yapısına göre değirmen sayısı ve çeşidinde farklılıklar olmaktadır. Mesela 1530 yılı tahririne göre Kemah sancağında 125 adet değirmen tespit edilmiştir. Bunun 82'si Kemah kazasında 43'ü Erzincan kazasıdır³⁹. Maraş Sancağında 1526 yılında 58 köy ve 45 mezreada 163 değirmen bulunmakta ve alınan vergi miktarı ise 4980 akçedir. 1563 yılında değirmen adedi belirtilmemekle beraber 87 köy ve 19 mezreadan 6907 akçe resmi asiyab alınmaktadır⁴⁰. Behisni ve Hısn-ı Mansur kazalarında XVI. Yüzyılda su değirmenleri akarsuların çokluğuna paralel olarak oldukça fazladır⁴¹. Çemişkezek Sancağında 1518 yılında 118, 1566 yılında da 178 bab değirmen bulunmaktadır⁴². 1530 yılı Muhasebe defterinde Hüdavendigâr Livasında 134 asiyab 2 ding, Biga Livasında 63 asiyab, Karesi Livasında, 3 asiyab, Saruhan Livasında, 22 asiyab, Menteşe Livasında 790, Teke Livasında 1 asiyab, Alanya Livasında da 2 asiyab bulunmaktadır⁴³.

B. MENTEŞE LİVASINDA DEĞİRMENLER

Menteşe bölgesinde bulunan değirmen tiplerinin başında su değirmeni yani asiyap gelmektedir. Değirmen türü olarak işletilen dolaba rastlanmamıştır. Bu arazinin engebeli yapısından kaynaklanmış olmalıdır. Menteşe bölgesinde değirmenlerin genel adı su ile işleyip işlemediğine bakılmaksızın asiyap diye adlandırılmıştır. Menteşe'de bazı köylerde "âsiyâb-ı bâd" ve "âsiyâb-ı esb", yani rüzgâr ya da hayvan gücü ile çalışan değirmenlerin bulunduğu da

³⁹ İsmet Miroğlu, Kemah Sancağı ve Erzincan (1520-1566), Ankara 1990, s.183.

⁴⁰ İbrahim Solak, XVI. Asırda Maraş Kazâsı (1526-1563), Ankara 2004, s.168; Refet Yınanç-Mesut Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri (1563) I-II, Ankara 1988.

⁴¹ Mehmet Taştemiz, XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta) Sosyal ve İktisadî Tarihi, Ankara 1999, s.150, s.166, s.186, s.205.

⁴² M. Ali Ünal, a.g.e., s.124.

⁴³ Bu konuda bkz. 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Hudâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları, <Dizin ve Tıpkıbasım>, Ankara 1995, s.15-61.

görülmektedir⁴⁴. Ayrıca, bir kaç köyde, fonksiyonları icabı diğerlerinden farklı olan ve "ding" adı verilen değirmenler de mevcuttur⁴⁵.

Menteşe livasında işleyen değirmenleri işlevleri bakımından dörde ayırmak mümkündür bunlar;

1-Un değirmenleri; Mentese livasında en çok olan değirmen türüdür. Mentese livasının bütün kazalarında zahire öğütmek için bu değirmenler inşa edilmiştir.

2-Ding değirmenleri; Değirmenler arasında dinek veya ding değirmeni denilen, çeltiği kabuğundan ayıran su veya at gücü ile işleyen değirmenlerdir⁴⁶. Çeltik üretiminin hayli yüksek oranda yapıldığı Mentese livasında da ding değirmenleri bulunmaktadır. Ayrıca Ding kelimesine bakıldığında keçe yapmak üzere su ve rüzgâr gücünden yararlanan değirmenlere verilen isim olarak da tanımlanmaktadır. Fakat Mentese bölgesinde değirmenlerin keçe yapımında kullanılıp kullanılmadığı hususu çalışmada belgelerin bu konudaki kifayetsizliği dolayısıyla netliğe kavuşmuş değildir. Ding değirmenleri II. Bâyezid dönemi sayımında görülmemektedir⁴⁷. Bu sayımda Megri ve Balat kazaları yazılmamıştır. Daha sonraki dönemlerde Mentese livasında yapılan tahrirlere bakıldığında en çok ding değirmeninin bulunduğu yerler Balat ve Megri kazaları olarak tespit edilmektedir.

3-Yağhaneler; Mentese Livasına bağlı Balat, Milas, Megri, Köyceğiz ve Muğla merkez kazalarında zeytin ve susamdan elde edilen yağlar buralarda bulunan yağhanelerden elde edilmekteydi. Burada şu ayrıntıyı da eklemekte fayda vardır. Şehir merkezlerinde olan zeytinyağı işleyen değirmenler yağhane, köylerde ve diğer yerlerde olan su gücünden yararlanarak zeytinden yağ elde etmeye yarayan değirmenler ise asiyab-ı zeytun olarak kaydedilmiştir. Büyük ihtimalle şehir merkezinde olan yağhaneler at veya katır gücü ile işletilmektedir. Künc yani susam değirmenleri için de aynı şey geçerlidir.

4-Tahinhaneler; Mentese livasında yetiştirilen susamdan elde edilen yağın çöven bitkisiyle karıştırılmasından elde edilen tahin imalathaneleri oldukça çoktur⁴⁸.

Değirmenlerde vergi için esas "bab" denilen biri sabit diğeri dairesel dönen taş oldukça sert olmalıdır. Eğer taşlar yeterince sert ve sürtünmelere karşı dayanıksız olurlar ise un elde etmek mümkün değildir. Mentese livasında istenen özelliklerde değirmen taşlarının çıkarılmış olduğu iki yer mevcuttur.

⁴⁴ Zekai Mete, XV. ve XVI. yüzyıllarda Muğla ve Yöresi, İstanbul 2004, s.268. (Basılmamış Doktora Tezi)

⁴⁵ Ding adı verilen değirmenler, su veya hayvan gücüyle çalışan ve genellikle çeltiğin kabuğundan ayrılması, susam ve zeytinyağının çıkarılması işlerinde kullanılan değirmenlerdir. Bkz. Ferudun Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989, s.260, nt.147.

⁴⁶ Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu, Belleten XXIII/92, (Ekim 1959), Ankara 1959, s.599.

⁴⁷ Bu konuda bkz. TD 47

⁴⁸ 1517 yılında Milas, Balat, Mandalyat, Çine ve Muğla'da tahinhane olduğu görülmektedir. Bkz. TD 61, s.117

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

Buradaki işletmeler de vergiye tabidir. Bunlardan biri Megri kazasında bulunan Karabük karyesidir. İşletmeden yılda “*Hasıl-ı asiyab-ı seng*” adı altında 100 akçe vergi alınmaktadır⁴⁹. Gereme köyünde, değirmen taşı imalının yapıldığı ve bu taşlardan yıllık 50 akçe öşür alındığı kaydedilmiştir⁵⁰. İki vergi arasında farklılık vardır. Birinden öşür alınırken diğerinden hasılat adı altında sabit bir rakam alınmaktadır.

Nehir yataklarına veya yakınlarına kurulan, yıl boyunca veyahut senenin belli zamanlarında akan sularla işleyen değirmenlerin kayıtları, bölgelerdeki derelerin yıllık akış rejimlerini de⁵¹ göstermektedir. Bu cümleden, her düzenli akan su kenarına değirmen yapılır anlamı da çıkartılmamalıdır. Değirmen yapılan su kenarlarındaki suyun akış rejimini gösterir şekilde alınmalıdır. Buralarda bulunan değirmenlerde suya göre kayıtlarda “yıl yürür”, “altı ay yürür” ve “üç ay yürür” şeklinde yazılmıştır. Genelde suyun akmış olduğu dere yataklarına yapılan değirmenler kış veya bahar dönemlerinde oluşan sellerde hasara uğradıkları için çok kısa dönemde kullanılamaz hale gelmekte veya tamamen yıkılmaktadırlar. Zarar gören değirmenler en kısa sürede onarılmakta ve tekrar işler hale getirilmektedirler. Vakıflara gelir getiren değirmenler ise her ne sebeple olursa olsun hasar görmüşlerse, vakıf mütevellileri tarafından tamir ettirilmektedir. Eğer reyanın elinde olan değirmenler zarar görmüşse reaya kendisi onaramıyorsa kadı marifeti ile satılır ve işler hale getirilirdi⁵². Menteşe bölgesinde suyun aktığı dere yatakları içine yapılması dolayısıyla gelen sellerden tahribata uğrayan su değirmenlerinden günümüze sadece XIX. yüzyıla ait örnekler ulaşmıştır. Bu değirmenlerin durumları da pek iç açıcı değildir. Ne yazık ki bu değirmenlerden malzemeleri tam olanlara maalesef rastlanmamıştır. Datça yarım adası ve Bodrum bölgesinde bulunan yel değirmenleri de XIX. Yüzyıl ve daha sonrasında inşa edilmişlerdir.

Menteşe livasında değirmenleri işletenlerin ne şekilde işlettikleri hakkında bilgi yoktur. Dolayısıyla öğütülen buğdayların halkın kendilerinin getirmiş oldukları buğdaylar mı? yoksa değirmencilerin depolarındaki hububattan öğüttükleri unlar mı? olduğuna dair bilgi mevcut değildir. Kırsal

⁴⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. KKA TD 110 muhtelif sayfalar.

⁵⁰ Taş imalatının sonraki dönemlerde de devam ettirildiği ve öşür miktarının değişmediği görülmektedir. Bkz. "öşür-i seng-i âsiyâb, 50 akçe" BA, TD 61, s. 195.

⁵¹ Sürekli akan nehirlerde suyun akışı debi olarak belirlenmektedir. Fakat değirmenelerin yapıldığı Menteşe bölgesinde sürekli düz arazide akmadığından ve yılın belirli dönemlerinde su aktığından su rejimi tabiri özellikle tercih edilmiştir.

⁵² Bir değirmenin harâb olup çalışmaması halinde umumiyetle o değirmen, bulunduğu mıntıkanın un ihtiyacını karşılayacağından bir müddet için de olsa çalışmaması o civardaki köylüleri un sıkıntısına düşürebilir. Harab olan değirmenin sahibi resmini verdiği halde değirmenini tamir ettirip çalışmaması halinde bu duruma uzun müddet müsaade edilmemektedir. Bu gibi hallerde tamirat için derhal sipahi tarafından müdahale edilmektedir. Çünkü o civarda değirmen taşı döndürebilecek güçte başka bir su olmayabilir. Tamiri için önce sahibine teklif yapılmaktadır, sahibi yaptırmazsa bu defa tamir işi, bu değirmenin resmini alan sipahinin vazifesi olmaktadır. O da tamir ettirecek gücü olmadığını beyân ederse, kadı vasıtası ile sattırıp, satın alan kimse ma' mur edip tekrar resmini vermeğe başlamaktadır. Bkz. H. Özdeğer, a.g.m., s.87.

alandaki değirmenlerin işletmesinin halkın getirmiş olduğu kendi buğdayları öğütmesi şeklinde olduğu mantıken daha doğru bir yaklaşım olacaktır. (Bu uygulama XX. Yüzyılda hala değirmenlere gidip buğday öğüttüren kırsal bölgedeki köylülerin uyguladıkları bir sistemdir. Bu sistem yılların birikimi olan ve nesiller boyu aktarıla gelen sağlıklı bir sistem olduğu için köylülerce tercih edilmektedir. Zaten Osmanlı Kanunnamelerinde değirmencilerin değirmene buğday getirenlerin unlarını karıştırmamalarına dair hükümler vardır.) Fakat burada öğütölmek için getirilen hububattan belli miktarda buğday veya un haline geldikten sonra un mu alınmıştır? Yoksa belirlenen ağırlık veya ölçü karşılığı ücret mi alınmıştır? Bunlar hakkında maalesef belgelerde bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla değirmenlerde zahire depolamak amacı ile depoların olup olmadığı sorusu da cevapsız kalmaktadır. Menteşe Livasındaki şehir merkezlerinde fırın işleten ekmekçilerin değirmenler ile ilişkisi hakkında da o devre ait şer'iyeye sicillerinin olmaması bizlerin net bilgilere ulaşmasına engeldir. Değirmenlerde çeltiğin kabuğundan ayrılması, zeytinin ve susamın yağının çıkarılması ve susamdan helva imal edilmesi öğütmeden ayrı bir konu olarak düşünölmüştür. Bu çerçeveden bakıldığında değirmenlerde ekmek için buğdayın dışında hububat olarak nelerin öğütöldüğüne dair bilgi de mevcut değildir. Esasında buğday öğütöldüğü de tahrirlerde geçmemektedir. Arpa ve darı yani mısırın da öğütölmüş olması gerekir. Çünkü XVI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Menteşe livasında darı üretimi artmıştır. Darı hem insan hem de hayvanlar tarafından tüketilen bir ziraî ürün olduğundan insanların kullanması için mantıken öğütölmüş olması muhtemeldir. Bulgur imal edilmediği o döneme ait şer'iyeye sicillerinin olmaması dolayısıyla bilinmemektedir. Fakat bulgur imali Orta Asya'dan beri bilinen ve uygulanan bir sitem olduğundan, imal edilmiş olması muhtemeldir⁵³. Buğday, darı, arpa gibi ziraî ürünlerin üretimi bölgedeki nüfus ve değirmen sayısı arasındaki bağlantı kurmak oldukça zor ve makalenin boyutlarını aşacak ölçüde bir çalışmadır. Bunun için nüfus ve üretim konusuna girilmeyip başka bir çalışma olarak ele alınacaktır.

Menteşe bölgesinde değirmenlerin nasıl bir plana göre inşa edildiklerine dair bilgi yoktur. Fakat arazi yapısı değirmenlerin ne şekilde yapıldığı hakkında bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. Menteşe bölgesinin karstik arazi yapısı yüksekten kademe kademe denize doğru alçalan ve derin vadilerle parçalanmış bir şekle sahiptir. Arazide yüksek eğimler göröldüğünden değirmenler genelde dere yatakları içinde kalmışlardır. Arazinin meyilinin diğer bir ifade ile kot farkının yeterli olmadığı yerlerde kurulan değirmenlerin çarklarından çıkan su

---

⁵³ Ögel Anadolu'da soku veya sokku taşı denilen ve her evin değişmez bir parçası olan taşa buğday, bulgur, pirinç, susam, tuz ve kurutulmuş dut gibi bir çok malzemenin döğöldüğünü kaydetmiştir. Hatta ceviz ve dutun beraber döğölüp çok lezzetli bir helvanın yapıldığını da bildirmektedir. Bulgurun el değirmenlerinde (el kayaları) çekildiği gibi döğöldüğü de olurdu. Bu gelenek Kırgız ve Uygurlara kadar uzanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. B. Ögel, a.g.e. IV, s.114, 149.

XIV-XVI. Yüzyıllarda Mentеше Livasında Değirmenler

arazinin sulanması için kullanılmakta idi. Rüzgâr alana ve su yeterli olmayan yerlerde yel değirmenleri inşa edilmiştir.

Menteşe livasında, XVI. yüzyılda tutulan tahrirlere bakıldığında Mentеше Beyliği döneminde XIII. ve XIV. Yüzyıllara ait vakıflara gelir sağlaması için inşa edilen oldukça fazla sayıda değirmen ve yağhane olduğu vakıf kayıtlarında mevcuttur⁵⁴. Yine bu vakıf kayıtlarında Çine kazasına bağlı Karpuzlu nahiyesinde bir köyün ismi Değirmenci adı ile kaydedilmiştir⁵⁵. Vakıf değirmenlerin işletme şekillerine bakıldığında kanunnamelerdeki aylık 5 akçe olarak alınan vergi sisteminden daha farklı uygulamalar mevcuttur. II. Bâyezid dönemi kanunnamesinde vakıf değirmenlerden önceden vakıf olarak yazılmayanlar için vakıf mutasarrıfları icareleri vakıf için talep ettiklerinde yarısını vakfa diğer yarısını da divaniye kaydetmeleri istenmiştir⁵⁶. Dolayısı ile yazımda geçen “nısf değirmen” kayıtlarının kaynağı buraya dayanmaktadır. Vakıf tarafından icareye verilen veya işletilen değirmenlerden bir yılda elde edilen ücreti hesaplamak mümkündür. Gerçi bu hesaplama vakfiyenin yazıldığı dönem dikkate alınmalıdır. Çünkü vakfiyelerde belirtilen rakamlar daha sonraki dönemlerde vakıfnameye uyularak sabit kalabilmektedir. Bunların içinde gelirlerindeki rakamları günün şartlarına göre (fiyat politikasına) güncelleyenler de vardır. Bu hususu da göz önünde bulundurarak, vakıflara ait değirmen gelirlerini hesaplamalarda ve örneklemelerde ihtiyatlı kullanmak gerekir. Buna rağmen örneklere bakıldığında bazı vakıf değirmenlerin yıllık gelir miktarı oldukça yüksektir. Örneğin, Mazon kazasında bulunan ve gelirinin ½'si Tatar Zaviyesine ait değirmen suyun durumuna göre kış ve bahar aylarında yani yılda 6 ay işlemekte olup vakıf için elde edilen gelir 1000 akçedir. Bu değirmenin gelirinin diğer yarısı kanunname gereği divaniye kaydedilmiş olması gerekmektedir. Böylece bab sayısı da verilmemiş olan değirmenin yıllık gelirinin tamamı 2000 akçe olmalıdır. Fakat büyük ihtimalle divaniye payı 30 akçe olmalıdır. Fakat maalesef, 1562 yılı mufassal yazımının yapıldığı Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki 337 numaralı Tahrir defterinde Mazon bölgesinde nısf değirmen kaydı yoktur. Ayrıca bu dönemde yazım esnasında değirmenlerin gelirlerinin yarısının vakfa veya divaniye ait olduğuna dair bilgi mevcut değildir. Peçin Kazasında Sofuhane vakfi değirmenin yıllık geliri 500 akçedir. Esasında icareye verilen değirmenlerin de yıllık gelirleri 700 akçenin üzerindedir. Konumuz açısından alınan vergiden çok değirmenlerin XIII. Yüzyıldan itibaren Mentеше Beyliği coğrafyasında kullanılıyor olması önemlidir. Çünkü vakıf kayıtlarında, yağhane ve değirmenlerden elde edilen gelirler vakıfların ihtiyaçları için harcanmak üzere tahsis edilmiştir. Mentеше Beylerinin kendi adlarına yaptıkları vakıfların ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakfa gelir getirmesi için değirmenler yaptırmışlardır. Vakfın kuruluşunda bu değirmenler olmalıdır ki, vakıfların gelir ve giderlerinin kaydedildiği vakıf

⁵⁴ Bu konuda 1562 yılında yapılan tahrir için bkz. TD 338 muhtelif sahifeler; Ayrıca 1583 yılında yapılan yazım için bkz. KKA TD 569 muhtelif sahifeler.

⁵⁵ TD 338, s.87

⁵⁶ A. Akgündüz, a.g.e.II, s.55; Heyet, Osmanlı Vergi Mevzuatı, Ankara 1999, s.37 vd.

mufassal tahrirlerinde de değirmenlerin mahalli isimleri ve gelirlerinin miktarları verilmiştir. Vakfiyede olupda daha sonra çeşitli sebeplerle ortadan kalkanlar da kaydedilmiştir. Yağhanelerde olduğu gibi vakfiyede olmasına rağmen verilmesi kesilen yağlar da yazılmıştır.

Su değirmenleri (asiyab) vakıf kayıtlarında önemli yer tutmakla beraber maalesef elimizde 1562 yılında yapılan vakıf tahriri vardır. Menteşe Bölgesinde 1562 yılından önce Osmanlı Devleti'nin yaptırmış olduğu bilinen vakıf tahrirleri maalesef günümüze ulaşmamıştır. Menteşe bölgesinde değirmenler hakkında ilk bilgilere II. Bâyezid döneminden itibaren ulaşılabilir⁵⁷. Bu dönem kayıtlarında zeytinyağı değirmenleriyle vakıf değirmenlerinin bir kısmı da deftere kaydedilmiştir. Megri, Balat, Isravalos, Mazon ve Eskihisar kazaları 1500 yılında yapılan tahrirde kaydedilmemişlerdir. Dolayısıyla bu bölgelerin II. Bâyezid dönemine ait değirmen bilgileri de mevcut değildir. 1500 yılında Menteşe genelinde toplam 215 değirmende 759 bab işlemekte, 82 adette harap bab bulunmakta ve işleyenlerden 21.603 akçe gelir elde edilmektedir.

Menteşe bölgesinde XV ve XVI. yüzyılda yapılmış olan tahrirlere göre çok sağlıklı istatistikî bilgiler çıkarmak mümkün değildir. Çünkü her sayımda yazım diğerlerine göre farklı olmuştur. Bazı kazalar sayımlarda yazılırken, bazende idari taksimattaki değişmelerden dolayı sayım dışında kalmıştır. Her sayım döneminde livadaki kazaların sınırlarında değişmeler olmuştur. Bazı değirmenlerin babları yazılmazken, bazılarında da alınan resim miktarı yazılmamıştır. Bunun için kaza, değirmen ve bab sayıları ve vergi rakamlarını, kaza sınırları sabit olmayınca karşılaştırma yapmak da mümkün olmamaktadır. Tablolarda genel manada değerlendirme yapılabilir. Bu yüzyıl boyunca sabit olan veriler üzerinden değerlendirme yapıldığı anlamına gelmemektedir. Kısacası tablolardaki değerler mutlak değer değildir. Defterlerde kaydedilmiş olan değerlerdir. Sadece sayımın yapıldığı dönemdeki değirmen, bab ve resimler anlamına geldiği bilinmelidir. İçlerinde bir önceki yazım dönemindekilerle aynı olanlar, değişmeyenler veriler mutlaka vardır. Fakat bu hususların da bilinmesi değerlendirme açısından önemlidir.

II. Bâyezid döneminde Menteşe livasında bulunan kazalardaki değirmenlerin durumu tablolarda gösterilmiştir. Tablolardaki genel bilgileri tekrar etmeksizin kazalarda bulunan değirmenler hakkında bilgi vermenin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Çine kazasında bulunan zeytin değirmenleri şunlardır; Selahaddin Ağacı köyünde bir değirmen ne kadar süre çalıştığı belirtilmeksizin 60 akçe vergi alındığı kaydedilmiştir. Yine aynı köyde 12 bab olan ve kaç ay işlediği belirtilmeksizin bab başına yıllık 30 akçeye denk gelecek şekilde 360 akçe vergi alınan zeytin değirmeni mevcuttur⁵⁸. Karpuzlu karyesinde ne kadar işlediği ve kaç taş döndüğü belirtilmemesine rağmen büyük ihtimalle tek bab olması gereken bir değirmenden 34 akçe vergi alınmaktadır⁵⁹.

⁵⁷ Bu konuda bkz. TD 47

⁵⁸ TD 47, s.57

⁵⁹ TD 47, s.67

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

Buradaki değirmende alınan vergi miktarının niçin küsuratlı olduğu hakkında bilgi yoktur. Şahma karyesinde bir değirmen için 20 akçe ödenmektedir⁶⁰. Günibey köyünde de bab sayısı belirtilmeksizin 60 akçe vergi alınmaktadır⁶¹. Burada her ne kadar bab sayısı belirtilmese de iki bab olması muhtemeldir. Diğer zeytin değirmenleri bulunan köylerde de yıllık bab başına 30 akçe alınmıştır. Çinedeki diğer zeytin değirmenleri ve alınan vergi miktarları da şu şekildedir. Büyükaykalı 15 bab 450 akçe⁶², Beyköy 9 bab 270 akçe⁶³, Şahma 4 bab 120 akçe⁶⁴, Ahi Evran 8 bab 240 akçe⁶⁵, Merbuz 4 bab 120 akçe⁶⁶ ve Genüs 13 bab 360 akçedir⁶⁷. Zeytin değirmenlerinin yılın tamamında işlemedikleri açıktır. Senenin belli zamanlarında olgunlaşan zeytin taneleri altı ay süresince yağ çıkarılmak üzere değirmenlere getirilmektedirler. Diğer bir ifade ile değirmenlerin yağ çıkarma sezonu altı ay sürmektedir denilebilir. Çünkü zeytin değirmenlerinden bab başına alınan vergi miktarı yıllık 30 akçeye denk gelmektedir.

II. Bâyezid döneminde kaydedilen vakıf değirmenlerin hangi vakfa akar sağladıklarına dair bilgi mevcut değildir. 1500 yılı sayımında Menteşe bölgesinde kaydedilmiş olan vakıf değirmenler şunlardır; Bozöyük Kazasının Resul karyesinde 5 değirmen kaç ay çalıştığı belirtilmeksizin 55 akçe gelir kaydedilmiştir⁶⁸. Beş değirmenden alınan vergi miktarı oldukça düşüktür. Yılın sadece iki ayında işlediği anlamına gelmektedir. Bir başka ihtimalde vakıf adına toplanan gelirlerde vakfiyenin düzenlendiği dönemdeki rakamın daha sonra değişmediği şeklinde de düşünülebilir. Pınaz kazası merkezinde iki değirmende 5 bab alınan akar belirtilmeksizin kaydedilmiştir⁶⁹. Sultan Bayezid dönemi kanunnamesine uygun olarak yılda 60 akçe ve ayda 5 akçe alınacak şekilde vergisi toplanan vakıf değirmenler de vardır. İkirza karyesinde yılda 8 ay işleyen ve 20 akçe gelir elde edilen bir vakıf değirmen mevcuttur⁷⁰. Karacahisar karyesinde yılda 6 ay işleyip 30 akçe geliri olan bir vakıf değirmen vardır⁷¹. Peçin Kazasına bağlı Acısu karyesinde de 6 ay işleyen ve 30 akçe geliri olan bir vakıf değirmen kaydedilmiştir⁷².

II. Bayezid döneminde düzenli akan yani yılın 12 ayının tamamında işlediği ödedikleri vergiden veya yanına düşülen yıl yürür notundan anlaşılan

⁶⁰ TD 47, s.70

⁶¹ TD 47, s.68

⁶² TD 47, s.51

⁶³ TD 47, s.56

⁶⁴ TD 47, s.56

⁶⁵ TD 47, s.41

⁶⁶ Resm-i asiyab an zeytun bkz. TD 47, s.44

⁶⁷ TD 47, s.46

⁶⁸ TD 47, s.136

⁶⁹ Pınaz merkezinde bulunan değirmenlerden birinin 3 bab diğerinin 2 bab taşu bulunmaktadır. 3 bab olan 12 ay işlemektedir ve ne kadar geliri olduğu kaydedilmemiştir. Diğeri 4 ay işlemekte ve 40 akçe gelir elde edilmektedir. Bkz. TD 47, s.4

⁷⁰ TD 47, s.26

⁷¹ TD 47, s.31

⁷² TD 47, s.104

değirmenler şunlardır. Köyceğiz kazasında Sandıraz⁷³, Ağaçaş⁷⁴, Akova⁷⁵ ve Nısf-ı Eski⁷⁶, Tavas kazasında Gürle⁷⁷ ve Timurtaş⁷⁸, Milas kazasında Yusufça Deresi⁷⁹ ve Karaca'da⁸⁰, Bozöyük kazasında Dünder⁸¹ ve Bellibol⁸², Pınaz kazasında ise Pınaz merkezde⁸³, Köylü⁸⁴ ve Karacahisar'da⁸⁵, Peçin kazasında Sandıca⁸⁶ ve Ulubataç⁸⁷ değirmenleridir. Bir yılda kaç ay işlediği belirtilmemekle beraber Gereme'de 16 bab değirmenden alınan vergi 970 akçedir⁸⁸. Bu da bu kadar çok babın olduğu değirmenin güçlü bir kaynak ile beslenmesi zorunluluğu getirmekte ve ayrıca yıllık her baktan alınan 60 akçe hesabına göre 960 akçeyi geçmesi açısından burası da kanaatimizce tam yıl işlemektedir. Yine Küçük Gereme'de bulunan değirmende 12 bab bulunmaktadır. Yıllık alınan vergi miktarı 720 olmasına rağmen ne kadar yürüdüğü belirtilmemiştir. Yıllık 60 akçe hesabından bu değirmenin de sürekli akan nehir üzerinde kurulmuş olması gerekir⁸⁹. Muğla kazasında ise Çatak⁹⁰, Ergüges⁹¹, Alye⁹², Günde⁹³, Sultanobrusu⁹⁴ ve Durulan⁹⁵ değirmenleri bütün yıl işletilmektedir. Düğerek karyesinde 15 bab olmasına rağmen yılın altı ayında işleyen bu değirmen oldukça büyük bir değirmendir⁹⁶.

Köyceğiz kazasında bulunan değirmenler 1 yıl ile 3 ay arasında değişen sürelerde işlemektedirler. Fakat burada değirmenlerin geneli 6 ay ile 8 ay arasında işlemektedirler. Bu da Köyceğiz'deki değirmenlerin kış, sonbahar ve ilkbahar dönemlerinde işlediğini yaz dönemlerinde sürekli akan suların dışında değirmenlerin işlemediği anlamına gelmektedir. Yaz dönemlerinde ırmaklardan sulama amaçlı olarak çeltik arkları ve bostanlara suyun alınması, bablara yeterli suyun gelmesini engellemiştir olabilir. Burada bir başka düşünce de şu olmalıdır. Yaz döneminde göçerlerin daha çok yaylalarda olması, arazilerden de

⁷³ 8 bab bkz. TD 47, s.265

⁷⁴ 4 bab bkz. TD 47, s.285

⁷⁵ 2 bab bkz. TD 47, s.304

⁷⁶ 1 bab bkz. TD 47, s.306; 5 bab bkz. TD 47, s.308

⁷⁷ 2 bab bkz. TD 47, s.219

⁷⁸ 7 bab bkz. TD 47, s.239

⁷⁹ 12 bab bkz. TD 47, s.75

⁸⁰ 6 bab bkz. TD 47, s.150

⁸¹ 5 bab bkz. TD 47, s.161

⁸² 2 bab bkz. TD 47, s.163

⁸³ Vakıf değirmen olup 3 baktır fakat ne kadar vergi alındığı belirtilmemiştir. Bkz. TD 47, s.4

⁸⁴ 3 bab bkz. TD 47, s.17

⁸⁵ 1 bab bkz. TD 47, s.31

⁸⁶ 2 bab bkz. TD 47, s.97

⁸⁷ 3,5 bab bkz. TD 47, s.107

⁸⁸ TD 47, s.116

⁸⁹ TD 47, s.130

⁹⁰ 6 bab bkz. TD 47, s.185

⁹¹ 3 bab 285 akçedir. Bkz. TD 47, s.191

⁹² 5 bab bkz. TD 47, s.198

⁹³ 3 bab bkz. TD 47, s.203

⁹⁴ 1 bab 65 akçedir. Bkz. TD 47, s.204

⁹⁵ 1 bab 65 akçedir. Bkz. TD 47, s.209

⁹⁶ 300 akçe geliri vardır. TD 47, s.208

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

yeni ürünü elde etmek amacıyla hasatla uğraşmaları değirmenlere gidenlerin sayısını azaltmaktadır. Bu durumdaki değirmenler özellikle değirmenciler tarafından işletilmemiş olabilir. Genelde 6 ay veya tam yıl işleyen değirmenlerden alınan vergiler yılda 60 akçe üzerinden hesaplanmıştır. Diğerlerinde ise ay belirtilmesine rağmen her aybaşına 5 akçe hesabının dışında yazılan rakamlar da vardır.

Tavas kazasında yılda iki aydan başlamak üzere tam yıla kadar farklı sürelerde işleyen değirmenler vardır. Tavas kazasında Köyceğiz kazasındaki bazı değirmenlerde olduğu gibi aybaşına 5 akçe hesabından ayrı olarak değirmen başına 5 akçe daha fazla vergi alındığı görülmektedir. Gereğesinin ne olduğu ve niçin alındığı bilinmemektedir. Buna göre mesela Mustafa'nın tımarı olan Papaslık karyesinde yılda 6 ay işleyen 2 bab değirmen vardır. Buradan alınan vergi 65 akçedir⁹⁷. Mehmed'in tımarı olan Kesen karyesinde de 6 ay işleyen 2 bab değirmenden de 65 akçe alınmaktadır⁹⁸. Daha belirgin bir örnek olarak Temur ve arkadaşlarının müşterek tımarı olan Gürle karyesinde 2 bab asiyab tam yıl işlemekte ve 125 akçe resm-i asiyab kaydedilmiştir⁹⁹. Bu 5 akçe bazı değirmenlerden bu yıl tahririne mahsus olarak alınmış gibi bir intiba uyandırmaktadır. Tavas'ta 1500 senesi tahririnde yıl boyunca düzenli akan su kaynakları üzerine kurulu değirmen sayısı fazla değildir.

Çine kazasında bir yıl boyunca işleyen değirmen yoktur. Sadece burada vergilere bakılarak bazı değirmenlerin bütün yıl işlediği kanaati oluşabilir fakat bu kanaatimizce yanlıştır. Yıl yürüdüğüne dair veya ne kadar süre işlediği belirtilmemiştir. Ayrıca bab sayıları da verilmemiştir. 30 akçe ve katlarında vergi alınan değirmenler genelde zeytin değirmenleridir. Zeytin değirmenlerinden ne şekilde vergi alındığına dair bilgi yoktur. Hiçbir zeytin değirmeninin nasıl işlediğine ve bir yılda ne kadar yürüdüğüne dair bilgi de mevcut değildir. Diğer değirmenler bir yılda 3 ila 6 ay arasında değişik sürelerde işletilmektedir.

Milas kazasında şehri çevreleyen tepelerden birinin adı Yel değirmentepesi veya değirmentepe olarakta kaydedilmiştir¹⁰⁰. Milas kazası değirmen sayısı az fakat bu değirmenlerde bab sayısı çok olan bir kazadır. Kazada bulunan 9 değirmende 51 bab bulunmaktadır. Bu da her değirmende yaklaşık 6 bab olduğu anlamına gelir. Değirmenler genelde bir yılda 6 ila 12 ay arasında işletilmektedir.

Bozöyük kazası genelinde yağış rejimi ve akarsular açısından çok farklılıklar göstermektedir. Değirmenler bir yılda 3 ay ile 12 ay arasında çalışmaktadır. Bozöyük genelinde 17 değirmenin 62 bab çalıştırılmakta, 4 babda harap olduğu için işletilememektedir. Elde edilen vergi miktarı ise 2391 akçedir. Tam yıl işlediği belirtilen değirmen 2 bablı 120 akçe alınan Bellibol

⁹⁷ TD 47, s.225

⁹⁸ TD 47, s.223

⁹⁹ TD 47, s.219

¹⁰⁰ Besim Darkot, "Milas", İ.A.VIII, s. 312

karyesindeki değirmendir¹⁰¹. Gıbye karyesinde ise yılda ne kadar süre işlediği yazmamasına rağmen 4 bab değirmen yıllık 240 akçe vergi alınması dolayısı ile tam yıl işlediği sonucuna varılabilir¹⁰². Bozöyük'te ayda 5 akçe üzerinden vergi alınan değirmenlerden başka farklı vergi alınan değirmenler de vardır. Mesela Resul karyesinde kaç ay işlediği yazılmaksızın 5 bab olan değirmenden 55 akçe vergi alınmaktadır¹⁰³. Buradaki farklılık değirmenin vakıf değirmen olmasından kaynaklanıyor olabilir. Kızılcaburun karyesinde 2 bab olan değirmen 3 ay işlemesine rağmen 80 akçe vergi alınmaktadır¹⁰⁴. Bazı değirmenlerde ise ayda 5 akçe hesabının üzerinde vergi alındığı görülmektedir. Bunlar Nasuh ve Mehmed'in müşterek tımarı olan Dünder karyesinde 5 bablı değirmenden yılda 8 ay işlemesine rağmen 300 akçe vergi alınmaktadır¹⁰⁵. Halbuki değirmen yıl boyunca sürekli işletildiği takdirde alınması gereken rakan 300 akçe olmalıdır. Küreyakası'nda bulunan değirmenlerden ise 8 ay işleyen 6 bablı değirmenden 306 akçe, 6 ay işleyen 2 bablı değirmenden de 180 akçe vergi alınmaktadır¹⁰⁶. Peçin kalesi nöbetçilerinin tımarı olan Mesevli karyesindeki 6 bablı değirmen yılda 8 ay işlemesine rağmen alınan resim miktarı 306 akçedir¹⁰⁷. Bu farklılıkların nerden kaynaklandığına dair bir bilgi mevcut değildir.

Pırnaz kazasında 34 değirmende bulunan 124 babın 110'u çalışmakta, 14'ü ise harap durumdadır. Elde edilen vergi miktarı ise 2252 akçedir. Köylü karyesinde yılda 4 ay işletilebilmesine rağmen 20 bab olan oldukça büyük bir değirmen vardır¹⁰⁸. Yılın dört ayında işlemesine rağmen suyun gücü o kadar fazla olmalıdır ki 20 bab çalışmaktadır. Köyceğiz ve Tavas kazalarında olduğu gibi Pırnaz kazasında da bazı değirmenlerden belirlenen ücretten fazla vergi alınmaktadır. Pırnaz merkezde 8 bab olan ve yılda 6 ay işleyen değirmenden 245 akçe alınmaktadır¹⁰⁹. Köylü karyesinde 3 bab olan ve tam yıl işleyen değirmenden 185 yine aynı yerde bulunan ve yukarıda zikredilen 20 bab olup yılda 4 ay işleyen değirmenden 455 akçe resm-i asiyab alınmaktadır¹¹⁰. Karakilisa karyesinde 3 bab olan ve yılda 3 ay işleyen değirmenden de 47 akçe alınmaktadır¹¹¹. Diğer kayıtlar kanunnameye uygun şekilde resm-i asiyaplarını ödemişlerdir. Mesela Susam karyesinde yılda 6 ay işleyen nıfs değirmenden 15 akçe vergi alınmaktadır¹¹².

---

¹⁰¹ TD 47, s.163

¹⁰² TD 47, s.143

¹⁰³ Vakıf TD 47, s.136

¹⁰⁴ TD 47, s.136

¹⁰⁵ TD 47, s.161

¹⁰⁶ TD 47, s.150

¹⁰⁷ TD 47, s.165

¹⁰⁸ TD 47, s.17

¹⁰⁹ TD 47, s.4

¹¹⁰ TD 47, s.17

¹¹¹ TD 47, s.20

¹¹² TD 47, s.34

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

Yavuz Sultan Selim devri tahrirlerinden olan ve 1517 yılında yapılan sayımda Eskihisar kazası hariç diğer kazaların tamamı kaydedilmiştir.¹¹³ Bu dönemde Menteşe Livasında 159 değirmende 919 bab işler, 6 adet harap olduğu için işlemeyen ve 36 bab ding değirmeni bulunmaktadır. Harap ve ding değirmenler de katıldığında Menteşe genelinde değirmen başına 6 bab düşmektedir. Bu değirmenlerden elde edilen vergi miktarı ise 28.846 akçedir. Bab başına hesaplandığı vakit ise 30 akçeye denk gelmektedir. Bu dönem değirmenlerine bakıldığında değirmen sayısı azalırken işleyen bab sayısı artmıştır. Buna bağlı olarak değirmenlerden alınan vergi miktarında artış vardır. Çeltiği kabuğundan ayırmada kullanılan ding sayısı da 36 bab olarak kaydedilmiştir.

1517 yılına ait tahrir kayıtlarında belirtilen resm-i asiyap miktarları kanunnamede belirtilen aylık 5 yıllık 60 akçe hesabına uymaktadır. Peçin kazasında 1500 sayımında 39 değirmende 151 bab bulunmaktadır. Hâlbuki 1517 tahririnde değirmen sayısı 18'e bab sayısı da 131'e düşmüştür. Yeni idari düzenleme ile Peçin kazasının sınırlarındaki değişikliğe bağlı olarak kaza sınırları dışına çıkarılan köyler mevcuttur. Peçin kazasında suların güçlü ve sürekli aktığı sonucunu da çıkarmak mümkündür. Değirmenler 6 ay ile tam yıl arasında işlemektedir. Küçük Mandalyat'ta tek değirmende altı ay yürümesine rağmen (yıl boyunca sürekli akan bir su kaynağına sahip değildir.) 28 bab bulunmaktadır. Gereme-i Büzürk'te 38 bab ve Gereme-i Küçük'te 21 bab işleyen değirmen vardır.

1517 yılı tahririnde Isravalos ayrı bir kaza olarak düzenlenmiştir. Tam yıl yürüyen değirmenin bulunmadığı kazada, kesin olmamakla birlikte bu durum bütün yıl boyunca kurumadan akan akarsu yok anlamına da gelmektedir. Kazada 7 değirmende 31 bab bulunmakta hasılat ise 545 akçedir. Değirmenler bir yılda üç ila altı ay arasında işlemektedir.

Isravalos kazasının oluşturulması sonucu bazı köylerini kaybeden Milas'ta 4 değirmende 21 bab işleyen asiyab vardır. Yusufça Deresi'nde tam yıl yürüyen 12 bablı bir değirmen vardır. Diğer değirmenler yılda 3 ila 8 ay arasında çalışmaktadırlar.

Muğla kazasında bulunan 31 değirmende 80 bab işler durumdadır. 1500 yılına göre değirmen sayısı 33'ten 31'e bab sayısı da 109'dan 80'e düşmüştür. Buna rağmen 1500 yılındaki harap olan 20 bab 1517 de sadece bir bab olarak kalmıştır. Vergi miktarı da 40 akçelik artışla 2890 akçeye yükselmiştir. Gelibolu karyesinde ding değirmeni ihdas edilmiştir. Bir önceki sayımda Düğerek karyesinde 15 bablık bir değirmen varken 1517 sayımında aynı değirmende bab sayısı 6'ya düşmüştür. Yılın 12 ayında işleyen değirmen sayısı da II. Bâyezid döneminde dört iken 1517 sayımında birdir. Muğla kazasında yıl boyunca sürekli akan akarsu üzerine kurulu değirmen sayısı az denilebilir. Değirmenler yılda 3 ay ile 6 ay arasında işlemektedirler.

¹¹³ Bu konuda bkz. TD 61

Tavas kazasında değirmen sayısı bir önceki sayıya göre 22'den 18'e düşerken bab sayısı 52'den 67'ye çıkmıştır. Vergi miktarı da 1776 akçeden 2750 akçeye çıkmıştır. Timurtaş köyünde 7 olan bab sayısı da 11'e çıkmıştır ve önceki yazımdaki gibi tam yıl işlemektedir. Tavas kazasında düzenli akan akarsu azdır veya düzenli akan dereler üzerine az sayıda değirmen inşa edilmiş demektir. Değirmenler yılda iki aydan 12 aya kadar uzanan sürelerde işlemektedir. Sürekli akarsu ise Timurtaş ve Derlesun köylerinde bulunmaktadır. Fakat değirmenlerin işlediği ortalamaya bakılırsa yılın sekiz ayı işlediği anlamına gelen bab başına 41 akçe düşmektedir.

Köyceğiz kazasında 1500 tahririne göre 1517 yılında değirmen, bab ve vergi miktarında düşmeler olmuştur. Köyceğiz'de 19 değirmende 83 baktan 2010 akçe vergi elde edilmektedir. Bir önceki sayımda harap olan bab sayısı 17 iken 1517 yılında harap bab kalmamıştır. Ding değirmenlerinin sayısı 6 baktır. Değirmenler 6 ay ile 12 ay arasında değişen sürelerde işlemektedirler. 1500 sayımında tam yıl işleyen ve 8 bab olan Sandıraz'daki değirmen 1517 yılındaki sayımda yoktur. Bu kadar büyük değirmenler su yatakları üzerine inşa edilmeleri dolayısıyla meydana gelen taşkınlardan etkilenerek harap olmaktadır.

Pınaz kazasında 1500 yılı ile 1517 yılı verileri arasında büyük farklar vardır. 1500 yılında 34 olan değirmen sayısı 1517 de 20'ye düşmüştür. Bab sayısı da 110'dan 68'e gerilerken harap bab 1500 yılında 14 iken 1517 yılında yoktur. Vergilerde de 2252 olan gelir miktarı 1920 akçeye gerilemiştir. Bu dönemde Pınaz'da 9 bab ding bulunmaktadır. Pınaz kazası akarsular açısından Menteşe livasının diğer kazalarına göre nisbeten daha şanslıdır. Fakat değirmen başına alınan vergi ortalamasına bakıldığında 28 akçe ile yılda sadece altı ay civarı işlemektedirler. Tam yıl işleyen değirmenler olduğu gibi yılın sadece üç ayında işleyen değirmenler de mevcuttur.

Megri kazası 1500 yılı tahririnde yok iken 1517 yılında 46 değirmende 127 işleyen bab ile 3590 akçe vergi kaydı yapılmıştır. Bu dönemde kazada 18 bab ding değirmeni mevcuttur. Bu dinglerin bazısında bab başına 15 akçe alınırken bazılarında vergi kaydı düşülmemiştir. Çeltiği kabuğundan ayırma süresi yılda 3 ay olduğundan 15 akçe alınmış olmalıdır. Kazada tam yıl işleyen değirmenlere gelince; 5 bab ile Uğurdaş ve yine 5 bab ile Eynegazi karyelerinde olan değirmenlerdir. Diğer değirmenler 2 ay ile 10 ay arasında değişen sürelerde işlemektedirler. Değirmenlerin yıllık ortalaması altı ay civarına denk gelmekte ve bab başına ortalama bir yılda 28.2 akçe alınmaktadır.

Bozöyük kazasında değirmen sayısı 1500 yılına göre bir adet düşüp 16 olurken bab sayısı 15 artarak 87 adet olmuştur. Toplanan vergi miktarı da 2391 akçeden 3005 akçeye yükselmiştir. Bir yıl süre ile işleyen değirmen sayısı 1500 yılında bir değirmende 2 bab iken 1517 yılında 6 değirmende 33 bab olmuştur. Düzenli akarsular üzerine kurulan değirmen sayısı neredeyse değirmenlerin 1/3'ne denk gelmektedir. Diğerleri de bir yılda 3 ay ile 8 ay arasında değişen sürelerde işlemektedir. Fakat ortalama alınan verilere bakıldığında durum bu tespitlerin tam tersi bir sonuç şeklinde ortaya çıkmaktadır. Değirmen başına

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

düŖen ortalama vergi 140 akçeden 187 akçeye çıkarken, düzenli akan sular üzerine kurulan yeni değirmenlere rağmen bab başına alınan yıllık ortalama vergi miktarı ise 38.5 akçeden 34.5 akçeye düŖmüŖtür. Bu değirmen sayısı azalırken bab sayısının artmasından kaynaklanmıŖtır.

Mazon kazasında 13 değirmende 51 bab bulunmakta ve yıllık vergi miktarı da 1192 akçedir. 1517 tahririnde ilk kez yazılan kazada tam yıl iŖleyen değirmen olmaması ilk bakıŖta düzenli akarsular bulunmadığı izlenimi vermektedir. Bir yılda en uzun süreli iŖleyen değirmenler 6 ay süreyle iŖlemektedir. Değirmen vergileri de diğer bölgelerdeki gibi aylık 5 akçeye denk gelecek Ŗekilde değildir. Cicin karyesinde bir değirmende 11 bab bulunmakta ve alınan vergi miktarı 360 olarak verilmesine rağmen ne kadar süre ile iŖlediği belirtilmemiŖtir. 1562 tahririnde Mazon bölgesinde bulunan değirmenlerin daha çok vakıflar tarafından iŖletildiği görölmüŖtür. Değirmen verileri ortalamasında zaten bab başına alınan vergi miktarı 23 akçe ile yaklaşık bir yılda ortalama beŖ ay civarı çalıştıkları anlaŖılmaktadır.

Balat kazası 1517 yılında ilk kez sayıma tabi tutulmuŖtur. Kazada 4 değirmende 16 bab bulunmakta ve 339 akçe vergi elde edilmektedir. Kazadaki değirmenlerden tam yıl iŖleyen değirmen yoktur. Genelde 3 ay çalıştığı görölen değirmenler Balat bölgesinde düzenli akan su olmadığı Ŗeklinde düŖünülmelerine rağmen doğru değildir. Menderes ırmağının denize kavuŖtuğu bölgede olan kazada tam yıl iŖleyen değirmen ırmak üzerine kurulmadığı anlamına gelmektedir. Büyük ihtimalle Menderes ırmağının kış ve yaz dönemlerinde düzensiz akması dolayısıyla çevresine ve üzerine değirmen kurulmamış olmalıdır. Kazadan ancak liva genelinde toplanan verginin % 1.2'si elde edilmektedir.

Çine kazasında ise 26 değirmende 157 bab bulunmakta 4'ü harap olan bu bablardan elde edilen resm-i asiya miktarı 1500 yılına göre artış göstererek 4100 akçeye yükselmiŖtir. Kazada çeltik hasadı mevsiminde iŖleyen 4 değirmende vergisi belirtilmemiş 10 bab ding vardır. Zaten liva genelinde bu tür değirmenlerde vergilerinin belirtilmeksizin yazıldığı değirmenler dolayısıyla verilerde ve yapılan istatistikî bilgilerde eksiklikler olmaktadır. Çine kazasında tam yıl iŖleyen değirmen kaydı yoktur. Değirmenler yılda 2 ay ile 6 ay arasında sürelerde iŖlemektedir. Çine kazasında 15 bablı Karpuzlu ve Büyükaykalı karyelerinde iki değirmen vardır ve yılda 6 ay iŖlemektedirler. Karpuzlu karyesinde 13 bab değirmende vardır. 11'er bab değirmene sahip olan ve 330'ar akçe vergi verip 6 ay iŖleyen Akçaova ve Aykalı köylerinde de değirmenler vardır. Sinanlı ve Maran köylerinde 9'ar bablı iki değirmen Akçaova'da da 7 bablı olup 6 ay iŖleyen değirmenler vardır. Çine kazası verileri ortalamalara bakıldığında çok istikrarlı sonuçlar vermiŖtir. Değirmen ve bab sayılarındaki artış ve eksilmelere rağmen bab başına ortalama düŖen vergi oranı 26 ila 29 akçe arasında olmuŖtur.

1500 yılı tahririnde Megri, İsravalos, Mazon ve Balat kazaları yoktur. 1517 yılında Megri kazası ilk kez yazılırken diğer kazalar daha önce sayıma

tabii tutulan köylerin yeni idari düzenlemesi sonucu oluşturulmuştur. II. Bayezid dönemi tahririnde zeytinyağı ve bazı vakıf değirmenlerinin yazıldığı görülmektedir. 1500 yılı defteri has, zeamet ve tımarlıların sayımını içermektedir. Fakat bu döneme ait verileri has, zaim ve tımarlılara göre düzenlemedik. Genel olarak bu manadaki görüntünün ne olduğunun anlaşılması için 1530 yılı icmal verileri tercih edilmiştir. 1517 yılında da bu sayımlar olmasına rağmen şehir merkezleri de sayıma dahil edilmiştir. Yavuz Sultan Selim dönemi yazımlarında harab değirmen sayısı II. Bâyezid dönemindekilere göre oldukça azalmıştır. 1500 yılında toplam seksen iki harap bab varken 1517 yılında bu sayı altıya düşmüştür. Asıl enteresan olan husus ise II. Bâyezid döneminde değirmen sayısı 215 iken Yavuz Sultan Selim döneminde 159'a düşmüştür. Bu düşmedeki en önemli sebeplerden biri Bâyezid döneminde vakıf değirmenlerinde yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Değirmen sayısının düşmesine rağmen bab sayısı artmıştır. Artmadaki sebep tahrirde yeni dahil edilen yerlerden kaynakmıştır.

1530 yılı Anadolu icmâl muhasebe defterine göre Menteşe Livasında durum şu şekildedir¹¹⁴. 1530 yılında Menteşe genelinde 182.493 kişi yaşamaktadır¹¹⁵. Menteşe livasında bütün değirmenlerin sayısı bab olarak 790 adettir. Buna göre her ne kadar yüzde yüz doğru olmasa bile fikir vermesi açısından örnek yapılan hesaplamada bir değirmende olan bir bab ortalama 231 kişiye hizmet etmektedir. Değirmenlerin kazalara göre dağılımı tablo I de verilmiştir. Ayrıca Menteşe Livasında bulunan değirmen vergilerinin kimler adına toplandığı da tablo II de verilmiştir. Kazalara göre değirmenlerin yüzdelerine bakıldığında diğer sayım yapılan yıllardaki yüzdelerden çok farklı değildir. Defterde toplam rakamlar verilirken 790 olarak gösterilen bab sayısı kazalar bazında incelendiğinde 791 olarak görülmektedir. Kazalara göre yapılan yazımda Mirliwa hasları arasında olması gereken 9 bab değirmen de yazılmamıştır.

Tablo 1: Menteşe Livasında 1530 Yılı Tahririnde Kazalarda Bulunan Değirmen Bab Sayısı Ve Yüzdeleri

Kaza	Değirmen bab	Genel yüzde
Peçin	106	%13.4
Çine	147	%18.5
Balat	33	%4.17
Milas	17	%2.14
Bozöyük	64	%8.09
Muğla	78	%9.86
Mazon	39	%4.55

¹¹⁴ Bu konuda bkz. TD 166, s.481-574

¹¹⁵ 1530 yılına ait veriler için bkz. TD 166, s.573; 166 numaralı muhasebe defteri verilerine göre hesaplama içinde bkz. Behset Karaca, "XVI. Asırda Batı Toroslar'da (Güney Batı Anadolu) Yörükler", Uluslar arası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I, (6-7-8 Eylül 2006), Denizli 2007, s.115.

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

Tavas	57	%7.20
Köyceğiz	80	%10.11
Pırnaz	31	%3.91
Isravalos	30	%3.79
Megri	109	%13.78
Toplam	791	%100

Tablo 2: Değirmen Gelirlerinin Tasarruf Edilişine Göre Dağılımı

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı	Yüzdesi
Padişah Hassı	90	%11.39
Mirliva Hassı	13 ¹¹⁶	%1.64
Kadri Çelebi Hassı ¹¹⁷	21	%2.65
Midilli ve Rodos Beylerbeyi Hassı	30	%3.79
Zuema ve Sipahi tımarları	527	%66.7
Peçin ve Bodrum Kaleleri Mustahfizlar	50	%6.3
Evkâf	59	%7.46
Toplam	790	100

Tablo 3: Kazalara Göre Dağılım

1-Kaza-i Peçin¹¹⁸

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı
Padişah Hassı	18
Mirliva Hassı	3
Kadri Çelebi Hassı	21
Zuema ve Sipahi tımarları	23
Peçin ve Bodrum Kaleleri Mustahfizlar	37
Evkâf	4
Toplam	106

2-Kaza-i Çine¹¹⁹

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı
Padişah Hassı	5
Zuema ve Sipahi tımarları	141
Evkâf	1
Toplam	147

¹¹⁶ Mirliva hassı içinde genel toplamda asiyab bab sayısı 13 olarak gösterilmiştir. Fakat kazalar bazında bakıldığında Mirliva hassı olarak 4 adet asiyab bulunmaktadır. Arada 9 babluk bir fark vardır.

¹¹⁷ Kadri Çelebi Anadolu Vilayeti Kadı askeridir.

¹¹⁸ Bu konuda bkz. TD 166, s.481-496

¹¹⁹ Bu konuda bkz. TD 166, s.497-505

3-Kaza-i Balat¹²⁰

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı
Zuema ve Sipahi tımarları	22
Evkâf	1
Toplam	23 ¹²¹

4-Kaza-i Milas¹²²

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı
Mirliva Hassı	1
Zuema ve Sipahi tımarları	3
Evkâf	13
Toplam	17

5-Kaza-i Bozöyük¹²³

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı
Padişah Hassı	44
Zuema ve Sipahi tımarları	15
Evkâf	5
Toplam	64

6-Kaza-i Muğla¹²⁴

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı
Padişah Hassı	19
Zuema ve Sipahi tımarları	50
Evkâf	9
Toplam	78

7-Kaza-i Mazon¹²⁵

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı
Zuema ve Sipahi tımarları	31
Evkâf	8
Toplam	39

¹²⁰ Bu konuda bkz. TD 166, s.506-516

¹²¹ Defterde genel toplam olaral 33 asiyaab kaydedilmiştir. Bkz. TD 166, s.516

¹²² Bu konuda bkz. TD 166, s.517-523

¹²³ Bu konuda bkz. TD 166, s.524-528

¹²⁴ Bu konuda bkz. TD 166, s.529-538

¹²⁵ Bu konuda bkz. TD 166, s.540-545

XIV-XVI. Yüzyullarda Menteşe Livasında Değirmenler

8-Kaza-i Tavas¹²⁶

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı
Padişah Hassı	4
Zuema ve Sipahi tımarları	48
Evkâf	5
Toplam	57

9-Kaza-i Köyceğiz¹²⁷

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı
Midilli ve Rodos Beylerbeyi Hassı	9
Zuema ve Sipahi tımarları	70
Evkâf	1
Toplam	80

10-Kaza-i Pırnaz¹²⁸

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı
Midilli ve Rodos Beylerbeyi Hassı	21
Zuema ve Sipahi tımarları	7
Evkâf	3
Toplam	31

11-Kaza-i Isravalos¹²⁹

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı
Zuema ve Sipahi tımarları	17
Peçin ve Bodrum Kaleleri Mustahfizlar	13
Toplam	30

12-Kaza-i Megri¹³⁰

Tasarruf edenler	Değirmen bab sayısı
Zuema ve Sipahi tımarları	100
Evkâf	9
Toplam	109

¹²⁶ Bu konuda bkz. TD 166, s.546-551

¹²⁷ Bu konuda bkz. TD 166, s.552-556

¹²⁸ Bu konuda bkz. TD 166, s.557-560

¹²⁹ Bu konuda bkz. TD 166, s.561-563

¹³⁰ Bu konuda bkz. TD 166, s.564-572

1562 yılında yapılan ve Milas kazasının yeni idarî taksimata göre iptal edildiği yazımda Menteşe livasında 301 değirmende 1239 bab işler, 48 bab harab 1 bab harab ding olup yıllık vergi miktarı 33715 akçedir.

Peçin kazasında 31 değirmende 172 bab işleyen ve 2 bab da harap durumda olan değirmen bulunmaktadır. Toplanan vergi miktarı 7055 akçedir. Milas kazasının köylerinde olan değirmenlerden bir kısmı 1562 yılı sayımında Peçin kazasına dahil edilmiştir. Bunun yanında kazada yeni inşa edilen değirmenler de vardır. Adeta bir fabrika gibi işleyen değirmenler; 28 bab ile Küçük ve Büyük Mandalyat¹³¹, 21 bab ile Küçük Gereme¹³², 38 bab ile Gereme-i Büzürg köylerindedir¹³³. Yıl boyunca işleyen değirmenler ise; Yusufça Deresi¹³⁴, Teküranbarı¹³⁵, Cemaat-i Kızılcakeçilü¹³⁶, Mamalus¹³⁷, Acısu¹³⁸, Kozyaka¹³⁹ ve Ulu Bataç¹⁴⁰ köylerinde bulunan değirmenlerdir. Diğer değirmenler ise yıl boyunca işlemeyip yılın 3 ilâ ve çoğunlukla 6 ay arasında işlemektedir. Bablardan yıllık ortalama 41 akçe vergi alınmaktadır. Bu da yıllık ortama ile yaklaşık sekiz değirmenlerin işlediği anlamına gelmektedir. Bu dönemde ortalamalara bakıldığında bab başına en yüksek rakam Peçin kazasında bulunan değirmenlerden elde edilmektedir. Menteşe Livasından toplanan resmin % 20.9'u Peçin kazasından elde edilmektedir.

Muğla kazasında; 38 değirmende 124 bab işlemekte, 13 bab harap olduğu için işletilememektedir. Bu değirmenlerde yıllık miktarı 4865 akçe vergi toplanmaktadır. Muğla'ya bağlı Dadya'daki değirmende 25 bab vardır ve yıllık 500 akçe vergi vermektedir¹⁴¹. Bu değirmen kayıtlarda belirtilmemiş olmasına rağmen yılda sadece 4 ay işlemelidir. Bu dönemde tahrirde belirtilmemiş olmasına rağmen daha sonraki dönemde yapılan tahrirlerde görülen yel değirmenleri de olmalıdır. Tarahiye karyesinde bulunan revgân-ı zeyd değirmeni de 5 bab olup 10 akçe vergi alınmaktadır¹⁴². Gelibolu karyesinde 2 babı olan ve yıllık 60 akçe vergi alınan ding değirmeni vardır¹⁴³. Burada daha önce Megri bölgesinde görülen ding değirmenlerinden farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Megri kazasında bulunan ding değirmenlerinden yıllık yaklaşık 15 akçe alınmaktadır. Bu da bir yılda üç ay civarı işledikleri anlamına gelmektedir. Fakat Gelibolu köyündeki ding değirmenlerinden bab başına bir yılda altı ay işleme karşılığı otuzar akçe alınmıştır. Ergüges karyesinde harap durumda olan

¹³¹ TD 337, s.59.b

¹³² TD 337, s.60.b

¹³³ TD 337, v.71.a

¹³⁴ 12 bab bkz. TD 337, v.61.a

¹³⁵ 2 bab bkz. TD 337, v.71.a

¹³⁶ 3 bab bkz. TD 337, v.68.b

¹³⁷ 4 bab bkz. TD 337, v.71.b

¹³⁸ 1 bab bkz. TD 337, v.76.b

¹³⁹ 1 bab bkz. TD 337, v.81.a

¹⁴⁰ 1 bab bkz. TD 337, v.82.b

¹⁴¹ TD 337, v.95.b

¹⁴² TD 337, v.99.a

¹⁴³ TD 337, v.102.a

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

ve işletilmeyen 2 bab ding değirmeni vardır¹⁴⁴. Çaldan¹⁴⁵ ve Sürtme¹⁴⁶ köylerindeki değirmenler yıl boyunca akan su kaynakları üzerlerine kurulmuştur. Muğla kazasında bulunan diğer değirmenler yıl içerisinde 2 ay ile 6 ay arasında değişen sürelerde işlemektedir. Bab başına 39.2 akçe ortalama vergi toplanan Muğla kazasında değirmenler yılda yaklaşık sekiz ay civarı çalışmaktadır. Menteşe livası genelinde toplanan değirmen resminin %14.4'ü Muğla kazasından karşılanmaktadır.

Köyceğiz kazasında 30 değirmende 96 bab işleyen 13 bab harap ve yine işlemez durumda olan 3 bab ding değirmeni bulunmaktadır. Yıllık alınan vergi miktarı ise toplam 3190 akçedir. Köyceğiz kazasında Nısf-ı Eskere¹⁴⁷, Aęaçaş¹⁴⁸, Sürtme¹⁴⁹ ve Eskere¹⁵⁰ köylerindeki değirmenler yıl boyunca kesintisiz olarak işleyebilmektedir. Diğer değirmenler bir yılda 3 ila 6 ay arasında değişen farklı sürelerde işletilebilmektedir. Köyceğiz kazasında II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerindeki değirmenlerin ortalamasında yılda beş ay civarı işledikleri görülmektedir. 1562 ve 1583 yıllarında ise bu rakam yedi aya çıkmıştır.

Ding değirmenlerinin yılda üç ay işlediği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifade ile çeltik sezonu yılda üç ay sürmektedir denilebilir. Ağaçaş köyünde 1 bab ding vardır, yılda dört ay işleme karşılığı 20 akçe vergi alınmaktadır¹⁵¹. Çomaklı karyesinde 5 bab ding vardır ve alınan vergi miktarı 75 akçedir¹⁵². Eymür'de 4 bab ding 60 akçe vergi vermektedir¹⁵³. Akova köyünde harap durumda olan ve vergi tahsil edilmeyen 1 bab ding değirmeni kaydedilmiştir¹⁵⁴.

Mazon kazasında 14 değirmende 53 bab işler yıllık vergi miktarı ise 1312 akçedir. Mazon kazasında bir yıl boyunca sürekli işleyen değirmen yoktur. Kazada bulunan değirmenler 3 ilâ 6 ay arası sürelerde işlemektedir. Fakat buna rağmen kazada bulunan değirmenlerden bazılarında bab sayıları oldukça yüksektir. Bunlar 10 bablı Çukurkaynağı'nda¹⁵⁵ ve 11 bablı Cincin karyesindeki¹⁵⁶ değirmenlerdir. Yılda ortalama beş ay civarı işleyen değirmenlerden elde edilen gelir Menteşe livasından elde edilen toplanan değirmen resminin %3,9'unu teşkil etmektedir.

¹⁴⁴ TD 337, v.108.a

¹⁴⁵ TD 337, v.105.b

¹⁴⁶ TD 337, v.106.a

¹⁴⁷ Bab 8 bkz. TD 337, v.169.b

¹⁴⁸ Bab 2 bkz. TD 337, v.179.b

¹⁴⁹ Cedit bab 1 bkz. TD 337, v.178.b

¹⁵⁰ Köhne bab 1 ve cedit 2 bkz. TD 337, v.184.b

¹⁵¹ TD 337, v.179.b

¹⁵² TD 337, v.188.a

¹⁵³ TD 337, v.187.a

¹⁵⁴ TD 337, v.186.b

¹⁵⁵ 240 akçe vergi alınmaktadır. Bkz. TD 337, v.189.b

¹⁵⁶ 330 akçe vergi alınmaktadır. Bkz. TD 337, v.195.a

Balat kazasında 7 değirmende 20 bab işler halde olup yıllık toplanan vergi miktarları 940 akçedir. Balat kazasında Mandacı karyesinde olan değirmen yıl boyunca işlemektedir¹⁵⁷. Halbuki Yavuz Sultan Selim döneminde yapılan tahrirde tam yıl işleyen değirmen kaydı yoktur. Diğer değirmenler yılda 4 ay ile 6 ay arasında işlemektedir. Daha önceki tahrirde bab başına yıllık 21 akçe vergi ortalamasına sahip olan kaza 1562 yılında 47 akçe ortalamaya yükselmiş ve bablar bir yılda dokuz ilâ on ay arasında çalışır duruma gelmiştir.

Çine kazasında 231 bab işler 13 harab bab bulunan 42 değirmenden yıllık 6690 akçe vergi alınmaktadır. Çine kazasında daha önceki tahrirlerde belirtildiği gibi bir yıl kesintisiz işleyen değirmen yoktur. Genelde değirmenler bir yılda 3 ilâ 6 ay arasında işlemektedirler. Çine'deki değirmenlerde işleyen taş sayısı oldukça çoktur. Değirmen başına düşen 5,8 bab oranı ile 1562 yılında Menteşe genelinde en yüksek orana sahip kazalardan biri durumundadır. Kazada dört tane 5, bir 7, iki 8, üç 9, bir 10, üç 11, bir 12, iki 13 ve iki 15 bablı değirmen bulunmaktadır. Kargu karyesinde 60 akçe vergi verilen 3 bab ding vardır¹⁵⁸. Daha önceki kayıtlarda geçmeyen ding kaydı 1562 yılında ilk kez kaydedilmiştir. Bu da o dönemde çeltik ekildiği ve ihtiyaç dolayısı ile ding işletilmeğe başladığı anlamını taşır.

Bozöyük kazasında 20 değirmende 114 bab işler 3 bab harab olup 4450 akçe gelir elde edilmektedir. Bozöyük'te bulunan değirmenlerde de bab sayısı oldukça yüksektir. Kazada 1562 yılında değirmen başına 5,85 bab düşmektedir. Yıl boyunca işleyen değirmenler; Virantaht¹⁵⁹, Leyne¹⁶⁰, Güreyakası¹⁶¹, Bellibol¹⁶² ve Mesevli¹⁶³ karyelerindeki değirmenlerdir. Diğer değirmenler 3 ila 6 ay arasında işlemektedir. Kaza genelinde değirmenler ise ortalama sekiz ay civarı işletilmektedir.

Isravalos kazasında 16 değirmende 75 baktan 1493 akçe gelir elde edilmektedir. Kazada yıl boyunca işleyen değirmen yoktur. Kazada yel değirmeni kaydı mevcuttur. Karabağ köyünde bulunan 240 akçe geliri olan 10 bablık değirmen¹⁶⁴ ile aynı yerdeki 2 bab olup 30 akçe¹⁶⁵ geliri olan değirmenler rüzgâr gücü ile işlemektedir. Büsgebi'de iki ve Burut'da bir değirmen de rüzgâr ile işlemektedir¹⁶⁶. Rüzgâr gücü ile işleyen değirmenlerden ne tür vergi alındığına dair net bir bilgi mevcut değildir. Yılın kaç ayı işlemektedir? Zeytin

¹⁵⁷ Bab 5 bkz. TD 337, v.210.a

¹⁵⁸ TD 337, v.239.b

¹⁵⁹ Bab 11 bkz. TD 337, v.253.a

¹⁶⁰ Cedit Bab 4 bkz. TD 337, v.253.b

¹⁶¹ Bab 6 bkz. TD 337, v.256.b

¹⁶² Bab 2 bkz. TD 337, v.265.a

¹⁶³ Bab 7 alınan vergi 400 akçedir. TD 337, v.266.a

¹⁶⁴ TD 337, v.269.b

¹⁶⁵ TD 337, v.269.b

¹⁶⁶ 1 bab cedit değirmen 15 akçe vergiye tabidir. 7 bab olup 175 akçe alınan değirmen de rüzgârla işlemektedir. Bkz. TD 337, v.270.b; Burut'da bir bab 24 akçe geliri olan değirmen de rüzgâr ile işlemektedir. Bkz. TD 337, v.272.a

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

ve susam bu değirmenlerde ezilmekte ve yağı çıkarılmakta mıdır? BU soruların cevabı kayıtlarda yoktur. Isravalos kazasında değirmenlerin çoğu Búsgebi karyesinde toplanmıřtır¹⁶⁷. Rüzgâr değirmenleri dışındaki değirmenlerin genelde yılın üç ayında işlediği bab başına 15 akçe vergi alınmasından anlařılmaktadır¹⁶⁸.

Megri kazasında 51 değirmende 154 bab işler 5 bab harab olmak üzere 4685 akçe yıllık gelir elde edilmektedir. Megri'de bulunan değirmenler arasında tam yıl işleyen değirmen yoktur. Değirmenler ortalama olarak yılda genelde 6 ay işlemektedir. Kazada bazı değirmenlerde işleyen taş sayısı oldukça yüksektir. Bu da suyun yeterli olduğu anlamına gelmektedir. Bunlar Sındlu 10¹⁶⁹, Eynegazi'de 8¹⁷⁰, Çamsuyu'nda 11¹⁷¹, Çaçatay Hamza 14¹⁷² bab ile işleyen değirmenlerdir. Kazada çeltik ekimi yapılmaktadır. Çünkü çeltiği kabuğundan ayıran 6 ding değirmeni vardır. Bunlar; Eynegazi karyesinde yıllık 15 akçe geliri olan bir bab¹⁷³, Çamlıöyük karyesinde 30 akçe geliri kaydedilen 1 bab¹⁷⁴, çamlıöyük karyesinde 25 akçe gelir kaydedilen 1 bab¹⁷⁵, Gerişburnu karyesinde 15 akçeli 1 bab¹⁷⁶ olan değirmenlerdir. Ayrıca Sındlu'da bir harap ding değirmeni bulunmaktadır¹⁷⁷. Susam bitkisinin tohumlarını ezmek üzere kullanılan tahunhane Sındlu karyesinde 6 baktır ve yıllık 50 akçe vergisi vardır¹⁷⁸.

Tavas kazasında 22 değirmende işleyen 91 baktan 3720 akçe resm alınmaktadır. Bir yıl süresince yürüyenler Kalayurt¹⁷⁹, Gürele¹⁸⁰, Timurtaş¹⁸¹, Kadı ve Derlesun¹⁸² köylerindeki değirmenlerdir. 1517 sayımında cedit olarak kaydedilmiş olan Timurtaş köyündeki yıl boyunca yürüyen 11 bab değirmen 1562 yılında Köhne diye kaydedilmiştir. Bu değirmenler suların etkisi ile harap olabilmektedir. 1562 sayımında Tavas kazasında yeni değirmenler yapıldığı

¹⁶⁷ TD 337, v.271.b

¹⁶⁸ Búsgebi karyesinde, 4 bab 60 akçe, 1 bab 15 akçe, 8 bab olan değirmenin kaç ay işlediği belirtilmeksizin 200 akçe vergi alındığı kaydedilmiştir. Bkz. TD 337, v.271.b; Burut karyesinde 3 bab 45 akçe ve 1 bab 15 akçe bkz. TD 337, v.272.a; Karabağ karyesinde 4 bab 60 akçedir. Bkz. TD 337, v.273.b; Sandıma'da 3 ay yürüdüğü belirtilmiş olan 3 bab değirmen 45 akçedir. TD 337, v.275.b; Bölgede altı ay yürüdüğü yazılmış olan tek değirmen Karaova'da olup 6 işleyen taşı vardır. Alınan vergi miktarı ise 185 akçedir. Burada da Tavas ve Köyceğiz kazalarında olduğu gibi 5 akçe ilave alınmıştır. Bkz. TD 337, v.273.a

¹⁶⁹ TD 337, v.139.a

¹⁷⁰ TD 337, v.140.a

¹⁷¹ TD 337, v.150.a

¹⁷² TD 337, v.151.a

¹⁷³ TD 337, v.140.a

¹⁷⁴ TD 337, v.285.b

¹⁷⁵ TD 337, v.143.b

¹⁷⁶ TD 337, v.282.b muaf

¹⁷⁷ TD 337, v.139.a

¹⁷⁸ TD 337, v.139.a

¹⁷⁹ Bab 4 ve Cedit bab 1 bkz. TD 337, v.113.b

¹⁸⁰ Bab 7 fakat vergi miktarı 380 akçedir. Bkz. TD 337, v.122.a

¹⁸¹ Köhne bab 11 ve ayrıca Cedit bab 4 bkz. TD 337, v.122.b

¹⁸² Cedit bab 5 bkz. TD 337, v.115.a

görülmektedir. Tavas'ta değirmenler genelde 3 ay ile 10 ay arası sürelerde işlemektedirler. Kaza genelindeki ortalama ise yıllık 40 akçe ile sekiz aydır.

Pırnaz kazasında 30 değirmende harab 9 bab bulunmakta işleyen 109 baktan 3415 akçe gelir elde edilmektedir. Pırnaz kazasında tam yıl işleyen 6 değirmen vardır. Bunlar; Köylü¹⁸³ Pırnaz¹⁸⁴, Karacahisar¹⁸⁵, Susam¹⁸⁶, Kargı¹⁸⁷ ve Sarukavak¹⁸⁸ karyelerindedir. Diğer değirmenler genelde bir yılda 6 ay civarı işlemekte ve ortalama bab başına yıllık 31 akçe vergi elde edilmektedir. Tam yıl işlememesine rağmen suyu yeterli olduğu anlaşılan Köylü karyesinde 6 bab¹⁸⁹ ve Demle karyesinde 10 bab¹⁹⁰ olan iki değirmen mevcuttur. Kazada çeltik ekiminin yapıldığı anlaşılmaktadır. Çeltiği kabuğundan ayıran 3 ding değirmeni vardır. Bunlar; Karacaayd 12 bab 180 akçe¹⁹¹, Öyük 2 bab 30 akçe¹⁹² ve Karakilisa 3 bab 45 akçelik¹⁹³ değirmenlerdir. Karacaayd karyesinde bulunan 12 bab değirmenin ding değirmeni olarak işlemesi enteresandır. Yılda üç ay işleyen değirmenin 12 babının işleyebileceği kadar çeltik mevcut olmalıdır.

1562 yılı değirmenlere ait diğer bir vergi kaydı da vakıf değirmenleridir. Mentеше Livasında bulunan vakıf tahrirlerinde aynı livadaki vakıflara gelir getiren değirmenler kaydedilmiştir¹⁹⁴. Bu değirmenler diğer tahrirlerdeki verilerden işletilme şekli olarak farklı bilgiler içermektedir. Bu dönemdeki değirmen, yağhane ve tahinhanelerin tablo olarak verilmesi tercih edilmiştir. Çünkü değirmenlerden elde edilen gelir miktarı oldukça yüksektir. İşletme şeklinin diğer değirmenlerden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki değirmenlerden sadece vergi alınmamaktadır. Vakıf adına bir yılda işletilmek suretiyle elde edilen gelir kaydedilmektedir. Diğer bir işletme şeklide değirmenlerin icar usulüyle işletilmesidir. 1583 yılında yapılan vakıf tahririnde 1562 yılında yapılan tahrirden farklı kayıt hemen hemen hiç yoktur. Bunun için verilerde sadece 1562 yılına ait veriler verilmiş 1583 yılına ait olanlar ise farklılık olmadığı için dipnotlarda sayfa numaraları verilmiştir.

1562 yılında vakıflara gelir getiren değirmenlerin durumu aşağıdaki şekildedir. Mentеше Beylerinden İlyas Bey'in Balat kazasında inşa ettirdiği vakıf eserlere değirmenlerden 1015 akçe gelir elde edilmekte ve Balat

---

¹⁸³ Bab 5 bkz. TD 337, v.158.b

¹⁸⁴ Bab 3 bkz. TD 337, v.161.b

¹⁸⁵ Bab 3 bkz. TD 337, v.163.b

¹⁸⁶ Bab 4 bkz. TD 337, v.164.b

¹⁸⁷ Bab 2 bkz. TD 337, v.165.a

¹⁸⁸ Bab 1 bkz. TD 337, v.165.b

¹⁸⁹ TD 337, v.158.b

¹⁹⁰ TD 337, v.166.a

¹⁹¹ TD 337, v.165.b

¹⁹² TD 337, v.167.a

¹⁹³ TD 337, v.167.a

¹⁹⁴ TD 338

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

Yağhanesinden yılda 3 batman¹⁹⁵ yağ alınmaktadır. İlyas Bey vakfı değirmenlerinde ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar değirmenlerin ne şekilde işletildiği bilinmiyorsa da Alacalu deresinde olan 7 değirmenden yılda 5 ay işlemek suretiyle 175 akçe gelir elde edilmektedir. Buna göre bir değirmen gözünden elde edilen vergi aylık 5 akçedir. Aynı durum Değirmen deresinde olan 8 bab değirmen için de geçerlidir. Yılda 4 ay işleyen değirmenlerden harab bir bab ve işleyen 7 baktan elde edilen gelir aylık 5 akçeden 140 akçedir. Fakat asıl önemli olan Yusufça deresinde, müstecire verilen değirmen yılın tamamında işleyen bir bab değirmenden alınan icar ücreti 700 akçedir. Hiç kimse zarar etmek üzere işletme kurmaz. Müstecir 700 akçeye icara alıp geçimini sağladığına göre değirmenlerden elde edilen gelirler yılın tamamında işlerse 700 akçenin üzerinde olmalıdır. Mazon kazasının Saru deresi üzerinde kurulmuş ve 6 ay işleyen Tatar zaviyesi değirmeninin gelirinin yarısı 1000 akçe etmektedir¹⁹⁶. Yılda altı ay işleyen bir değirmen gelirinin yarısı olarak oldukça yüksek bir rakamdır. Burada değirmen taşının kaç tane olduğu yazmadığına göre tek bab olarak kabul etmek gerekir. Değirmenin tamamının geliri 2000 akçeye denk gelmektedir. Değirmenin gelirinin diğer yarısının nereye kullanıldığına dair bilgi yoktur.

Muğla merkezde de vakıf değirmenlerin çok olduğu görülmektedir. Değirmenler Değirmenderesi denilen mevkide inşa edilmiştir¹⁹⁷. Bu değirmenler "Değirmenderesi'nde bir değirmen"¹⁹⁸, "Değirmenderesi'nde nısf değirmen"¹⁹⁹, "Değirmenderesi'nde bir değirmen nısf"²⁰⁰ ve "Bey değirmeni", "mülk değirmen"²⁰¹ olarak vakıf defterlerine kaydedilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Muğla'da mevcut 94 değirmenden bazılarının şehir içinde ve şehrin kuzeyinde bulunmaktadır²⁰².

Bilal Efendi vakfı için gelir getiren iki değirmenden toplam 2000 akçe elde edilmektedir. Bunlardan Kandak köyünde ve 2 babı bulunan değirmen 1500 akçe gelir getirmektedir. Ahıderesi köyünde bir bab olan değirmenin geliri de 500 akçedir²⁰³. Ahmet Gazi'nin Milas'ta bulunan imareti için Karaağaç karyesinde olan değirmenden yıllık 5 akçe, Deştgin deresinde olan değirmenden de 110 akçe gelir elde edilmektedir. Sofuhane vakfı için değirmenden yıllık 500 akçe gelir elde edilmektedir.

¹⁹⁵ Türklerde ve Türkler ile münasebette bulunan kavimlerde ağırlık, kap ve ekilen tohum veya alınan mahsule nisbetle tayin edilen tarla ölçüsü olarak kullanılan bir vâhid-i kıyasîdir. Anadolu'da yağ ölçü birimi olarak kullanılır. Bkz. R. Rahmeti Arat, "Batman", İ.A.II, s.342-344

¹⁹⁶ TD 338, s.31

¹⁹⁷ Z. Mete, a.g.e., s.137, 268

¹⁹⁸ TD 338, s.97; KKA, TD 569, s.48

¹⁹⁹ TD 338, s.102; KKA, TD 569, s.53

²⁰⁰ TD 338, s.109; KKA, TD 569, s.60

²⁰¹ TD 338, s.110; KKA, TD 569, s.61

²⁰² Bu değirmenler, derelerin ıslahı ile zamanla ortadan kalkmışlardır. İlhan Tekeli, "1923-1950 Döneminde Muğla'da Olan Gelişmeler", Tarih İçinde Muğla (ed. İlhan Tekeli), Ankara 1993, s. 149 vd.

²⁰³ TD 338, s.38.

Vakıf kayıtlarında ilginç olan Balat yağhanesinden üç vakfın yağ almasıdır. Zeytinlerin yağ haline getirildiği yağhanelerden batman hesabı ile özellikle aydınlanmak amacıyla yakılmak üzere yağ alınmaktadır²⁰⁴. İlyas Bey vakıflarında kullanılmak üzere Balat yağhanesinden 3 batman yağ hakkı bulunmakta ve bu yağ alınmaktadır. Ahmet Gazi'nin Balat'taki vakfı ve Koçi Mahallesi Mescid vakfının Balat yağhanesinden 2'şer batman yağ hakkı olduğu ve aldıkları görülmektedir. Balat yağhanesi vakıflara 7 batman yağ vermektedir. Ahmet Gazi'nin Milas'ta bulunan imareti için Milas yağhanesinden yıllık 6 batman yağ iki camide kullanılmak üzere tahsis edilmiştir²⁰⁵. Ahmet Gazi Medresesi'nde kullanılmak üzere Milas yağhanesinden yılda 3 batman yağ bulunmaktadır. Bu metinde zeytinyağının fiyatı da verilmiştir. Bir vukiyyesi²⁰⁶ 4 akçe, 3 batmanı ise 144 akçedir²⁰⁷. Megri Camii'nde kullanılmak üzere Megri yağhanesinden yılda 2 batman yağ vardır. Yağhanelerden yağ alındığına göre, burada yağı çıkarılan zeytinler için çiftçiden paranın yanında yağda alınıyor olmalı ki vakıf yağ alınmasını şart koymuştur. Mazon kazasında bulunan Numan Fakih zaviyesine ¼ oranında gelir veren künç (Susam) değirmeni yıllık 200 akçe vakfa ücret vermektedir²⁰⁸.

1562 yılı vakıf kayıtlarına göre olan değirmenler bab sayılar ve gelir miktarları şu şekildedir;

Tablo 4: Menteşe Livası Vakıf Değirmenleri

Vakıf	Değirmen	Bab	Kaç ay yürüdüğü	Vergisi
İlyas Bey Balat	Alacalu deresinde 7 değirmen	7	5	175
“	Değirmen deresi 8 değirmen	8 (1 battal)	4	140
“	Yusufça Deresi ²⁰⁹	1 (icare)	-	700
“	Balat Yağhanesi ²¹⁰	3 batman	-	Kesilmiş
Ahmet Gazi Balat	Balat Yağhanesi	2 batman	-	-

²⁰⁴ Anadolu'da XVI. Yüzyılda zeytinyağı aydınlanmak amacı ile kullanılmaktadır. Yemeklerde daha çok tereyağı kullanılmaktadır. Bkz. Halil İnalçık, “Matbakh”, EI VI, s.809-813; Suraya Faroqhi, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla, İstanbul 1998, s.223; Suraya Faroqhi, “Agricultural Crisis and the Art of Flute-Playing: The Worldly Affairs of the Mevlevi Dervishes (1595-1652)”, Turcica XX,1998, s.55

²⁰⁵ TD 338, s.45

²⁰⁶ Bir vukiyye 40 dirhem 128.280 gramdır.

²⁰⁷ Bir batman yağ 12 vukuyyedir ve 48 akçe etmektedir. 3 batman 36 vukuyyedir. Bir vukuyyesi 4 akçeden 144 akçedir.

²⁰⁸ TD 338, s.31

²⁰⁹ “Nâhiye-i Milâs Yûsufça deresi dimekle ma rûf derede iki değirmen nisfi var ammâ vakfiyede bir değirmen kaydolunmuş. Hâsıl-ı icâre fi sene 700.” Değirmen deresinde bulunan bir bahçe değirmen icaresine dahildir. Bkz. TD 338, s.10

²¹⁰ “Balât yağhânesinden yılda üç batman yağı varmış on yıl varmış ki alınmaz olmuş.” Bkz. TD 338, s.11.

XIV-XVI. Yüzyullarda Menteşe Livasında Değirmenler

Mescid-i Koci Balat	Balat Yağhanesi ²¹¹	2 batman	-	Kesilmiş
Zaviye-i Tatar Mazon	Sarusu ½ değirmen		6	1000
Vakf-ı Camii-i Mazon	Sarusu deresi	1	6	200
Zaviye-i Numan Fakih	Değirmen	1	6	400
Zaviye-i Ahi Ömer	Çalış deresinde değirmen	2	6	550
Zaviye-i Şeyh Sinan	Boyalı deresi	1	-	Harab
Zaviye-i Göceşlü	Bir değirmen yarısı	1	-	Harab
Evkâf-ı Cami' ve Mu'allimhâne-i Karakaş	Sarusuya Günç Değirmeni ¼			200
Evkâf-ı Cami' ve Mu'allimhâne-i Karakaş	Sarusu Karaağaç değirmeni			1200
Bilal Efendi	Karye-i Kandak	2		1500
“	Karye-i Ahi deresi ²¹²	1		500
İmaret-i Ahmet Gazi Milas	Milas Yağhanesi ²¹³	6 batman		
İmaret-i Ahmet Gazi Milas	Milas Yağhanesi ²¹⁴	3 batman		
İmaret-i Ahmet Gazi Milas	Cemaat-i Peçin ovası ²¹⁵	Bab 5	-	105
Vakf-ı Zaviye-i Alacatekye	Karye-i Karaağaç ²¹⁶	Resm-i asiyab	-	5
“	Deştgin deresi			110
“	Yağhaneden ²¹⁷	2 vukuyye	1	Kesilmiş
Mescid-i Ahmed Bey Peçin	Karye-i Acısu ²¹⁸	İcare-i asiyab 2 biri ½ diğeri ¼		120
Vakf-ı zaviye-i Hacı Tanrıvirmiş	Beşdeğirmen'de bir değirmen ²¹⁹	-	-	500
Köyceğiz Camii vakfı	Köyceğiz Yağhanesi ²²⁰	2 batman	-	Kesilmiş
“	Milas Tahinhanesi			Yevm-i l akçe
Sofuhane	Bir değirmen			500
Çağatay Hamza	Beş değirmende Paşa değirmeni ²²¹			222
“	Yusufça deresinde ²²²	1	-	945

²¹¹ Yağı kesilmiştir. Bkz. TD 338, s.16

²¹² “Ve karye-i Kandak'da vâki' olan iki değirmen mahsûlün yevmî bin salâvat tilâvet için ammâ yevmü'l-cum'a iki bin kırâ'at ide vâkıf ruhiçün ve dahi her senede dört hatm kırâ'at ide” ve “Ve Karye-i Ahi deresinde vâki' olan değirmen mahsûlü zikrolan üç değirmen ve türbedâr sakin olduğu evler meremmeti için ta'yîn olunmuş.” Bkz. TD 338, s.38.

²¹³ “Ve Milâs yağhanesinden iki câmi'in çerağında yanmak için altı batman yağı var deyu defter-i atıkde ve el-ân mukarrer be-hükm-i şerîf”. TD 338, s.45.

²¹⁴ “Milâs yağhânesinden yılda üç batman yağ beher vukıyye fî 4, fî sene 144”. TD 338, s.46.

²¹⁵ TD 338, s.42; KKA TD 569, s.2

²¹⁶ TD 338, s.47; KKA TD 569, s.8

²¹⁷ “Mezkûr zâviyenin vakıfnâmesi mücebince merhûm Sultan Murâd Hân mukarrernâmesiyle yağhânenen ayda iki vukıyye yağı ve tuzlada yılda iki müdd tuzu varmış. Şimdiki hâlde kesilmiş deyu defter-i atıkde mestûr. El-ân kemâkân maktû”. TD 338, s.48

²¹⁸ TD 338, s.48; KKA TD 569, s.9

²¹⁹ TD 338, s.50; KKA TD 569, s.11

²²⁰ TD 338, s.121; KKA TD 569, s.78.

²²¹ TD 338, s.50; KKA TD 569, s.12

²²² Bahçesi dahil bkz. TD 338, s.50; KKA TD 569, s.11

Ahmet YİĞİT

“	Beşdeğirmende Kadı Paşa değirmeni ²²³	1	-	838
Türbe-i Köseömer	Bağcağuz'da değirmen ½ ²²⁴			200
Megri Camii	Megri Yağhanesi	2 batman		-
Vakf-ı Zaviye-i Ahi Hüseyin	Karakoyunlu'da değirmen ²²⁵	½	-	-
“	Beşdeğirmen'de bir değirmen ²²⁶	½	-	-
Vakf-ı Türbe-i Valide-i Bâyezid Han	Asiyab ²²⁷	12	-	710
“	Asiyab ²²⁸	3	3	90
Vakf-ı İmaret ve Medrese-i Hoca Firuz	Beşdeğirmen'de değirmen ²²⁹	3	-	1670
“	Milas Yağhanesi ²³⁰	3 batman	-	Kesilmiş
“	Asiyab-ı Çavuş ²³¹	1 (harab)	-	-
“	Asiyab-ı Afcan Mehmed ²³²	1	-	150
Vakf-ı Zaviye-i İlyas Bey	Milas Yağhanesi ²³³	2 batman	-	-
Vakf-ı Hacı Bayram	Beşdeğirmen'de değirmen ²³⁴	3 (2 harab)	-	500
“	Milas Yağhanesi ²³⁵	2 batman	-	Kesilmiş
Hoca Mukbil	Beşdeğirmen'de değirmen ²³⁶	2	Tam yıl	900
“	Nusret Pınarı'nda değirmen ²³⁷	1	-	200
Evkaf-ı Medrese-i Savcı	Değirmen ocağı ²³⁸	-	-	100
Pir Ahmed Zaviyesi	Budamiye'de değirmen ²³⁹	2	-	500
“	Yusufoça deresinde değirmen ²⁴⁰	1	-	300
Vakf-ı Camii Selahaddin	Akyar'da yağ değirmeni ²⁴¹	-	-	-
“	Asiyab ²⁴²	½	-	500

²²³ TD 338, s.50; KKA TD 569, s.11

²²⁴ TD 338, s.51; KKA TD 569, s.13

²²⁵ TD 338, s.52; KKA TD 569, s.13

²²⁶ TD 338, s.52; KKA TD 569, s.13

²²⁷ TD 338, s.55; KKA TD 569, s.16

²²⁸ Yılda üç ay yürür. Bkz. TD 338, s.55; yılda ne kadar süre işlediği yazılmamıştır. Bkz. KKA TD 569, s.16

²²⁹ TD 338, s.57; KKA TD 569, s.18

²³⁰ “Varvil Tuzlası'ndan iki müdd tuz ve Milâs Yağhânesi'nden fi sene üç batmân yağ maktu' deyu defter-i atıkde mestûrdur”. TD 338, s.57

²³¹ TD 338, s.58; KKA TD 569, s.19

²³² TD 338, s.58; KKA TD 569, s.19

²³³ “Milâs yağhânesinden iki batman yağı var pâdişâhımız hükmüyle mukarrer”. TD 338, s.59

²³⁴ “Beşdeğirmen'de üç değirmeni var su vefa etmeyüp ikisi harâb olmuş birinin hâsıl fi sene 500.” Bkz. TD 338, s.59; KKA TD 569, s.20

²³⁵ “Varvil tuzlasından yevmi dört akçe ve Milâs yağhânesinden iki batman yağı varmış kesilmiş deyu defter-i atıkde mesturdur.” Bkz. TD 338, s.59

²³⁶ TD 338, s.60; KKA TD 569, s.22

²³⁷ “Nusret pınarında bir değirmeni var sonradan zamm olunmuş hâsıl 200.” Bkz. TD 338, s.60

²³⁸ “Yusufoça deresinde değirmen ocağı vardır ve üç pâre yerleri var sekiz kile tohum alır.” Bkz. TD 338, s.63; KKA TD 569, s.24

²³⁹ Bir oda iki değirmen bkz. TD 338, s.63; KKA TD 569, s.25

²⁴⁰ TD 338, s.63; KKA TD 569, s.25

²⁴¹ TD 338, s.64; KKA TD 569, s.26

²⁴² “Nısf-ı âsiyâb berâ-yı imâm bâb 1, hâsıl fi sene 500.” Bkz. TD 338, s.64; KKA TD 569, s.26

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

Zaviye-i Benlü Bey	Bozöyük'te Bâyezid değirmeni ²⁴³	1	-	250
“	Bozöyük'te Emir-i Ahur değirmeni ²⁴⁴	½	-	Harab
Zaviye-i Mukbil Bey	Leyne'de değirmen ²⁴⁵	1	-	-
“	Gıbye sınırında değirmen	½	-	-
Vakf-ı Zaviye-i Ahi Sinan	Leyne'de değirmen ²⁴⁶	1	-	-
Ahi Sinan Muallimhanesi	Pınarbaşın'da değirmen ²⁴⁷	2	-	400
Hasan veled-i Yusuf Vakfı	İçeri değirmen ²⁴⁸	1	-	-
Vakf-ı Sofuhane-i Pisili Hoca	Bozöyük'te değirmen (Ortahyan değirmeni) ²⁴⁹	1	6	300
“	Pisi'de değirmen ²⁵⁰	1	3	300
Mevlana Şeyh Pir Ahmed	Hacılı deresinde kış değirmeni ²⁵¹	1	-	300
“	Deşdgin'de değirmen ²⁵²	2	-	500
Mescid-i Mahalle-i Kadı vakfı	Değirmen deresinde değirmen ²⁵³	1	-	50
Mehmet veled-i Kutlu vakfı	Gelibolu'da Aşağı değirmen ²⁵⁴	1	-	200
Hacı Rüstem Mescidi vakfı	Değirmen deresinde değirmen ²⁵⁵	½	-	150
Marmaros Camii vakfı	Değirmencik'te Hızıroğlu değirmeni ²⁵⁶	½	-	700
Hacı Pir veled-i Turgud	Mesevli'da bir değirmen ²⁵⁷	3	-	-
Hacı Rüstem Mescid-i vakfı cedid	Değirmen deresinde değirmen ²⁵⁸	½	-	150

²⁴³ TD 338, s.69; KKA TD 569, s.32

²⁴⁴ TD 338, s.69; KKA TD 569, s.32

²⁴⁵ “Leyne'de bir değirmen ve Gıbye sınırında nisf değirmeni var ve Leyne'de bir kıt'a yeri var. Cem'an hâsıl fi sene 600.” Bkz. TD 338, s.70; KKA TD 569, s.34

²⁴⁶ Toplam gelir 1300 olup değirmen geliri doğrudan verilmemiştir. Bkz. TD 338, s.70; TD 338, s.63; KKA TD 569, s.34

²⁴⁷ “Bâzârköy'de Pınarbaşı'nda bir oda iki değirmen hâsıl fi sene 400.” Bkz. TD 338, s.71; KKA TD 569, s.35

²⁴⁸ “Hasan Çine nâhiyesinde İçerü değirmen dimekle ma'rûf değirmeni ve nakd bin akçe babası Yûsuf binâ eyledüği câmi' için vakfeylemiş akçenin rıbhı hatîbin olup değirmen hâsılı rakâbe-i câmi' için ola Çine Kadısı'ndan hücceti var.” Bkz. TD 338, s.86; 1583 yılında kaydı yoktur.

²⁴⁹ TD 338, s.92; KKA TD 569, s.43.

²⁵⁰ “Karye-i Pisi'de bir pâre bağı ve bir değirmeni üç ay yürür ve bir pâre yer İlk yeri dirler hâsıl 300.” Bkz. TD 338, s.92; KKA TD 569, s.43.

²⁵¹ TD 338, s.94; KKA TD 569, s.45.

²⁵² TD 338, s.94; KKA TD 569, s.45.

²⁵³ TD 338, s.97; KKA TD 569, s.48.

²⁵⁴ TD 338, s.102; KKA TD 569, s.53.

²⁵⁵ Hacı Rüstem'in vakfettiği "nisf" değirmen için bkz. Bkz., TD 338, s. 110; KKA TD 569, s.60.

²⁵⁶ Vakfın bütün gelirleri 700 akçe olarak verilmiştir. Bkz. TD 338, s.103; KKA TD 569, s.54.

²⁵⁷ Değirmenden elde edilen gelir yazılmamıştır. Bkz. TD 338, s.107; KKA TD 569, s.58.

²⁵⁸ “Değirmen deresinde bir değirmen nisfı El-Hac Turân vakfidüp mukabelesinde imâm olan her günde bir cüz tilâvet etmek için şarteylemiş ve nisf El-Hac Rüstem vakfeylemiş hâsıl 150.” Bkz. TD 338, s.109; KKA TD 569, s.60.

Ahmet YİĞİT

Vakf-ı Hoca Turan	Bey değirmeni ²⁵⁹	1	-	-
“	Değirmen deresinde değirmen	½	-	-
Vakf-ı Cevher Paşa	Asiyab ²⁶⁰	7	-	420
“	Asiyab-ı cedid ²⁶¹	3	-	120
Aynize Hatun vakfı	Varalı'da değirmen ²⁶²	1	Yıl yürür	1000
Zaviye-i İlyas Bey vakfı	Varalı'da değirmen ²⁶³	1	Yıl yürür	600
Vakf-ı Karbansaray-ı Ali Bey	Varalı'da değirmen ²⁶⁴	1	Yıl yürür	600
Şeyh Alaaddin Camii Vakfı	Yenice deresinde değirmen ²⁶⁵	1	-	200
Fahri Gölcük Kerbansaray vakfı	Ulgar'da değirmen ²⁶⁶	1	-	200
Zaviye-i Mehmed Keddüda	Demle köyünde değirmen (Önüsöğütü) ²⁶⁷	1	-	400
“	Bucak değirmeni ²⁶⁸	1	-	250
“	Kazancıoğlu değirmeni ²⁶⁹	1	-	50
Karye-i Vakıf yakası	Asiyab ²⁷⁰	5	-	150
Şeyh Bayezid Camii vakfı	Değirmen ²⁷¹	1	-	100
“	Sındlı'da değirmen ²⁷²	1	6	-
Ahı Nasuh Zaviyesi	Güzelbegüm'de değirmen ²⁷³	1	6	50
“	Arslanlu'da değirmen ²⁷⁴	1	6	50

²⁵⁹ “Hacı Rüstem Mahallesi'nde vâki' olan evlerin cümle tevabî'i ve levâhık-ı ile ve Bey değirmeni dimekle ma'rûf bir bâb değirmenin ve Hoca Veli'den aldığı mülk değirmeni ve nefsi Muğla'da Kadı Mahallesi'nde Bey bağçesi dimekle ma'rûf bağçesin dâhilinde olan buyût-u müte'addiyesiyle ve tevâbi'i ve levâhiki ile ve Karabağ'da olan evlerin ve bağların kuyusuyla ve gîrî Karabağ'da bir kıt'a bağın kuyusuyla ebnâsına ve ebnâ-i ebnâsına vakf ve şartleyüp ba'dehu evlâdına ki, zükûr ve inâsı ale's-sevî bi-tariki'l-irs mutasarrıf olalar deyu vakfiye-i şer'iyesinde mestûr ve mukayyed olmağın defter-i cedid-i hakaniye kaydolundı.” TD 338, s.110; KKA TD 569, s.61

²⁶⁰ TD 338, s.114; KKA TD 569, s.71.

²⁶¹ TD 338, s.114; KKA TD 569, s.71

²⁶² TD 338, s.115; KKA TD 569, s.72.

²⁶³ “Varalı'da harc virür yıl tamam yürür bir değirmeni var. Hâsıl hınta müdd 6, kıymet 600” Bkz. TD 338, s.115; KKA TD 569, s.72.

²⁶⁴ “Ve mezkûr değirmene muttasıl dört dönüm mikdânı harc virür bağı var deyu defter-i atfike mesturdur.

Hâsıl hınta an-es'âr müdd 6, kıymet 600, bağ yeri bî-fi hâsıl” bkz. TD 338, s.116; KKA TD 569, s.72.

²⁶⁵ Harcı verilir. Bkz. TD 338, s.117; KKA TD 569, s.74.

²⁶⁶ TD 338, s.121; KKA TD 569, s.78.

²⁶⁷ TD 338, s.123; KKA TD 569, s.80.

²⁶⁸ TD 338, s.123; KKA TD 569, s.80.

²⁶⁹ TD 338, s.123; KKA TD 569, s.80.

²⁷⁰ TD 338, s.125; KKA TD 569, s.83.

²⁷¹ TD 338, s.125; KKA TD 569, s.84.

²⁷² “Mezkûr Şeyhin Sındlı'da üç pâre yeri var cem'an Meğri müddi ile beş müdlük ve bir değirmen altı ay yürür kadîmü'z-zemândan ilâ yevminâ haza mu'âfiyet üzere tasarruf olunup oşr-i gallât ve resm-i zemîn ve resm-i âsiyâb alınagelmâmiş bunun üzere a'yân-ı vilâyet ittifak etdiler amma mukarrernâme nısf deyu defter-i atfike mukayyeddîr el-ân zikrolan yerlere müşârü'n-ileyh Şeyh Pâşâ âbâ vü ecdâdı gibi mutasarrıfdır ammâ oşr alınırmuş”. Bkz. TD 338, s.125

²⁷³ TD 338, s.129; KKA TD 569, s.88.

²⁷⁴ TD 338, s.129; KKA TD 569, s.88.

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

Mescid-i Zaviye-i Ahı Beytimur	Sındılu'da değirmen ²⁷⁵	2	6	60
Zaviye-i Ahı Mehmed	Amas'ta değirmen ²⁷⁶	1	6	100
Vakf-ı Zaviye-i Kapu	Sındılu'da değirmen ²⁷⁷	1	-	Harap
“	Megri yağhanesi ²⁷⁸	2 batman	-	Kesilmiş
Hızır Balı Camii ve Zaviyesi vakfı	Yolacıkderesi'nde değirmen ²⁷⁹	1	-	200
“	Yolacıkderesi'nde değirmen ²⁸⁰	2 ²⁸¹	-	700
Hamza Fakih Zaviyesi	Belke deresinde değirmen ²⁸²	1	-	500
Hamza Fakih Veled-i Ali Vakfı	Seki'de değirmen (Hacı Velioglu değirmeni) ²⁸³	1	-	100
“	Seki'de (Yurdüstü değirmeni) ²⁸⁴	½	-	100
“	Sahilde Gerişburnu'nda değirmen ²⁸⁵	1	-	100
“	Kızıldere'de değirmen (Demirci İsmail) ²⁸⁶	1	-	Harap
“	Seki Bazarında değirmen ²⁸⁷	½	-	Harap
Ali Fakih vakfı	Değirmen ²⁸⁸	1	-	-
Evkaf-ı Camii Şeyh Ece	Milas Tahinhanesinden ²⁸⁹	2 batman	Yıldı	120
Vakf-ı Kalenderhane	Milas Yağhanesi ²⁹⁰	2 batman	-	Kesilmiş
Vakf-ı Zaviye-i Kazzaz Murad	Milas Yağhanesi ²⁹¹	2 batman	-	Kesilmiş
Vakf-ı Camii Selahaddin	Değirmen ²⁹² (yağ değirmeni)	-	-	-
Vakf-ı Mescid-i Ahmed Bey	Milas tahinhanesi ²⁹³	-	Yevmi	1

²⁷⁵ TD 338, s.129; KKA TD 569, s.88.

²⁷⁶ TD 338, s.132; KKA TD 569, s.91.

²⁷⁷ TD 338, s.133; KKA TD 569, s.92.

²⁷⁸ “Megri yağhanesinden yılda iki batman yağı var amma mukarrernâme nist deyu defter-i atıkde şimdi verilmezmiş”. TD 338, s.133; KKA TD 569, s.92

²⁷⁹ “Yolacık deresinde bir değirmen eviyle hâsil 200” bkz. TD 338, s.135; KKA TD 569, s.94

²⁸⁰ “Yolacık'da bir damda iki değirmen ki birisi yağ değirmenidir hâsil fi sene 700” Bz. TD 338, s.135; KKA TD 569, s.94

²⁸¹ Birisi yağ değirmenidir. “Yolacık'da bir damda iki değirmen ki birisi yağ değirmenidir hâsil fi sene 700”. TD 338, s.135; KKA TD 569, s.94

²⁸² TD 338, s.135; KKA TD 569, s.95.

²⁸³ TD 338, s.138; KKA TD 569, s.96

²⁸⁴ “Sahilde Kirişburnu'nda bir değirmen nıfs-ı harcı virilür hâsil 100”. Bkz. TD 338, s.138; KKA TD 569, s.96.

²⁸⁵ Nısf harcı verilir. Bkz. TD 338, s.138; KKA TD 569, s.96

²⁸⁶ TD 338, s.138; KKA TD 569, s.97.

²⁸⁷ TD 338, s.138; KKA TD 569, s.97.

²⁸⁸ Değirmenden elde edilen gelir ayrı olarak yazılmamış bütün vakıf gelirleri içinde gösterilmiştir. Bkz. TD 338, s.139; KKA TD 569, s.98.

²⁸⁹ TD 338, s.52; KKA TD 569, s.14

²⁹⁰ “Milâs yağhanesinden yevmi bir akçesiyle iki batman yağı varmış kesilmiş deyu defter-i atıkde mestürdür”. TD 338, s.59; KKA TD 569, s.21.

²⁹¹ “Milâs yağhanesinden yılda iki batman yağı varmış Sultan Mehmed Hân zamanında kesilmiş deyu defter-i atıkde mestürdür”. TD 338, s.62; KKA TD 569, s.24

²⁹² “Akyar'da yağ değirmeni dimekle ma'rûfdur”. Bkz. TD 338, s.64; KKA TD 569, s.26.

²⁹³ “Mescid-i mezbürda imâm olana Milâs Tahinhanesi mahsûlünden yevm-i bir akçe vazife ta'yîn olunmuş. El-ân pâdişâhımız berâtıyla mukarrerdır deyu defter-i atıkde mestürdür”. TD 338, s.48.

Yağhanelerin çoğu vakıf olarak görülmektedir. Fakat bunların dışında 47 numaralı tahrirde Çine Günibey karyesinde 1 bab, Selahaddin'de 12 bab, Karpuzlu'da 1 bab, Yine Karpuzlu'da 4 bab, Büyükaykalu'da 15 bab, Şahma'da 2 bab, Sinanlı'da 9 bab, zeytinyağı değirmeni bulunmaktadır. 110 numaralı tahrirde de Muğla merkeze bağlı Dadye'de 10 bab, Badye'de 20 ve Muğla'da Tarahiye köyünde 5 bab zeytinyağı değirmeni bulunmaktadır²⁹⁴. Şehir merkezlerinde Balat, Peçin, Milas, Muğla, Köyceğiz ve Megri'de yağhaneler bulunmaktadır. Buralardan elde edilen yağdan vakıflara aydınlanma ve yeme amaçlı yağ aktarılmaktadır.

1583 yılı tahririnde ise 259 değirmende 935 bab işler 39 bab harap, 35 bab işler 4 bab harap ding değirmeni bulunmaktadır. Alınan vergi miktarı ise 30.414 akçedir. Çine, Milas, Pınaz ve Balat kazaları idari değişikliklerden dolayı yazıma tabi tutulmamışlar.

Köyceğiz kazasında 34 değirmende 107 işleyen ve 2 harap olduğu için işlemeyen baktan elde edilen vergi miktarı 3615 akçedir. Tam yıl işleyen değirmenler; Nısf-ı Eskere nam-ı diğer Keste²⁹⁵, Cema'at-ı Adaköy²⁹⁶, Ağaçtaş²⁹⁷, Sürtme²⁹⁸, Nısf-ı Eskere'dir²⁹⁹. Ding değirmenleri; Çomaklu³⁰⁰, Eymir³⁰¹ ve Ağaçtaş³⁰² köylerinde mevcuttur. Karye-i Yüregir ma'a cema'at-i müteferrika-i Kozviran yörüklerinin de yılda 3 ay değirmen işlettikleri görülür³⁰³. Ayrıca Adaköy³⁰⁴ ve Tir-i Münal nam-ı diğer Hisar³⁰⁵ yörük cemaatleri de değirmen işletmektedir. Bunların dışındaki değirmenler bir yılda 3 ay ile 8 ay arasında değişen sürelerde işletilmektedir.

Tavas kazasında 14 değirmende olan 56 adet babın tamamı işler haldedir. Toplanan vergi miktarı 2305 akçedir. Tam yıl işleyen değirmenler; Görele³⁰⁶, Timurtaş nam-ı diğer Kaş³⁰⁷ ve Akdan³⁰⁸ karyelerindedir. Diğer değirmenler yılda sekiz ay civarı çalışmaktadır. Mezrea-i Gökçepınarda bulunan 2 bablı yeni değirmene "barzanın içindedir" diye not düşülmüştür. Daha önceki sayımlarda

²⁹⁴ Bu konuda ayrıca bakınız Zekai Mete, a.g.e., s.263.

²⁹⁵ 8 bab 480 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.179.a

²⁹⁶ 4 bab 240 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.183.b

²⁹⁷ 2 bab 120 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.189.b

²⁹⁸ 1 bab 60 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.188.b

²⁹⁹ 1 bab 60 akçe diğeri 3 bab 180 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.195.a

³⁰⁰ 5 bab 75 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.199.a

³⁰¹ 4 bab 60 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.197.b

³⁰² 1 bab 20 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.189.b

³⁰³ Biri 2 bab 30 akçe diğeri de 3 bab 45 akçe vergi veren değirmenlerdir. Bkz. KKA TD 110, v.195.b

³⁰⁴ 4 bab 120 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.183.b

³⁰⁵ Biri 11 bab 430 akçe diğeri 2 bab 30 akçe vergi vermektedir. Bkz. KKA TD 110, v.187.b

³⁰⁶ Tam yıl işler denilmesine rağmen alınan vergi miktarı 420 akçe değildir. 7 bab 380 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.125.b

³⁰⁷ İki değirmen olan köyde biri 11 bab 660 akçe, diğeri 4 bab 240 akçe vergi vermektedir. Bkz. KKA TD 110, v.126.b

³⁰⁸ 2 bab 120 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.127.a

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

belirlenmiş olan aylık 5 akçenin dışında alınan ekstra 5 akçeler bu sayımda yoktur.

Bozöyük kazasında 11 değirmende 50 bab işlemekte 3 bab harap durumdadır. Elde edilen vergi miktarı 1915 akçedir. Bozöyükte tam yıl işleyen değirmenler Virantaht³⁰⁹ ve Leyne³¹⁰ köylerinde bulunur. Üç değirmen 26 bab Virantahtta, 3 değirmen 8 bab da Leyne'dedir. Bozöyükte bulunan diğer değirmenler ikisi yılda 3 ay diğeride 6 ay işlemektedir. Mesevli³¹¹ ve Gıbye'de³¹² bulunan değirmenler muafların olduğu bölüme yazılmıştır. Kaza genelinde değirmenlerin bir yılda işleme ortalaması sekiz ay civarındır.

Peçin kazasında 27 değirmende 155 işleyen bab olup 1 bab harap durumdadır. Toplanan vergi miktarı 6815 akçedir. Bu değirmenlerden tam yıl yürüyenler Yusufça deresi³¹³, Tekürambarı³¹⁴, Mamalus³¹⁵, Küçük Bataç³¹⁶, Küçük Baęcaęuz³¹⁷, Büyük Baęcaęuz³¹⁸, Balçıkpinarı³¹⁹ ve Acısu³²⁰ da bulunan değirmenlerdir. Bab sayıları yüksek olanlar ise; Germe-i Pınaz 38³²¹, Küçük Mandalyat 28³²² ve Küçük Gereme 21³²³ bablı değirmenlerdir. Büyük Budamiye'de işler durumda 3 babı olan değirmen yıllık 240 akçe vergi vermektedir. Bu değirmen daha önceki yazımlarda da aynı şekilde kaydedilmiştir. Genelde Peçin kazasında bulunan değirmenler bir yılda 3 ay ile 6 ay arasındaki sürelerde işlemektedir. Babların yıllık işleme ortalamasına bakıldığında ise yaklaşık dokuz ay civarındır.

Isravalos kazasında 23 değirmende 91 babı işlemekte 2 bab ise harap olduğundan işletilememekte olup 1972 akçe vergi toplanmaktadır. Bu kazaya aid değirmenlerin tamamı muaf sınıfların arasında yazılmıştır. Değirmenler Beksimad, Karabağ, Büsgebi, Karaova ve Sandıma köylerindedir. Isravalos kazasında yılın tamamında işleyen değirmen yoktur. Burada belirtmekte gerekir ki, Isravalos kazasında bulunan değirmen kayıtlarında yılda ne kadar işlediklerine dair bilgi notu da düşülmemiştir. Resimler de küsüratlar çok ilginçtir. Beksimad 8 bab 192 akçe ve 12 bab 102 akçe³²⁴ gibi diğer köylerdeki

³⁰⁹ 11 bab 660 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.221.a

³¹⁰ Biri 3 bab 180 akçe diğeri 4 bab 240 akçe vergi verir. Bkz. KKA TD 110, v.221.b

³¹¹ 3 babı harap olan değirmen ile 7 bab 400 akçe ve 1 bab 30 akçe vergi veren iki değirmen daha vardır. Bkz. KKA TD 110, v.230.b

³¹² KKA TD 110, v.231.b

³¹³ 12 bab 720 akçe vredi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.57.a

³¹⁴ 2 bab 120 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.63.a

³¹⁵ 4 bab 240 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.63.b

³¹⁶ 3 bab 180 akçe vergi alınır bkz. KKA TD 110, v.65.b

³¹⁷ 2 bab 120 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.71.b

³¹⁸ 1 bab 60 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.73.a

³¹⁹ 2 bab 120 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.75.a

³²⁰ 1 bab 60 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.77.a

³²¹ 2055 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v. 62.b

³²² 840 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.56.b

³²³ 1050 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.57.a

³²⁴ KKA TD 110, v.234.a

vergilerde de küsüratlar vardır. Karabağ karyesinde bir değirmende 2 bab, yılda 60 akçe resm vermekte olup esb yani at ile işlemektedir³²⁵. Burada su ve yel değirmenleri gibi at ile işleyen değirmenler yılın belli zamanlarında işlememesine rağmen 60 akçe vergi vermesi ilginçtir. Bu 60 akçe iki babtan alındığı için yılda esb değirmenlerinden 30 akçe alınmaktadır. Rüzgâr gücü ile çalışan değirmenler ise Karabağ³²⁶, Büsgebi³²⁷, Birun³²⁸ ve Sandıma³²⁹ karyelerindedir. Bu değirmenlerin bir yılda verdikleri vergi miktarı 25 akçe civarıdır. Babların yıllık ortalaması ise dört akçe civarıdır.

Muğla kazasında bulunan 45 değirmende 155 bab işler 10 bab harap durumdadır. Toplanan vergi miktarı 4650 akçedir. Muğla merkeze bağlı Ergüges karyesinde daha önce var olan 2 bab ding değirmeni 1583 yılında harap durumdadır³³⁰. Onun yerine Gelibolu'da 2 bab işleyen ve yılda 60 akçe vergi elde edilen bir ding değirmeni mevcuttur³³¹. Bu dönemde zeytinyağı değirmeni olarak kaydedilenler de mevcuttur. Bunlar 10 bablı olup yılda 50 akçe vergi veren Dadya³³² ve Tarahiye'de³³³ 5 bab olup 30 akçe vergi alınan değirmenlerdir. Yine Dadye'de 5 bablı olup 75 akçe vergi veren değirmen rüzgâr gücü ile işlemektedir³³⁴. Tam yıl işleyen değirmenler; Dügerek³³⁵, Ergüges³³⁶, Çatak³³⁷, Sermende³³⁸, Çaldan³³⁹ köylerindedir. Bunun dışında değirmenler bir yılda 3 ay ila 6 ay arasında çalışmaktadırlar. Dadye'de bulunan değirmenin 25 babı bulunmakta ve yılda 500 akçe vergi vermektedir³⁴⁰. Çatak karyesinde bulunan değirmende 7 bab³⁴¹ ve Alye köyünde 6 babı³⁴² olan değirmenler neredeyse yılın tamamında çalışmaktadırlar. Dedsed köyünde bulunan değirmenden 1 bab olmasına rağmen alınan vergi miktarı 165 akçedir³⁴³. Bunun gerekçesinin ne olduğuna dair bilgi maalesef bulunamamıştır. Cemaat-ı Bellibol'a bağlı olanların değirmenleri muaf hanesine yazılmıştır³⁴⁴.

³²⁵ KKA TD 110, v.235.a

³²⁶ 2 bab 50 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.235.a

³²⁷ 7 bab 175 akçe, 1 bab 25 akçe, 8 bab 200 akçe vergi alınmaktadır. Bkz. KKA TD 110, v.236.a

³²⁸ KKA TD 110, v.238.a

³²⁹ KKA TD 110, v.241.a

³³⁰ KKA TD 110, v.105.a

³³¹ KKA TD 110, v.100.a

³³² KKA TD 110, v.94.b

³³³ KKA TD 110, v.97.b

³³⁴ KKA TD 110, v.94.b

³³⁵ 6 bab 360 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.102.a

³³⁶ 3 bab 180 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.105.a

³³⁷ 5 bab 300 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.104.b

³³⁸ 2 bab 120 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.108.b

³³⁹ Asiyab-ı cedid 1 bab 60 akçe, 2 bab 120 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.108.a

³⁴⁰ KKA TD 110, v.94.a

³⁴¹ 380 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.104.b

³⁴² 330 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.108.a

³⁴³ KKA TD 110, v.106.a

³⁴⁴ 2 bab 120 akçe, 8 bab 240 akçe 4 bab 120 akçe vergi öderler. Bkz. KKA TD 110, v.230.a

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

Megri kazasında 89 değirmende işleyen 272 harap 14 bab vardır. Elde edilen vergi miktarı 7915 akçedir. Uęurdaş³⁴⁵, Falariye³⁴⁶, Kızılcasükker³⁴⁷ ve Sındlu nam-ı diğer Döger³⁴⁸ karyelerinde bulunan değirmenler Hassa-i hümayun adına vergi vermektedirler. Bu sayımda ayrı bir idari birim olarak yazılmamış olan Pırnaz'dan bazı köyler de Megri kazasında yazılmıştır. Bazı değirmenlerde Pırnaz köyünden bir hisse diye kaydedilmiştir³⁴⁹. Uęurdaş³⁵⁰, Karacahisar³⁵¹, Tir-i Köylü³⁵², Susam³⁵³ ve Sarukavak³⁵⁴ köylerinde bulunan değirmenler tam yıl çalışmaktadır. Diğer değirmenler bir yılda 3 ay ile 6 ay arasında değişen sürelerde çalışmaktadır. Megri kazasında pirinç yetiştirilmektedir. Buna bağlı olarak inşa edilmiş olan ding değirmenleri de şunlardır. Harap olan Sındlu nam-ı diğer Döger³⁵⁵, Karacaayd³⁵⁶, Şamluöyük³⁵⁷, Çamsuyu³⁵⁸, Öyük³⁵⁹ ve Karakilisa'dadır³⁶⁰. Bir fabrika işlevi gören 10 bab ve daha fazla taşa sahip olan değirmenler Demle³⁶¹, Tir-i Köylü³⁶², Aypar-ı Büzürk³⁶³, Tir-i Taşkayı³⁶⁴ ve Sındlu nam-ı diğer Döger³⁶⁵ köylerindedir. Karabük karyesinde "hasıl-ı seng-i asiyaş" değirmen taşı imal edilen yerden elde edilen hasılat 100 akçedir³⁶⁶. Megri kazasında muaf zümrelere ait 9 adet değirmende 12 babdan 300 akçe vergi elde edilmektedir. Bunlardan ikisi haraptır. Çamluöyük³⁶⁷ ve Gerişburnu³⁶⁸ köylerinde iki adet ding değirmeni vardır.

Mazon kazasında 11 değirmenin işleyen 37 harap olan 6 babı olup elde edilen vergi miktarı 942 akçedir. Mazon kazasında tam yıl işleyen değirmen yoktur. Değirmenler 3 ila 6 ay arasında işlemişlerdir. Çukur Kaynağı 10 bab³⁶⁹

³⁴⁵ KKA TD 110, v.135.b

³⁴⁶ KKA TD 110, v.136.b

³⁴⁷ KKA TD 110, v.137.a

³⁴⁸ KKA TD 110, v.142.b

³⁴⁹ KKA TD 110, v.167.b-170.a

³⁵⁰ 5 bab 300 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.135.b

³⁵¹ 3 bab 180 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.172.a

³⁵² 5 bab 300 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.166.a

³⁵³ 4 bab 240 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.173.a

³⁵⁴ 1 bab 60 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.174.a

³⁵⁵ KKA TD 110, v.142.b

³⁵⁶ İki ding değirmeni vardır. Biri 12 bab 180 akçe vergi alınır diğeri 2 bab 30 akçe vergi alınır.

Bkz. KKA TD 110, v.174.a

³⁵⁷ 1 bab 25 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.157.b

³⁵⁸ 30 akçe vergi alınır. "Hali değirmen olmuş" bkz. KKA TD 110, v.151.b

³⁵⁹ 2 bab 30 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.175.b

³⁶⁰ 3 bab 45 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.176.a

³⁶¹ 10 bab 400 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.174.b

³⁶² 16 bab 480 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.166.a

³⁶³ 11 bab 330 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.149.b

³⁶⁴ 14 bab 720 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.148.b

³⁶⁵ 10 bab 300 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.142.b

³⁶⁶ KKA TD 110, v.154.a

³⁶⁷ 1 bab 30 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.251.b

³⁶⁸ 1 bab 15 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.248.a

³⁶⁹ 10 bab 240 akçe vergi alınır. Bkz. KKA TD 110, v.200.b

ve Cincin 11 bablı³⁷⁰ değirmenlere sahiptir. Babların yıllık işleme oranı yaklaşık beş ay civarındır.

Eskihisar kazasında 5 değirmende işleyen 12 bab harap durumda da 1 bab mevcuttur. Elde edilen vergi miktarı 285 akçedir. Eskihisar kazasında tam yıl işleyen değirmen yoktur. Değirmenlerin 2'si Peçin karyesinde 3'ü de Alrund karyesindedir. Peçin karyesindeki değirmenlerden biri 6 bab olup 180 akçe diğeri 2 bab olup 45 akçe geliri hassa-i hümayun için toplanmaktadır³⁷¹. Alrund karyesinde biri 6 ay işleyen 1 bablı 30 akçe diğeri 2 ay işleyen 3 bablı 30 akçe vergi veren değirmenler vardır. Diğer değirmen de harap durumdadır³⁷².

SONUÇ

Değirmen insanoğlunun hayatında oldukça eskiye gitmektedir. İlk değirmeni Çinlilerin bulduğuna ve kullandığına inanılmaktadır. Her çeşit malzemeyi ezme ufalamak, öğütmek için kullanılan en basitinden en karmaşığına kadar aletlere değirmen denilmektedir. Çalışmanın konusu olan hububatı un haline getiren değirmenlerin ilk örnekleri Anadolu'da Romalılar döneminde inşa edilmişlerdir. Türkler Orta Asya'da değirmeni bilmekte ve kullanmaktadır. Teknolojik olarak Anadolu'ya ne kadarını getirdikleri ve Anadolu'daki değirmenlerden ne kadar teknoloji aldıkları bilinmemektedir.

Menteşe bölgesinde değirmenlerin bölgenin coğrafi yapısına göre inşa edildikleri görülmektedir. Genellikle su gücünden yararlanılarak yapılan değirmenlerin, at ve rüzgâr gücüyle işletilenleri de mevcuttur. Değirmenler un değirmeni, ding değirmeni, yağhane ve tahinhane olarak vazife görmektedirler. Mentеше Beyliği döneminde yapılan vakıflara akar sağlamak amacıyla su değirmenleri inşa edilmiştir. XIII. Yüzyıldan itibaren bölgede görülen değirmenler sadece buğdayı un haline getirmek için değil susam, çeltik ve zeytini öğütmek için de kullanılmıştır. Vakıf değirmenlerden elde edilen hâsılat oldukça yüksektir. Bu kadar değirmenin inşasının yanında bu değirmenlerde işlenecek zirai ürünler de Mentеше topraklarında üretilmektedir. Avrupa XVI. yüzyılda açlık tehlikesi ile mücadele ederken Mentеше livasında XIV. Yüzyıl ile XVI. yüzyıllar arasında 1 bab değirmen 200 ila 250 kişiye hizmet etmektedir. Livada su bakımından müsait olan hemen her yere değirmen inşa edilmiş ve değişik sebeplerle zarar görenlerin yerine yenileri inşa edilmiştir. Harap olan değirmenlerin sayısı toplam bab sayısının %1'ini dahi bulmamaktadır. Başlı başına bir mimari çalışma gerektiren suyun alınıp çarklara indirilmesi, çarklara bağlı olan değirmen taşlarının döndürülmesi, buğdayın öğütülmesi, işi biten suyun dışarıya alınmasında etrafa zarar vermeden nehre veya tekrar değirmen kanallarına aktarılması teknolojik bir birikimin sonucudur.

Menteşe livasında sayımların yapılmağına başlandığı 1500 yılından itibaren XVI. yüzyılda toplam 13 kazada değirmenler tespit edilmiştir. Her

³⁷⁰ 11 bab 330 akçe vergi almır. KKA TD 110, v.206.a

³⁷¹ KKA TD 110, v.79.a

³⁷² KKA TD 110, v.79.b

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşede Livasında Değirmenler

sayımda kaza sayısında değişmeler olmuştur. Onun için her yılı sabit olan verilerle değerlendirme yapılamamıştır. Yapılan tablolarda değirmen, işleyen bab, harap olan bab ve elde edilen vergi miktarları kazaların sayım yapıldığı dönemdeki durumunu gözler önüne sermiştir. Bu verilerin yüzdelere vurulması ise Menteşede livası genelinde kazalara düşen oranı göstermiştir. İlginç bir şekilde oranlar yüzyıl boyunca pek değişmemiştir. Sadece idari düzenlemeden kaynaklanan değişmeler olmuştur. Değirmen oranına göre vergi miktarı yüksek olan kazalarda düzenli akan su kaynaklarının fazla olduğunu gösterir. Değirmen başına bab sayısı yüksek olanlar ise suyun kaynağından güçlü aktığının işaretidir.

Menteşede Livasında Menteşede oğulları döneminden yapılan vakıflara gelir getirmesi için değirmenler ihdas edilmiştir. Türkler Menteşede bölgesinde değirmen inşasını ve işletmesini XIII. yüzyıldan itibaren inşa ettirmişlerdir. Değirmenleri suyla işleyen, at gücü ile işleyen kıraç, rüzgâr gücüyle işleyen yel değirmenleri olarak inşa etmişlerdir. Değirmenlerden yağ da elde etmişlerdir. Zeytin ve susam ezilip yağ haline getirilmiştir. Pirinci kabuğundan ayırmak için ding adı verilen değirmenler inşa edilmiştir. Buğday, darı ve arpayı küçültmek için değirmenler kullanılmıştır. İnsan hayatı için ihtiyaç olarak yapılan değirmenlerin fazlası da gelir getirmeyeceğinden inşa edilmesi mantıksızdır. İnsanın ihtiyacı olan unu elde etmek için buğday veya zahire, değirmen ve insan üçgeninde bir denge oluşmuştur. Nüfus arttıkça yiyecek talebi artmış, elde edilen ürün un haline getirilmek zorunda kalınmıştır. Ürün artışına paralel inşa edilen değirmen sayısında da artış olmaktadır. Değirmenler toplum açısından gereklidir.

XVI. yüzyılda Menteşede bölgesi değirmenleri hakkında genel bilgiler tablo V, VI ve VII de toplu halde verilmiştir. Değirmen gelirleri XVI. yüzyılın başından itibaren düzenli bir şekilde artmıştır. 1583 yılında hasılatın düşmesinin sebebi Çine, Pınaz ve Balat kazalarının gelirlerinin toplama dahil edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Tablo V'te bulunan sayısal veriler oranların daha iyi anlaşılabilmesi için tablo VI'da yüzde olarak verilmiştir. Yıllar arasında değirmen ve bab sayılarındaki değişmeler ve bunlara bağlı olarak yüzdelerdeki değişmeler yazım esnasında kaza sınırlarındaki farklılık ile alakalıdır. Nispeten de olsa genel toplamlar kaza bazındaki toplam ve yüzdelere daha sağlıklı sonuçlar verir. 1500 yılında sekiz kazada 215 değirmende 759 işleyen değirmen taşı mevcuttur. Harap bab sayısı ise 82 adettir. Elde edilen gelir miktarı ise 21.603 akçedir. 1517 yılında ise değirmen sayısında düşme olmuş 159 adete inmiştir. Fakat buna karşılık işleyen değirmen gözü sayısı artarak 919 adete yükselmiştir. Harap olan babların sayısı da bir önceki sayımda 82 iken 1517 sayımında 6 adete düşmüştür. Bab sayısındaki artış sayısı ise 160 adettir. Alınan vergi miktarındaki artış miktarı ise 7243 akçedir. Aradaki fark yılın dokuz ayında bablar işlediği vakit yanı bab başına 45 akçe alındığı takdirde bu artış sağlanabilmektedir. Peçin kazasında 39 değirmen ile livanın değirmenlerinin % 18,1'ini bünyesinde toplamıştır. Onu 34'er değirmen ile livanın %15,8'er değirmenlerine sahip olan kazalar Köyceğiz ve

Pınaz'dır. İşleyen bab sayısına bakıldığında ise Peçin 151 bab ile liva içinde % 19,9'una Çine'de 125 bab ile %16,5'ine sahiptir. Harap babların sayıları ve yüzdeleri ise şu şekildedir. Muğla 20 bab ile %24,4'e Köyceğiz'de 17 bab ile %20,7 hisseye sahiptir. Değirmenlerde değirmen ve bab sayısına göre hâsıllatta yüzdenin yüksek olması o kazada düzenli akan su bulunduğunu veya diğer bir ifade ile değirmenlerin yıl içerisinde daha fazla süre işlemesini sağlayacak su kaynaklarına sahip olduğu sonucuna varılabilir. Eğer bu yağışa dayalı ise üretim ile de karşılaştırılabildiğinde bu kazalarda üretiminde yüksek olması muhtemeldir.

Köyceğiz kazasında 1500 yılında livada bulunan değirmenlerin %15,8'ini sınırları içinde barındırmaktadır. Liva genelinden toplanan hasıllatın ise %10,8'i Köyceğiz'den el elde edilmektedir. 1517, 1562 ve 1583 yıllarında da durum çok farklı değildir. Tavas kazasında durum ise daha değişik bir şekilde seyrediyor. 1500 yılında liva genelindeki değirmenlerin %10,2'sini işleyen babların %6,9'una işlemeyen değirmenlerin babların ise %8,5'ine hasıllatın ise %8,2'sini sağlamaktadır. Yani değirmenler yıl içerisinde sürekli işleyen su kaynakları üzerinde inşa edilmemiştir denilebilir. 1517 yılında ise Tavas kazası genelinde 1500 yılına göre değirmen sayısında artış olmuştur. Hasıllat yine değirmen sayısına göre yüzdesi aşağıda kalmıştır. Harap bab sayısında ise çok ilginç bir sonuç ortaya çıkmıştır. 1517 yılında liva genelinde harap değirmen sayısının çok düşmesine rağmen mesela Tavas'ta bir önceki sayıma göre 5 adet daha azalmıştır. Fakat yine de liva genelindeki harap değirmenlerin %33,3'ü sadece 2 değirmen ile Tavas kazasında bulunmaktadır. 1562 yılında ise livadaki değirmenlerin ve işleyen babların %7,3'ü Tavas kazasında bulunmaktadır. Fakat bu defa elde edilen hasıllatta artış olarak liva genelindeki hasıllatın % 11 bu değirmenlerden karşılanmıştır. 1583 yılında da liva genelinde değirmenlerin % 5.4 ü işleyen gözlerin % 6 sı ve hasıllatın % 7.6 sı Tavas kazasından karşılanmaktadır. 1562 yılından sonra Tavas'ta değirmenler yıl içinde daha çok işleyen su kaynakları üzerinde inşa edilmiştir. 1583 yılındaki idari düzenlemede değirmen ve işleyen değirmen gözü sayısında azalma olmuştur. Fakat buna karşılık 1500 yılından itibaren değirmen başına işleyen bab sayısında artmalar olmuştur. Tavas'ta 1500 yılında değirmen başına düşen bab sayısı 2,6'dır. İşleyen bab sayısı ise 2,36'dır. Değirmen başına 80,7 akçe vergi alınırken bab başına da 34,1 akçe vergi alınmaktadır. XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise değirmen başına 4 bab düşmüş ve değirmen başına alınan vergi miktarı 164,6 akçeye bab başına da 41,16 akçeye yükselmiştir.

Çine kazası idarî değişikliklerden en çok etkilenen kazalardan biridir. 1500 yılında 27 değirmende 125 bab bulunmaktadır. Değirmen başına 4,8 bab ve işleyen bab ise 4,6'dır. Liva genelindeki değirmenlerin %12,6'sı işleyen babların ise %16,5 hasıllatın %15,3'ü Çine kazasından elde edilmektedir. Değirmen başına 122,3 akçe gelir elde edilirken bab başına 26,4 akçe gelir sağlanmıştır. 1517 yılında değirmen sayısında düşme olmuş fakat bab sayısı artarak hasıllata da artış sağlanmıştır. Liva genelindeki değirmenlerin %16,4 ve işleyen babların %17,1 Çine kazasındadır. Elde edilen hasıllat ise %14,2'si

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

olmuştur. Kazada değirmen başına 6,1 bab düşmekte değirmen başına işleyen bab sayısı ise 6 olmuştur. Değirmen başına 157 akçe gelir elde edilirken bab başına 26,1 akçe düşmektedir. 1562 yılında Milas kazasının kaldırılması ile beraber Çine kazasında değirmen sayısı artmıştır. Liva genelindeki değirmenlerin %14'ü işleyen babların %18,6'sı Çine kazasındadır. Toplam hasılatın ise %19,8 Çine kazasında elde edilmektedir. Fakat Çine kazası genelinde değirmen başına düşen bab sayısı 5,8'e gerilemiş işleyen bab sayısı da 5,5 olmuştur. Değirmen başına 159,2 akçe gelir elde edilirken bab başına 28,96 akçe gelir kaydedilmiştir. Çine kazasında değirmenler bir yılda ortalama 5 ay ile 6 ay arasında işlemektedir. 1583 yılında kazaya ait veriler yoktur.

Milas kazası verileri oldukça ilginçtir. 1500 ve 1517 yılına ait veriler kaydedilmiştir. 1500 yılında 9 değirmende 51 bab yani değirmen başına 6,1 bab düşmekte, işleyen bab sayısı oranı 5,6'dır. Liva geneline göre Milas kazasında %4,2 değirmende işleyen %6,7 bab vardır. Değirmen başına 210 akçe gelir elde edilmekte bab başına da 37 akçe vergi geliri elde edilmektedir. Livadan toplanan hasılatın % 8,7 Milas kazasındaki değirmenlerden elde edilmektedir. 1517 yılı verilerinde ilginç bir sonuç ortaya çıkmakta, 4 değirmende 21 bab işlemekte, değirmen başına 5,25 bab düşmektedir. Liva genelindeki değirmenlerin %2,3'ü ve işleyen babların %2,3'ü hasılatında %4'ü Milas kazasındadır. Fakat buna karşılık değirmen başına elde edilen hasılat 287,5 bab başına da 54,7 akçedir. Milas'ta neredeyse yılın 11 ayında değirmenler işlemektedir. Buradaki değirmenlerin çok güçlü akarsu üzerine kuruldukları anlamına gelmektedir. 1500 yılındaki veriler de değirmenlerin yılda 7 aydan fazla bir süre işlediği sonucunu vermektedir.

Bozöyük kazası liva genelindeki değirmen yüzdesine göre XVI. yüzyıl süresince vergileri daima yüksek olmuş bir kazadır. 1500 yılında 17 değirmende 51 bab işleyen değirmen vardır. 17 değirmen liva genelinde %7,9'a denk gelirirken ödenen vergi miktarı ise %11,1'dir. Değirmen başına 3,8, işleyen bab ise 3,6'dır. Değirmen başına 140,6 akçe vergi ödenmektedir. Bab başına ödenen vergi miktarı ise 38,5 akçedir. Bu da değirmenlerin yılda ortalama 7 ilâ 8 ay arasında işlediği anlamına gelmektedir. Bu istatistikî bilgi XVI. yüzyıl süresince geçerli olmuştur. 1517 yılında 16 değirmende 87 işleyen bab vardır. Bu da liva genelinde %10,1 değirmenden elde edilen vergi miktarı %10,4'e oranına eşit olmuştur. Değirmen başına düşen işleyen bab oranı 5,4 olarak bir önceki sayıma göre artış olmuştur. Değirmen başına alınan vergi 187,8 akçeye yükselme olurken bab başına alınan ücrette düşme olmuş ve 34,5 akçeye gerilemiştir. 1562 yılında ise Milas kazasının kaldırılmasının bir sonucu olarak değirmen sayısı 20'ye bab sayısı da 114'e yükselmiştir. Liva genelindeki değirmenlerin %6,6'sından elde edilen vergi de %13,2'si olmuştur. Değirmen başına düşen bab sayısı 5,85 olurken işleyen bab sayısı da değirmen başına 5,7 olmuştur. Değirmen başına alınan vergi miktarında artış olmuş 222,5 akçeye bab başına alınan vergi miktarı da 39 akçeye yükselmiştir. 1583 yılında Eskihisar'ın kaza olarak düzenlenmesiyle edilmesiyle Bozöyük kazasının sınırlarında değişme olmuştur. Dolayısıyla verilerde de değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde

11 değirmende işleyen 50 bab vardır. Bu veriler liva genelindeki değirmenlerin %4,2'sine vergi ise %6,3'üne denk gelmektedir. Değirmen başına düşen bab sayısı 4,8 işleyen bab sayısı da 4,5'tir. Değirmen başına ortalama 174 akçe vergi alınırken bab başına ise 38,3 akçe vergi düşmüştür.

Milas kazası verileri 1500 ve 1517 yıllarına aittir. 1562 ve 1583 yılına ait bildiler idari düzenleme dolayısıyla köylerin bir kısmı Peçin kazasına kaydedilmiştir. Peçin kazasında 1500 yılında 39 değirmende 151 işleyen bab vardır. Liva genelindeki değirmenlerin %18,1'i toplanan verginin ise %22,3'ü Peçin kazasıdır. Değirmen başına işleyen bab sayısı 3,8'dir. Değirmen başına ortalama 123,4 bab başına da 31,8 akçe vergi alınmaktadır. Peçin kazası XVI. yüzyıl süresince liva genelinde değirmen yüzdesine göre sürekli daha yüksek yüzde ile vergi ödemiştir. Peçin kazasının 1517 yılı verileri oldukça ilginçtir. Değirmen sayısı bir önceki tahrirde göre yarıdan fazla azalarak 18'e düşmüştür. Bab sayısı da 131'e inmiştir. Liva genelindeki değirmenlere göre Peçin kazasındaki değirmen yüzdesi %11,3 toplanan vergi oranı da %18,6'dır. Değirmen başına düşen bab sayısında artış olmuş 7,27'ye çıkmıştır. Ayrıca değirmen başına elde edilen gelir de 297,5 akçeye çıkarken bab başına alınan vergi de 40,8 akçedir. 1500 yılı verilerine göre Peçin kazası değirmenleri yılda ortalama altı ay işlerken bu dönemde ve daha sonraki dönemlerde sekiz aydan fazla işlemişlerdir. 1562 yılında değirmen sayısı tekrar 31'e çıkmış bab sayısı da 172 olmuştur. Liva geneline göre kazaya düşen değirmen yüzdesi %10,3'ü toplanan vergide %20,9 olmuştur. Değirmen başına işleyen bab sayısı ortalaması 5,54 değirmen başına alınan vergi 227,5 akçe bab başına da 41 akçedir. 1583 yılında 27 değirmende 155 işleyen bab vardır. Değirmen başına işleyen bab sayısı ortalaması 5,74'tür. Değirmen başına 252,4 akçe bab başına da 43,96 akçe vergi toplanmaktadır. Bu verlere göre Peçin kazası liva genelindeki değirmenlerin %10,4'ü bulunmakta verginin ise % 22,4 toplanmaktadır.

Isravalos kazasının verileri 1517 yılından sonra tutulmağa başlanmıştır. Bir diğer ifade ile 1517 yılından itibaren Isravalos idarî düzenlemede kaza haline getirilmiştir. Isravalos'a ait köyler Milas ve Peçin kazalarından ayrılarak yeni oluşturulan bu kaza sınırları içine dahil edilmiştir. Liva genelinde en düşük gelirin elde edildiği kaza durumundaki Isravalos'ta, 1517 yılında 7 değirmende işleyen 31 bab mevcuttur. Liva genelindeki değirmenlerin %4,4'ü işleyen babların ise %3,4'ü ve toplam verginin %1,9 kazadan toplanmaktadır. Değirmen başına 4,4 bab düşmekte değirmen başına 77,8 akçe bab başına ise 17,5 akçe vergi alınmaktadır. Bu gelir ile bablar bir yılda ortalama üç ay işlemektedir. 1562 yılında ise Milas idarî düzenlemede kaza statüsünden çıkarılması üzerine Isravalos kazasının verilerinde değişiklik olmuş hasılat ve değirmen sayısı artarak 16 değirmende 71 bab sayısına ulaşılmıştır. Liva genelinde ise değirmenlerin %5,3'ü babların ise %6,1 kazada bulunurken hasılat 1517 yılına göre artarak %4,4'ü kazadan toplanmaktadır. Değirmen başına işleyen bab sayısı 4,68 değirmen başına alınan vergi de 93 akçeye bab başına alınan vergi de 19,9 akçeye yükselmiştir. 1583 yılında ise Eskihisar'ın kaza

XIV-XVI. Yüzyıllarda Mentese Livasında Değirmenler

olarak düzenlenmesi sonucu Peçin ve Isravalos'un idarî sınırlarında tekrar değişmeler olmuştur. Değirmen sayısı artarak 23 olmuştur. Fakat bu sefer bab sayısı artarak 91'e çıkmış gelir miktarında da artış vardır. 23 değirmen liva genelindeki değirmenlerin %8,9'una işleyen bab sayısı da %9,7'sine denk gelirken hasılat ise %6,5'ine denk gelmektedir. Değirmen başına düşen bab sayısı 4 olurken değirmen başına alınan vergi miktarı ortalama 85,7 akçeye bab başına da tahsil edilen vergi 21,67 akçedir. Verilere göre Isravalos bölgesi su açısından Mentese bölgesindeki en kurak yerlerin başında gelmektedir. Bab başına alınan vergilere bakıldığında yılda üç ay ile dört ay arasında işledikleri görülmektedir. Bunun için bölgede bulunan yel değirmenlerinin en çoğu bu bölge ile Datya bölgesinde görülmektedir. Her ne kadar yel değirmenlerinden alınan vergi miktarı düşük ve toplam alınan verginin oranını düşürse de bu bölgede yeterince su kaynaklarının olmadığı bir gerçektir. İdarî manada sınırlardaki değişimlerle beraber oranlarda sürekli değişimler olmuştur. Isravalos'un Peçin'den ayrılması ile değirmen başına ve bab başına alınan vergi miktarları artmıştır.

Muğla kazası 1500 yılında 33 değirmende 109 bab ile liva genelinde değirmenlerin %15,3'üne babların da %14,4'nü bünyesinde bulundurmakta verginin ise %13,1 kazadan temin edilmektedir. Değirmen başına ortalama 3,9 bab bulunmakta değirmen başına işleyen bab sayısı da 3,3'tür. Değirmen başına ortalama 86 akçe bab başına da 26 akçe vergi elde edilmektedir. 1517 yılında ise değirmen ve bab sayısında düşme olmuştur. 31 değirmende 80 bab liva genelinde değirmen oranı %19,5'e işleyen bab oranında ise %8,7'ye denk gelirken hasılat ise %10 olmuştur. Değirmen başına düşen bab oranı 2,6 işleyen bab ise 2,5'tur. Buna karşılık değirmen başına toplanan vergi miktarında artış olmuş 93,2 akçeye yükselmiştir. Bab başına da 10 akçe yükselme ile 36,1 akçe olmuştur. 1562 yılında değirmen ve bab sayılarında artışlar olmuştur. 1583 yılında ise değirmen ve bab sayısı ile hasılat oranı artmıştır. 45 değirmende 155 baktan elde edilen gelir 4650 akçedir. Değirmen başına ortalama 3,66 bab işleyen bab sayısı da 3,44 olmuştur. Değirmen başına elde edilen vergi miktarı 103,3 akçe bab başına da elde edilen vergi 30 akçeye yükselmiştir. Liva genelindeki değirmenlerin %17,4'ü işleyen babların %16,6'sı ve hasılatın %15,3 Muğla kazasında bulunmaktadır. Kazada bulunan değirmenlerin kurulduğu su kaynakları ortalama yılın en az beş ayında işlemekte ortalama ise bir yılın altı ayında çalışmaktadır.

Pınaz kazasında 1500 yılında 34 değirmende 110 bab işlemektedir. Değirmen başına 3,6 bab düşmekte işleyen bab sayısı ise değirmen başına 3,2'dir. Liva genelinde ise değirmenlerin %15,8'i işleyen babların %14,5'i hasılatın ise %17,1 Pınaz'dadır. 1517 yılındaki idarî düzenleme ile beraber Megri kazasının oluşturulması ile Pınaz'ın verileri değişmiştir. Değirmen sayısı 20'ye bab sayısı da 68'e düşmüştür. Değirmen başına işleyen bab sayısı oranı ise 3,4 olmuştur. Değirmen başına alınan vergi miktarı 1500 yılına göre yükselerek 96 akçeye bab başına da 28,2 akçeye çıkmıştır. Liva genelinde ise değirmenlerin %12,6'sı işleyen babların ise %7,4'ü hasılatın ise %6,7

Pırnaz'dan elde edilmektedir. 1562 yılında değirmen sayısı 30'a bab sayısı da 109'a yükselmiştir. Değirmen başına 3,9 bab işleyen bab 3,6 oranındadır. Değirmen başına alınan vergi 113,4 akçeye bab başına alınan vergi de 31,3 akçeye yükselmiştir. Liva geneline bakıldığında değirmenlerin %10'u babların %8,8'i Pırnaz'da bulunurken hasılat ise %10,1'e denk gelmektedir. Pırnaz 1583 yılındaki idarî taksimatta iptal edilmiştir. Pırnaz kazasında ortalama bir yılda altı ay değirmenlerin işlediği bir kazadır. Kazanın idarî taksimatta sınırlarının değişmesi veya iptal edilmesi verilerde çok büyük değişiklikler olmasının başlıca sebebidir.

Megri kazasının değirmenlerle ilgili ilk verileri 1517 yılına aittir. Bu dönemde 46 değirmende 127 bab vardır. Değirmen başına 2,76 bab düşmektedir. Değirmen başına 78, bab başına da 28,2 akçe vergi alınmaktadır. Liva genelindeki değirmenlerin %28,9 işleyen babların %13,8 genel hasılatında %12,4'ü Megri kazasından elde edilmektedir. 1562 yılında ise 51 değirmende 154 bab bulunmakta, değirmen başına bab oranı ise 3,1'e işleyen bab oranı ise 3'e yükselmiştir. Değirmen başına alınan vergi miktarı 91, bab başına alınan vergi ise 30,4 akçedir. Bu devirde liva genelindeki değirmenlerin %16,9 babların %12,4 ve genel hasılatın % 13,9 Megri kazasından elde edilmektedir. 1583 yılında ise değirmen sayısı 89 işleyen bab sayısı 272 olarak bir önceki tahrire göre yükselmiştir. İşleyen bab sayısının değirmen başına oranı 3'tür. Değirmen başına alınan vergide düşme olarak 88,9 bab başına da aynı şekilde azalarak 29 akçeye düşmüştür. Yüzdeler gelince ortaya daha enteresan bir durum çıkmaktadır. Çünkü bu dönemde Çine, Milas, Pırnaz ve Balat idarî düzenlemede kaza olarak kaydedilmemiş olduğundan yüzdelerde artış olmuştur. Menteşe livası geneline göre Megri'de bulunan değirmenler %34,4 işleyen bablar %29,1'e denk gelirken hasılatın ise %26'sı Megri'den elde edilmektedir. XVI. yüzyıl süresince elde edilen verilerden Megri kazasında değirmenler bir yılda ortalama altı ay işlemektedir.

Mazon kazasının 1500 yılına ait verileri yoktur. 1517 yılında 13 değirmende 51 bab işlemektedir. Değirmen başına işleyen bab oranı 3,9'dur. Değirmen başına 91,69 bab başına da 23,3 akçe vergi geliri elde edilmektedir. Liva genelindeki değirmenlerin %8,2 babların da %5,5 hasılatın da %4,1'i Mazon kazasından elde edilmektedir. 1562 yılında 14 değirmende 53 bab bulunmakta değirmen başına işleyen bab oranı 3,78'e denk gelmektedir. Değirmen başına 93,7 akçe bab başına da 24,75 akçe alınmaktadır. Bu veriler liva genelindeki değirmenlerin %4,7 işleyen babların %4,3'e denk gelirken hasılatında %3,9'u bu kazadan temin edilmektedir. 1583 yılında 11 değirmende 37 bab işlemekte değirmen başına işleyen bab oranı 3,36'dır. Değirmen başına 85,6 bab başınada 25,45 akçe vergi elde edilmektedir. Liva genelindeki yüzdelerde ise durum şu şekildedir. Liva genelinde değirmenlerin %4,2'si babların da %4'ü hasılatında %3,1'i Mazon kazasında bulunmaktadır. Mazon kazası genelinde ortalama olarak değirmenler yılın beş ayı civarında işlemektedir.

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşede Livasında Değirmenler

Balat kazasının 1500 ve 1583 yıllarına ait verileri idarî düzenlemeler dolayısıyla mevcut değildir. 1517 yılında 4 değirmende 16 bab işlemekte ve değirmen başına ortalama 4 bab düşmektedir. Kazada değirmen başına 84,75 bab başına da 21,18 akçe vergi toplanmıştır. 1562 yılına ait verilere bakıldığında veriler Milas'ın idarî düzenlemede kaza statüsünden çıkarılması ile tamamen değişmiştir. Değirmen sayısı 7'ye çıkarken bab sayısı 20 olmuştur. Değirmen başına bab oranı 2,85 düşerken değirmen başına elde edilen vergi miktarı 134 bab başına toplanmış olan vergi de 47 akçeye yükselmiştir. Liva geneline göre kazadaki değirmenlerin %2,3'ü işleyen babların ise %1,6'sını oluştururken hasıllatta ise artışla beraber %2,8'e yükselmiştir.

Eskihisar kazasının sadece 1583 yılına ait verileri mevcuttur. Bu dönemde 5 değirmende 12 işleyen bab bulunmaktadır. Değirmen başına 2,4 oranında işleyen bab tespit edilmiştir. Değirmen başına 57 bab başına da 23,75 akçe vergi toplanmaktadır. Liva genelindeki değirmenlerin %1,9'u işleyen babların ise %1,3 kazadadır. Kazadan elde edilen hasılat ise livanın %0,9'una denk gelmektedir. Görüleceği gibi Menteşe livasında değirmenler verileri kazalardaki sürekli idari değişimler dolayısıyla düzenli değildir.

Avrupalılar değirmenleri birçok iş sahasında değişik amaçla endüstri devrimine kadar geliştirerek devam ettirmişlerdir. Türkler ise sadece zahire öğretmekte kullanmışlardır. XIII. yüzyılda Anadolu'da kullanılan su, yel ve kıraç değirmenler XVI. yüzyılda da sosyal hayatın bir parçası durumundadır. Menteşe bölgesinde her üç değirmen türü çok geniş bir sahada kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Hudâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları, <Dizin ve Tıpkıbasım>, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ankara 1995.
- Akgündüz, Ahmet, (1994). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri II, 2.kitap II. Bâyezid Devri Kanunnameleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Akgündüz, Ahmet, (1994). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri IV, Osmanlı Araştırmaları Vakfı*, İstanbul.
- Akgündüz, Ahmet, (1994-1996). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I-X*, İstanbul.
- Arat, Reşit Rahmeti, (1993). "Batman", *İ.A.II*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, s.342-344.
- Aynural, Salih, (2002). *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840)*, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Barkan, Ömer Lütfi, (1943). *XV ve XVI inci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I Kanunlar*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Baysun, M. Cavid, (1993). "Mehmed IV." *İ.A. VII.*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, s.547-557.
- Bloch, M. (1935), "Avenement et conquête du moulin a eau" *Annales VII*, Paris, s.538-563.
- Braudel, Fernand, (1990). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Eren Yayın Evi, İstanbul.
- Clauson, Sır Gerard, (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London.
- Çağatay, Neşet, (1947). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Re'âyâdan Alınan Vergi ve Resimler" *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, V (5)*, Ankara, s.503
- Darkot, Besim, (1993). "Milas", *İ.A.VIII*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, s.311-316
- Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin-Faksimile*, (M. Ergin), Türk Dil Kurumu, Ankara 1989.
- Dıraman, Harun, (1997). "Değirmenciliğin Kısa Bir Tarihi ve İslam Dünyası'nda Un Değirmenciliği", *Pasta Ekmek Dondurma Teknik (Temmuz-Ağustos 1997) S.6*, s.54-59.
- Dıraman, Harun,(1998). "İslâm Dünyasında Un değirmenciliği", *Tarih ve Medeniyet*, (S.56), İstanbul 1998, s.60.
- Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-III*, (Çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu, Ankara 1986.
- Eberhard, D. W., (1942). *Çin'in Şimal Komşuları*, (N. Uluğtuğ), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- El-Cezeri, Bediûz-zaman Ebûl-iz İsmail bin Ar-Razzaz, (1990). *Olağanüstü Mekanik Araçların Bilgisi Hakkında Kitap*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Emecen, Ferudun, (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Faroqhı, Surayıya, (1998). "Agricultural Crisis and the Art of Flute-Playing: The Worldly Affairs of the Mevlevi Dervishes (1595-1652)", *Turcica XX*,
- Faroqhı, Surayıya, (1998). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Gabain, Annemarie von, (1995). *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu, Ankara.

XIV-XVI. Yüzyullarda Menteşe Livasında Değirmenler

- Gille, Bertrant, (1954). “Le Moulin a eau, une réevolution technique médiévale”
Techniques et Civilisations III, Paris, s.1-15.
- Gimbel, Jean, (1997). *Ortaçağda Endüstri Devrimi* (çev. N. Özüaydın),
Tübitak, Ankara.
- Heyet, (1955). “Değirmen”, *Türk Ansiklopedisi XII*, Milli Eğitim Bakanlığı,
Ankara, s.427
- Heyet, (1999). *Osmanlı Vergi Mevzuatı*, Maliye Bakanlığı, Ankara.
- Hinz, Walter, (1990). *İslâmda Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim), Marmara
Üniversitesi, İstanbul.
- İnalcık, Halil, (1959). “Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu, *Belleten XXIII (92)*,
(Ekim 1959), Türk Tarih Kurumu, Ankara s.575-610.
- İnalcık, Halil, (1991). “Matbakh”, *EI VI*, Leiden, s.809-813.
- Kafesoğlu, İbrahim, (1984), *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Karaca, Behset, (2007). “XVI. Asırda Batı Toroslar’da (Güney Batı Anadolu)
Yörükler”, *Uluslar arası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür
Sempozyumu Bildiriler I*, (6-7-8 Eylül 2006), Denizli, s.111-116.
- Kazıcı, Ziya, (1977), *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, Şamil Yayınevi, İstanbul.
- KKA TD 110.*
- KKA TD 569*
- Koç, Ümit, (2004). “XVI. Yüzyıl Anadolu’sunda Değirmenler”, *Türk Dünyası
Araştırmaları S.149* (Nisan 2004), Türk Dünyası Araştırmaları
Vakfı, İstanbul, s.181-190
- Landles, J. G., (1998). *Eski Yunan ve Roma’da Mühendislik* (Çev. B. Bıçakçı),
Tübitak, Ankara.
- Mete, Zekai,, (2004). *XV. ve XVI. yüzyıllarda Muğla ve Yöresi*, İstanbul,
(Basılmamış Doktora Tezi).
- Miroğlu, İsmet, (1990). *Kemah Sancağı ve Erzincan (1520-1566)*, Türk
TarihKurumu, Ankara.
- Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ’da Türkler, İbn- Havkal, İstahrî,
Kudâme b. Ca’fer, İbn Fakîh, İbn Rusteh, El-Ya’kûbî, İbn
Hurdazbih*, (Derleyen Yusuf Ziya Yörükkan), Gelenek Yayıncılık,
İstanbul 2004.
- Ögel, Bahaeddin, (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş IV*, Kültür Bakanlığı,
Ankara.

- Özdeğer, Hüseyin, (1982). “Antep’in Sosyal ve Ekonomik Durumu”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi S.16*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, s.2-121.
- Özsoy, İsmail, (2004). “Osmanlılarda Piyasa Düzenlemeleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6 (22), (Ağustos-Ekim 2004), İstanbul, s.27-34.
- Pakalın, Mehmet Zeki, (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- Solak, İbrahim, (2004). *XVI. Asırda Maraş Kazâsı (1526-1563)*, Akçağ Basım Yayım, Ankara.
- Strabon, (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. Adnan Pekman) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Taşdemir, Mehmet, (1999). *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behinsi, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta) Sosyal ve İktisadî Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- TD 337
- TD 338
- TD 47
- TD 61
- Tekeli, İlhan, (1993). "1923-1950 Döneminde Muğla'da Olan Gelişmeler", *Tarih İçinde Muğla* (ed. İlhan Tekeli), Ankara.
- Tekin, Talat, (1988). *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Ünal, Mehmet Ali, (1999). *XVI. Yüzyılda Çemişkezek Sancağı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Vitruvius, (1990). *Mimarlık Üzerine On Kitap*, (çev. Dr. Suna Güven), İstanbul.
- Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1983.
- Yınanç, Refet -Mesut Elibüyük, (1988). *Maraş Tahrir Defteri (1563) I-II*, Ankara Üniversitesi, Ankara.

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler

Tablo 5: Menteşe livasında bulunan kazalara göre değirmen, bab, harab bab sayıları ve toplanan vergi miktarı

Kazalar	1500				1517			
	Değirmen	İşleyen bab	Harap bab	Hasıl	Değirmen	İşleyen bab	Harap bab	Hasıl
Köyceğiz	34	99	17	2335	19	83	-	2010
Tavas	22	52	7	1776	18	67	2	2750
Çine	27	125	5	3304	26	157	3	4100
Milas	9	51	4	1890	4	21	-	1150
Bozöyük	17	62	4	2391	16	87	-	3005
Peçin	39	151	11	4815	18	131	-	5355
Isravalos	-	-	-	-	7	31	-	545
Muğla	33	109	20	2840	31	80	1	2890
Purnaz	34	110	14	2252	20	68	-	1920
Megri	-	-	-	-	46	127	-	3590
Mazon	-	-	-	-	13	51	-	1192
Balat	-	-	-	-	4	16	-	339
Eskihisar	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	215	759	82	21603	159	919	6	28846

Ahmet YİĞİT

Kazalar	1562				1583			
	Değirmen	İşleyen bab	Harap bab	Hasıl	Değirmen	İşleyen bab	Harap bab	Hasıl
Köyceğiz	30	96	3	3190	34	107	2	3615
Tavas	22	91	-	3720	14	56	-	2305
Çine	42	231	13	6690	-	-	-	-
Milas	-	-	-	-	-	-	-	-
Bozöyük	20	114	3	4450	11	50	3	1915
Peçin	31	172	2	7055	27	155	1	6815
Isravalos	16	75	-	1493	23	91	2	1972
Muğla	38	124	13	4865	45	155	10	4650
Pınaz	30	109	9	3415	-	-	-	-
Megri	51	154	5	4685	89	272	14	7915
Mazon	14	53	-	1312	11	37	6	942
Balat	7	20	-	940	-	-	-	-
Eskihisar	-	-	-	-	5	12	1	285
Toplam	301	1239	48	33715	259	935	39	30414

XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşede Livasında Değirmenler

Tablo 6: Menteşede livası geneline göre kazalara düşen değirmen, bab ve vergi yüzdeleri

Kazalar	1500				1517			
	Değirmen	işleyen bab	Harap bab	Hasıl	Değirmen	işleyen bab	Harap bab	Hasıl
Köyceğiz	%15,8	%13	%20,7	%10,8	%11,9	%9	0	%7
Tavas	%10,2	%6,9	%8,5	%8,2	%11,3	%7,3	%33,3	%9,5
Çine	%12,6	%16,5	%6,1	%15,3	%16,4	%17,1	%50	%14,2
Milas	%4,2	%6,7	%4,9	%8,7	%2,5	%2,3	0	%4
Bozöyük	%7,9	%8,2	%4,9	%11,1	%10,1	%9,5	0	%10,4
Peçin	%18,1	%19,9	%13,4	%22,3	%11,3	%14,3	0	%18,6
Isravalos	0	0	0	0	%4,4	%3,4	0	%1,9
Muğla	%15,3	%14,4	%24,4	%13,1	%19,5	%8,7	%16,7	%10
Pınmaz	%15,8	%14,5	%17,1	%10,4	%12,6	%7,4	0	%6,7
Megri	-	-	-	0	%28,9	%13,8	0	%12,4
Mazon	-	-	-	0	%8,2	%5,5	0	%4,1
Balat	-	-	-	0	%2,5	%1,7	0	%1,2
Eskihisar	-	-	-	0	0	-	0	0
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Ahmet YİĞİT

Kazalar	1562				1583			
	Değirmen	İşleyen bab	Harap bab	Hasıl	Değirmen	İşleyen bab	Harap bab	Hasıl
Köyceğiz	%10	%7,7	%6,3	%9,5	%13,1	%11,4	%5,1	%11,9
Tavas	%7,3	%7,3	0	%11	%5,4	%6	0	%7,6
Çine	%14	%18,6	%27,1	%19,8	0	0	0	0
Milas	0	0	0	0	0	0	0	0
Bozöyük	%6,6	%9,2	%6,3	%13,2	%4,2	%5,3	%7,7	%6,3
Peçin	%10,3	%13,9	%4,2	%20,9	%10,4	%16,6	%2,6	%22,4
İsravalos	%5,3	%6,1	0	%4,4	%8,9	%9,7	%5,1	%6,5
Muğla	%12,6	%10	%27,1	%14,4	%17,4	%16,6	%25,6	%15,3
Pırnaz	%10	%8,8	%18,8	%10,1	0	0	0	0
Megri	%16,9	%12,4	%10,4	%13,9	%34,4	%29,1	%35,9	%26
Mazon	%4,7	%4,3	-	%3,9	%4,2	%4	%15,4	%3,1
Balat	%2,3	%1,6	0	%2,8	0	0	0	0
Eskihisar	0	0	0	0	%1,9	%1,3	%2,6	%09
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

XIV-XVI. Yüzyıllarda Mentеше Livasında Değirmenler

Tablo 7: Oranlar

Kazalar	1500				1517			
	Değirmen başına düşen bab sayı	Değirmen başına işleyen bab sayısı	Değirmen başına alınan vergi (Akçe)	Bab başına düşen vergi miktarı (akçe)	Değirmen başına düşen bab sayı	Değirmen başına işleyen bab sayısı	Değirmen başına alınan vergi (Akçe)	Bab başına düşen vergi miktarı (akçe)
Köyceğiz	3,4	2,9	68,6	23,5	4,3	4,3	105,7	24,2
Tavas	2,6	2,36	80,7	34,1	3,8	3,7	152,7	41
Çine	4,8	4,6	122,3	26,4	6,1	6	157,6	26,1
Milas	6,1	5,6	210	37	5,25	5,25	287,5	54,7
Bozöyük	3,8	3,6	140,6	38,5	5,4	5,4	187,8	34,5
Peçin	4,1	3,8	123,4	31,8	7,27	7,27	297,5	40,8
Isravalos	0	0	0	0	4,4	4,4	77,8	17,5
Muğla	3,9	3,3	86	26	2,6	2,5	93,2	36,1
Pınaz	3,6	3,2	66,2	20,4	3,4	3,4	96	28,2
Megri	0	0	0	0	2,76	2,76	78	28,2
Mazon	0	0	0	0	3,9	3,9	91,69	23,3
Balat	0	0	0	0	4	4	84,75	21,18
Eskihisar	0	0	0	0	0	0	0	0

Ahmet YİĞİT

Kazalar	1562				1583			
	Değirmen başına düşen bab sayı	Değirmen başına İşleyen bab sayısı	Değirmen başına alınan vergi (Akçe)	Bab başına düşen vergi miktarı (akçe)	Değirmen başına düşen bab sayı	Değirmen başına İşleyen bab sayısı	Değirmen başına alınan vergi (Akçe)	Bab başına düşen vergi miktarı (akçe)
Köyceğiz	3,3	3,2	106,3	33,2	3,2	3,14	106,3	33,78
Tavas	4,1	4,1	169	40,87	4	4	164,6	41,16
Çine	5,8	5,5	159,2	28,96	0	0	0	0
Milas	0	0	0	0	0	0	0	0
Bozöyük	5,85	5,7	222,5	39	4,8	4,5	174	38,3
Peçin	5,6	5,54	227,5	41	5,77	5,74	252,4	43,96
Isravalos	4,68	4,68	93,3	19,9	4	3,95	85,7	21,67
Muğla	3,6	3,26	128	39,2	3,66	3,44	103,3	30
Pınaz	3,9	3,6	113,8	31,3	0	0	0	0
Megri	3,1	3	91,86	30,4	3,2	3	88,9	29
Mazon	3,78	3,78	93,7	24,75	3,9	3,36	85,6	25,45
Balat	2,85	2,85	134,2	47	0	0	0	0
Eskihisar	0	0	0	0	2,6	2,4	57	23,75